

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM ANA BİLİM DALI

**HEGEMONİK ERKEKLİĞİN YENİDEN İNŞASI:
“GELİNİM MUTFAKTA” PROGRAMININ SÖYLEM
ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVAN SAK

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi O. Özgür GÜVEN

GAZİANTEP
HAZİRAN 2022

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM ANA BİLİM DALI
Tezin Başlığı: Hegemonik Erkekliğin Yeniden İnşası: “Gelinim Mutfakta”
Programının Söylem Analizi

Adı ve Soyadı: Mervan SAK

Tez Savunma Tarihi: 27.05.2022

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

(Doç. Dr. Erol ERKAN)

SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

(Prof. Dr. M. Emre KÖKSALAN)

Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

(Dr. Öğr. Üyesi O. Özgür GÜVEN)

Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmzası

Dr. Öğr. Üyesi O. Özgür GÜVEN

.....

Dr. Öğr. Üyesi Semiray YÜCEBAŞ

.....

Dr. Öğr. Üyesi Nehir GÜNDOĞDU (Jüri Başkanı)

.....

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza

Ad ve Soyadı: Mervan SAK

Tezin Savunma Tarihi:27.05.2022

ÖZET

HEGEMONİK ERKEKLİĞİN YENİDEN İNŞASI: “GELİNİM MUTFAKTA” PROGRAMININ SÖYLEM ANALİZİ

SAK Mervan

Yüksek Lisans Tezi

İletişim ve Toplumsal Dönüşüm Ana Bilim Dalı

Danışman: Öğr. Üyesi. O. Özgür GÜVEN

Haziran-2022, 138 sayfa

Hiyerarşik bir düzen olarak erkekliğin içerme/dışlama mekanizmalarını odağına alan “hegemonik erkeklik” terminolojisi, eril sistemin meşruiyet olanaklarını ve ilişki kurma biçimlerini anlama ve analiz etmede önemli tartışmaları mümkün kılmaktadır. Erkek iktidarının hiyerarşik düzeninin kavram ve kurumlarını ele alan bu tez, hegemonik erkekliğin medya söylemindeki inşasına odaklanmaktadır. Medya, ataerkil toplumsal cinsiyet temsillerinin yeniden inşasında kritik bir işleve sahiptir. TV kanallarının popüler içeriklerinden yemek pişirme programları, medyanın söz konusu işlevinin bir kesitini oluşturmaktadır. Bu bakımdan, Kanal D TV kanalında yayınlanan ve sadece kadın katılımcılardan oluşan “Gelinim Mutfakta” adlı yemek programı incelenmektedir. Eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenen “Gelinim Mutfakta” programının biçim ve içeriğinin analizi, yarışma formatındaki programın ataerkil cinsiyet düzenini teyit ettiğini göstermektedir. İsmi, sıfat tayin eden erkeklik ifadesi olan “Gelinim Mutfakta” programı, geleneksel kadın-mutfak ilişkisinin en iyi icracısının tespitine dayalı bir rekabet ortamında gerçekleşmektedir. Cinsiyete dayalı bir sorumluluk alanını işaret eden gelin-mutfak ilişkisinin motivasyonu, erkeğin taleplerinin karşılanması yönünde beceri geliştirmektir. Bu erkek, evli, düzenli bir işe sahip, annesi ile eşi arasında denge kurabilen, midesine düşkün baskın bir temsile sahiptir. Katılımcıların eylem ve söylemlerinin analizinden elde edilen veriler ve programın formatı, söz konusu hegemonik erkek temsiliinin medya aracılığıyla geniş kitleler nezdinde onaylandığını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Toplumsal cinsiyet, Hegemonik erkeklik, Medya söylemi, Gelinim Mutfakta, Söylem analizi

ABSTRACT

THE RECONSTRUCTION OF HEGEMONIC MASCULINITY: DISCOURSE ANALYSIS OF THE “GELİNİM MUTFAKTA”

SAK Mervan

Master Thesis

Communication and Social Transformation Department

Thesis Advisor: Asst.Prof. O. Özgür GÜVEN

June-2022, 138 pages

The terminology of “hegemonic masculinity”, which focuses on the inclusion/exclusion mechanisms of masculinity as a hierarchical order, enables important discussions in understanding and analyzing the legitimacy possibilities and forms of relationship of the masculine system. This thesis, which discusses with the concepts and institutions of the hierarchical order of male power, focuses on the construction of hegemonic masculinity in the media discourse. The media has a critical function in the reconstruction of patriarchal gender representations. Cooking programs, one of the popular contents of TV channels, constitute a cross-section of the mentioned function of the media. The analysis of the form and content of the “Gelinim Mutfakta”, which was examined with the method of critical discourse analysis, shows that the program in the competition format confirms the patriarchal gender order. In this regard, the cooking program “Gelinim Mutfakta” (My Bride is in the Kitchen), which is broadcast on Kanal D TV and consists of only female participants, is examined. The “Gelinim Mutfakta”, whose name is an adjective designating masculinity expression, takes place in a competitive environment based on the determination of the best performer of the traditional woman-kitchen relationship. The motivation of the bride-kitchen relationship, which points to a gender-based area of responsibility, is to develop skills to meet the demands of the man. This man has a dominant representation who is married, has a regular job, can balance between his mother and wife, and is fond of his stomach. The data obtained from the analysis of the actions and discourses of the participants and the format of the program show that the hegemonic masculinity representation in question is approved by the large masses through the media.

Keywords: Gender, Hegemonic masculinity, Media discourse, Gelinim Mutfakta, Discourse analysis

ÖN SÖZ

Erkek iktidarının hiyerarşik düzeninin kavram ve kurumlarını ele alan bu tez, hegemonik erkekliğin medya söylemindeki inşasına odaklanmaktadır. Buradan hareketle bu çalışma; Kanal D TV kanalında yayımlanan “Gelinim Mutfakta” adlı yemek programında hegemonik erkekliğin, kadınlar tarafından ve kadınlar üzerinden nasıl yeniden inşa edildiğini analiz ederek, varsayımlarını test etmeyi amaçlamaktadır.

Bu noktada araştırma sürecinin her aşamasında bilgi, tecrübe ve yönlendirmeleriyle danışmanlığımı üstlenen Dr. Öğr. Üyesi O. Özgür GÜVEN hocama teşekkürü bir borç bilirim. Tez süresince deneyimlerini benle paylaşan değerli arkadaşım Mehmet BORAN’a sevgilerimi sunuyorum. Ayrıca bu meşakkatli yolda her zaman yanımda olan sevgili ailemin desteği paha biçilemez. Bundan dolayı bu tezi canım aileme ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu.....	3
B. Araştırmanın Amacı.....	4
C. Araştırmanın Yöntemi	4
D. Sınırlılıklar.....	6

I. BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET DÜZENİ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Cinsiyet (<i>Sex</i>) ve Toplumsal Cinsiyet (<i>Gender</i>).....	7
1.2.Toplumsal Cinsiyet Düzeni	13
1.3.Toplumsal Cinsiyet Rollerı	16
1.4. Eril Tahakküm.....	20
1.5. Hegemonya ve Erillik.....	24

II. BÖLÜM

ELEŞTİREL ERKEKLİK ÇALIŞMALARI

2.1. Kavram ve Pratik Olarak Erkeklik.....	27
2.1.1. Erkek İktidarı.....	30
2.2. Hegemonik Erkeklik	33
2.2.1. Hegemonik Erkek Kimdir?.....	36
2.3. Eleştirel Erkeklik Çalışmaları Literatürü	40

III. BÖLÜM

HEGEMONİK ERKEKLİK DÜZENİNİN İNŞASI VE KURUMLARI

3.1. Dönüşüm Evreleri	47
3.2. Düzenin İnşası.....	52
3.2.1. Sünnet	58
3.2.2. Askerlik ve Militarizm.....	61
3.2.3. İş Hayatı.....	69
3.2.4. Cinsellik.....	73
3.2.5. Evlilik ve Babalık	76
3.3. Hegemonik Erkekliğin Güncel Görünümleri	78

IV. BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET, MEDYA VE TEMSİL

4.1. Medya ve Söylem.....	86
4.2. Medya ve Temsil.....	88
4.2.1. Medyada Erkek Temsili.....	89

4.2.2. Medyada Kadın Temsili.....	92
-----------------------------------	----

V. BÖLÜM

HEGEMONİK ERKEKLİĞİN YENİDEN İNŞASI: “GELİNİM MUTFAKTA” PROGRAMININ SÖYLEM ANALİZİ

5.1. “Gelinim Mutfakta” Programı Hakkında Bilgiler.....	96
5.1.1. Programın zamanı.....	97
5.1.2. Programın mekân düzeni.....	98
5.1.3. Programda müzik kullanımı.....	99
5.2. Gelinim Mutfakta Programının Analizi	99
5.2.1. Programın formatı ve program sunucusu Fatih Ürek	99
5.2.2. İdeal “kayınvalide” ve “gelin” temsili için yarış	102
5.2.2.1. “Ana kuzusu” olarak erkek/erkeklik.....	102
5.2.2.2. Gelinlerin gözünden erkeklik.....	107
5.2.2.3. Gelin-kaynana çekişmesi	110
5.2.2.4. Kayınvalide teyze değil, annedir!	112
5.2.2.5. Laf sokan kaynana, huysuz gelin	114
5.2.2.6. Tecrübeli, tecrübesiz gelin	115
5.2.2.7. Evlilik kararı, kimin kararı?	117
5.2.2.8. Entrikacı, oyuncu kadın	119
5.2.2.9. Gelinin güzeli, yemeğin güzeli	120
5.2.2.10. Güçsüz, sakar kadın	121
BULGULAR VE SONUÇ	123
KAYNAKÇA	128

GİRİŞ

Günümüz cinsiyet düzeni, ataerkil iktidara dayalı, eşitsiz toplumsal ilişkiler üzerine inşa edilmiştir. Toplumsal cinsiyet rollerinin devamlı surette yeniden üretildiği ataerkil toplumsal düzen, sosyal bilimlerde temel tartışma konularındandır.

Feminist hareketin yön verdiği “kadın çalışmaları”, toplumsal cinsiyet literatürünün oluşmasına büyük katkı sunmuştur. Bu çalışmaların ortaya koyduğu birikim, toplumsal cinsiyet meselesinin farklı perspektiflerden incelenmesini de olanaklı hale getirmiştir. Ancak, kadın-erkek eşitsizliğini odağına alan kadın çalışmalarının, farklı erkeklik biçimlerini ve bu erkeklikler arası güç ilişkilerinin ele alınmasında verimli bir tartışma yaratma potansiyeli sınırlıdır. Erkeklik sabit bir veri olmaktan öte, farklı ifade ve söylem biçimleriyle her seferinde yeniden tanımlanan bir iktidar fenomenidir. Dolayısıyla erkeklik meselesi, erkeklik tartışmasını kadın-erkek eşitsizliği bağlamının ötesine taşıyacak kavramsal ve kuramsal bir çerçeve gerektirmektedir.

Bu noktada, erkek iktidarının yönettiği düzen ve erkeklik meselesinin farklı boyutları, 1980’li yıllardan itibaren kadın çalışmalarından ziyade “erkeklik çalışmaları” adı altında incelemeye başlandı. Bu çalışmalar, gücü elinde tutan erkeğin farklı erkeklikler ve kadınlıklar üzerindeki tahakkümünü toplumsal cinsiyet bağlamında tartışma konusu etmektedir. Eleştirel erkeklik çalışmalarının da ortaya koyduğu gibi, tek bir erkeklikten söz edilemez. Heteroseksüel, beyaz, kaslı, güçlü, sert, akıllı, zeki, atletik, iş sahibi gibi sıfatları üzerine alan ana akım erkeğin yanında farklı erkeklik halleri de mümkündür.

Erkeklik tartışmasına bu noktada “hegemonik erkeklik” kavramı dahil olmaktadır. Yeni tartışma uğrakları oluşturan hegemonik erkeklik çalışmaları, erkekliğin hegemonik biçimlerine dair içerme/dışlama mekanizmalarını analiz

etmektedir. Ataerkil toplumlardaki ideal erkek tipolojisine tekabül eden hegemonik erkek, diğer erkeklik biçimlerinin dışlandığı, marjinalize edildiği çeşitli stratejilere sahiptir. Hegemonik erkeklik, farklı toplumsallaşma süreçlerini yönlendiren baskın etkisiyle, sahip olduğu alanı mütemadiyen genişletir. Bu noktada medya, ataerkil toplumsal cinsiyet rollerinin hegemonik erkeklik anlatısı üzerinden yeniden üretilip genişletilmesinde, altyapı özellikler açısından önemli bir role sahiptir.

Türkçe literatürde, medya söyleminin analiz edildiği eleştirel erkeklik çalışmaları, özellikle de hegemonik erkeklik çalışmaları sınırlı olmakla birlikte; son zamanlarda konuya dair ilgi ve çalışmalar artmaya başlamıştır. Medya içeriklerini erkeklik çalışmaları bağlamında tartışan çalışmalar özellikle, sinema, reklam ve televizyon dizilerine odaklanmaktadır.

Burçin Kalkın'ın "Yeni Türkiye Sineması'nda Kenar Mahalle ve Erkeklik"; Mert Özekici'nin "Türkiye'de Hegemonik Erkeklik Olgusu ve Serdar Akar Filmleri"; Ceyda Cura'nın "Andrei Zvyagintsev Filmlerinde İktidarın Temsili Olarak Otorite ve Hegemonik Erkeklik"; Işıl Yarcı'nın "Son Dönem Türk Sinemasında Auteur Erkek Yönetmen Filmlerinde Hegemonik Erkeklik" başlıklarında yüksek lisans tez çalışmaları alana katkı sunan çalışmalardır. Bu çalışmalar genel olarak, sinema, erkeklik, hegemonik erkeklik, erkek-kadın rolleri, erillik, dişillik, kahramanlık, aile, kimlik gibi meselelere odaklanmaktadır.

Televizyon dizileri analizi üzerinden yapılmış tez çalışmaları da bulunmaktadır. Eren Avanos'un "Günümüz Türk Dizilerinde Hegemonik Erkeklik Temsili: Diriliş Ertuğrul, Söz, Eşkiya Dünyaya Hükümdar Olmaz Dizilerinin Analizi"; Pınar Ayhan'ın "Türkiye'deki Şiddet İçerikli Televizyon Dizilerinde Erkeklik Temsilleri ve Hegemonik Erkeklik Yapılanması"; Tuğba Aslan'ın "Toplumsal Cinsiyet Etrafında Ataerkilliğin Popüler TV Dizileri Üzerinden Yeniden Üretimi/İşlenişi" başlıklı yüksek lisans tez çalışmalarında, toplumsal cinsiyet, şiddet, erkeklik-kadın rolle, ataerkillik, eril iktidar, medyada erkek ve kadın temsili gibi kavramlar üzerinden hegemonik erkeklik anlatısı tartışılmaktadır.

Yukarıda adı geçen çalışmalar, çoğunlukla erkeklerin veya hegemonik erkeklik pratiklerinin hakim olduğu medya içeriklerini analiz konusu etmektedir. Bu tez ise, katılımcılarının tamamı kadınlardan oluşan "Gelinim Mutfakta" adlı televizyon programına odaklanıyor. Bir yemek hazırlama yarışması olarak

kurgulanan programa katılan kadınlar tarafından üretilen söylem, eylem ve performanslar tezin analiz materyalini oluşturmaktadır. Hegemonik erkeklik temsillerinin medyada kadınların etkinliğiyle toplumsal yeniden üretimini sorunsallaştıran bu tez, eleştirel erkeklik çalışmalarına kadınları merkezine alan bir analizle katkı sunmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde kavramsal bir çerçeve ele alınmaktadır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları ayrımı; toplumsal cinsiyet düzeni bağlamında kadına ve erkeğe atfedilen cinsiyetçi rollerin kavramsal belirlenimleri; eril tahakküm ve hegemonya kavramları bu bölümün tartışma konularıdır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, erkek, erkeklik, erkek iktidarı, hegemonik erkeklik kavramlarını eksen alan çalışmalara ilişkin literatür incelenmektedir. Bu kapsamda erkek iktidarı analiz edilirken, erkek iktidarı ve farklı erkeklikler tartışmasına ilişkin kavram setleri ve yaklaşımlar ele alınmaktadır. Bu noktada, hegemonik erkekliğin farklı erkeklikler ve kadınlar üzerindeki hegemonik inşasına dair tartışılmalara yakından bakılmaktadır.

Üçüncü bölümde, Türkiye’de hegemonik erkekliğin, sünnet, askerlik, iş hayatı, cinsellik, evlilik ve babalık gibi inşacı kurumları tartışılmaktadır. Erkekliğin elde edildiği ve/veya onaylandığı bu kurumların toplumsal bağlamları analiz edilerek, “erkekliğin simgesel düzeni” hakkında içerdikleri malumat ve onay mekanizmaları incelenmektedir.

Dördüncü bölümde, medya ve temsil kavramları incelenerek, cinsiyet rollerinin medyadaki temsili ele alınmaktadır. Bu temsillerden hareketle, medyada ataerkil toplumsal düzenin nasıl yeniden üretildiği tartışılmaktadır.

Çalışmanın son bölümü olan örneklem analizinde, “Gelinim Mutfakta” programı incelenmektedir. Bir yemek hazırlama yarışması olan bu programda katılımcılar “gelinler” ve “kayınvalideler”den oluşmaktadır. Birbirleriyle rekabet halindeki katılımcıların programda toplumsal cinsiyet rollerine bakış açılarına odaklanan bu çalışmada, kadınların eylem, söylem ve performansları analiz edilerek, hegemonik erkekliğin simgesel ve toplumsal yeniden üretim biçimleri analiz edilmektedir.

A. Araştırmanın Konusu

Bu araştırma, cinsiyet eşitsizliğinin medya temsilleri bağlamında hegemonik erkekliğin toplumsal yeniden üretimini konu ediniyor. Bu bağlamda, “Gelinim Mutfakta” adlı yemek hazırlama yarışması programını inceleyen çalışma, söz konusu programdaki söylem ve pratikleri hegemonik erkeklik literatürü çerçevesinde analiz ediyor.

B. Araştırmanın Amacı

Erkek üstünlüğüne dayalı mevcut toplumsal cinsiyet politikalarındaki eşitsiz ilişkilerin toplumsal kabulleri, eril sistem tarafından devamlı surette yeniden üretilmektedir. Eşitsizliğin ideal erkek tipine odaklanan “hegemonik erkeklik” terminolojisi, eril sistemin meşruiyet olanaklarını ve ilişki kurma biçimlerini anlamak ve analiz etmek açısından önemli tartışmaları mümkün kılmaktadır.

Günümüzün ana akım ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkileri hegemonik erkekliği kutsayan bir dinamığe sahiptir. Bu noktada medya, kadın-erkek rollerinin belirlendiği, yeniden üretildiği ve temsil edildiği bir alan olarak; erkek üstünlüğünün kural olma halinin daimileşmesinde kritik bir işlevi yerine getirmektedir. Bu açıdan, TV kanallarında yayımlanan yemek programları, medyanın söz konusu işlevinin önemli bir kesitidir. Geniş kitleler tarafından izlenen bu programlar dizi olarak, yani bölümler arası devamlık esasına bağlı bir formatı takip etmektedir. Böylece, sadık izleyici talep eden bu programlar “yarışma” formatıyla izlenme iddialarını güçlendirirler.

Bu genel niteliklere sahip, katılımcıları kadınlardan oluşan “Gelinim Mutfakta” adlı program, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini katılımcı kadınlar üzerinden yeniden üreten, normalleştiren bir içerik politikasına sahiptir. Katılımcıların ve moderatörün söylem ve pratikleri, hegemonik erkekliği inşalarına dikkatimizi çekmektedir.

Buradan hareketle bu çalışma; Kanal D TV kanalında yayımlanan “Gelinim Mutfakta” adlı yemek programında hegemonik erkekliğin, kadınlar tarafından ve kadınlar üzerinden nasıl yeniden inşa edildiğini analiz ederek, varsayımlarını test etmeyi amaçlamaktadır.

C. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi olarak eleştirel söylem analizi kullanılacaktır. Eleştirel söylem analizi, medyada üretilen söylemlere yerleşmiş

ideolojik unsurların ancak eleştirel bir çözümleme yöntemi ile ortaya konabileceğini ve medya mesajının eleştirel bir şekilde analiz edilmesi gerektiğini tartışır.

Eleştirel söylem analizi son yıllarda toplumsal cinsiyet olgusuna dayalı kimlik ve eşitsizlik, güç, iktidar, hegemonya, ayrımcılık, dil, din, kadın çalışmaları, erkeklik çalışmaları, ulusal ve etnik kimlikler, medya, televizyon, haber, reklam ve popüler kültür söylemi gibi konularda sıkça kullanılmaktadır.

Eleştirel söylem analizi güç ilişkileri, değerler, ideolojiler, kimlik tanımlamaları gibi çeşitli toplumsal olguların dilsel kurgulamalar yoluyla bireylere ve toplumsal düzene nasıl yansıdığı ve nasıl işlendiği ile ilgilenmektedir (Akt. Çelik ve Ekşi,2013:113). Söylem analizi sözlü veya sözsüz olan bir metnin incelemesini ele alırken tamamen eleştirel ve açıklayıcı bir yorum analizi yapar. Keza bu doğrudan söylem analizinin bir parçası olarak görülmektedir.

Teun A. van Dijk ve Norman Fairclough, eleştirel söylem analizi yönteminin kurucuları olarak görülmektedir. Van Dijk'a göre eleştirel söylem çözümlemesi, söylemin kendisinden kaynaklanan ya da sonuçlanan eşitsizlik, haksızlık, güç ve iktidarın kötüye kullanılmasının söylemsel boyutlarıyla ilgilenmelidir. İdeolojik söylem çözümlemesinde, metnin bir parçasıyla ima edilen anlamları ortaya çıkartmak, eleştirel incelemenin güçlü bir aracı olarak kullanılabilir (Akt. Özer, 2001: 54). Fairclough ise, yaklaşımını söylem olarak dilin kavramsallaştırılmasını merkeze alarak, eleştirel dilbilim üzerine kurmuş ve haber üzerine yoğunlaşmamıştır (Özer, 2001: 17).

Fairclough ve Wodak (1997: 271-280) eleştirel söylem analizinin ana ilkelerini aşağıdaki gibi sıralamıştır (Akt. Çelik ve Ekşi, 2013:114).

- Söylem sosyal problemlere işaret eder.
- Güç ilişkileri tutarsız ilişkilerdir.
- Söylem toplum ve kültürü meydana getirir.
- Söylem ideolojiktir bir iştir.
- Söylem tarihidir.
- Söylem, metin ile toplum arasındaki aracıdır.
- Söylem analizi, yorumlamacı ve açıklayıcıdır.
- Söylem, sosyal eylemlerin bir formudur.

Söylem üzerinde araştırma yapan eleştirel araştırmalar söylemin etkililiğinin farkına varmak için bir dizi amaca da ihtiyaç duyar. Bu kapsamda bakıldığında eleştirel söylem analizinin amaçları, Van Dijk'e (Akt. Çelik ve Ekşi, 2013: 114) şöyle sıralanır:

- Eleştirel söylem analizi diğer bütün marjinal araştırma yöntemleri tarafından kabul görmek için vaka analizlerinde diğer marjinal araştırmalardan daha iyi olmalıdır.
- Eleştirel söylem analizi var olan paradigmlar ve üsluplar yerine genellikle sosyal problemler ve politik sorunlara odaklanır.
- Sosyal problemlerin deneysel yeterliğinin eleştirel analizi, genellikle çok disiplinlidir.
- Eleştirel söylem analizi sadece söylem yapılarını tanımlamak ve ona açıklık getirmek yerine, söylem yapılarını özellikle sosyal yapıya ve sosyal etkileşimdeki başarıya dayalı olarak açıklamaya çalışır.
- Eleştirel söylem analizi daha çok toplumdaki güç ve hâkimiyet ilişkilerinin yasallaştırılması, onaylanması, meşrulaştırılması, dönüştürülmesi, yeniden yapılandırılması ya da bunlara meydan okunması üzerine odaklanır.

Özetle Eleştirel Söylem Analizi, görsel, işitsel ve yazınsal olarak her türlü metni ele alan ve analiz eden bir yöntemdir. Bu kapsamda haber metinleri gibi televizyon içerikleri de eleştirel söylem analizi çerçevesinde incelenebilir. Böylece televizyonda yayımlanan yemek programları da bu yöntem kapsamında ele alınabilir.

D. Sınırlılıklar

Bu çalışmada, “Gelinim Mutfakta” yemek programı incelenmektedir. Çalışma kapsamında ele alınan TV programı hali hazırda gösterimdedir. Burada, programın ilk 50 bölümü incelemeye dahil edilmiştir. Çalışma neticesinde elde edilen sonuçlar, bu programın söz konusu bölümleriyle sınırlı tutulmuştur.

I. BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET DÜZENİ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Cinsiyet (Sex) ve Toplumsal Cinsiyet (Gender)

İngilizcede cinsiyet=sex, toplumsal cinsiyet=gender terimleriyle ifade edilir. Cinsiyet, biyoloji ve sosyoloji gibi alanların konusu olup, farklı bağlam ve içerimlere sahip bir kavramdır.

Biyolojik anlamda cinsiyet terimi, doğurganlığı esas aldığı erkek-kadın ayrımıyla cinsiyeti belirleyen ve/veya birbirinden ayıran heteroseksüel bir kategori içinde işlemektedir. Yani, kadın veya erkek olmanın biyolojik yönünü ifade etmektedir. Sosyolojik bakış açısından cinsiyet kavramı, cinsel kimliklerin sosyo-kültürel inşa ve anlamlar düzenindeki oluşum süreçlerine odaklanır.

Toplumsal cinsiyet kavramsallaştırmasında Simone de Beauvoir'ın düşünceleri etkili olmuştur. Beauvoir'ın, 1949 yılında kaleme aldığı “İkinci Cinsiyet” kitabında “Kadın doğulmaz; kadın olunur” ifadesi, toplumsal cinsiyet kavramının ilham kaynağıdır. Beauvoir bu ifadesinde kadının bir oluşum süreci ve bir inşa olduğunu belirtirmiştir. Bu kitabında Beauvoir, cinsler arasındaki toplumsallaşma sürecinin kaynaklandığı noktaları ve özelliklerini araştırmıştır (Beauvoir, 2019).

Her ne kadar ilk başlarda feminist kuramcılar, kadın ve erkeği tanımlayan cinsiyet kavramına olumlu yaklaşırlar da zamanla dünyanın kültürel ve toplumsal anlamda gelişimi veya değişiminden ötürü kadın ve erkek olma durumu üzerinde zorunlu bir değişim yaratması sonucunda cinsiyet meselesine farklı bir biçimde yaklaşımlarına neden oldu. Feminist kuramcılara göre artık cinsiyet kavramı tek başına kadın ve erkek cinsiyetini, kimliğini, yaşam biçimini belirleyemez; feministler

artık cinsiyeti aşan ve kadın ile erkek hakkında belli başlı fikirleri öğrenmemizi sağlayan toplumsal cinsiyet kavramını kullanmaya başlamışlardır.

Toplumsal cinsiyet terimi yakın zamanlı bir kavramdır. 1968 yılında “toplumsal cinsiyet”in biyolojik “cinsiyet”ten nasıl farklı olabileceğini göstermek için Robert Stoller tarafından ortaya atılmıştır (Segal, 1992:98). Stoller toplumsal cinsiyet kavramını, bu dönemde çıkardığı “Sex and Gender” (Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet) adlı eserinde kadınlık ve erkeklik durumlarını birbirinden ayırmak için ilk kez kullanan isim olmuştur. Stoller, toplumsal cinsiyetin bir inşa olduğunu ve bu inşanın da kadın ve erkeğin yaşam deneyimi üzerinden şekillendiğini söylemiştir.

Toplumsal cinsiyet kavramı, Oakley tarafından 1972 yazılan “Sex, Gender and Society” (Cinsiyet, Toplumsal cinsiyet ve Toplum) adlı kitapta da kullanılmıştır. Oakley, bu kitabında cinsiyet ile zekâ ve kişilik arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışarak toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl öğrenildiğini anlatmaya çalışmıştır. Toplumsal cinsiyet terimini sosyolojiye sokan Ann Oakley’e göre, “cinsiyet (sex) biyolojik erkek-kadın ayrımını anlatırken, toplumsal cinsiyet (gender) ise erkeklik ile kadınlık arasındaki buna paralel ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır” (Marshall, 2005: 98). Bu eşitsiz bölünmeden kasıt ise, erkeği sınırları belirleyen “cinsiyet” olarak belirlerken kadını da bu sınırların içine hapseden “cinsiyet” olarak kurgular. Ayrıca Oakley, yapılan araştırmalardan örnekler vererek kız çocukları ile erkek çocuklar arasındaki farklılıkların ailede ve okulda nasıl yaratıldığını anlatmaya çalışır (Akt. Ecevit, 2011:5). Çünkü toplumsal cinsiyet rollerinin inşa edildiği aile ve eğitim gibi kurumlar cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren en önemli yapılarıdır. Bir başka önemli nokta ise kadın-erkek arasındaki farklılıkların daha anne karnındayken başlamasıdır. Aile, çocuğunun cinsiyetini öğrendikten itibaren toplumun dayattığı “kız çocuğu için pembe, erkek çocuğu için mavi” renklerde elbise almaya, odaları cinsiyete göre boyamaya veya kız çocuklara pembe, erkek çocuklara ise mavi oyuncaklar almaya başlarlar. Ayrıca okul için de kız çocukları hemşirelik, ebelik, edebiyat tarzı bölümlere gönderilmeye çalışılırken erkek çocukları da mühendislik, doktorluk gibi bölümlere gönderilmeye çalışılarak iki cinsin nasıl farklı biçimde toplumsallaştırıldıklarını görmek mümkün olabiliyor.

Stoller ve Oakley’in toplumsal cinsiyet üzerindeki fikirleri, feminist araştırmacılar için büyük önem taşımıştır. Cinsler arasındaki farklılığı anlamak için biyolojik cinsiyetin yeterli bilgi sağlayamadığını söyleyen feministler, cinsler

arasındaki toplumsal farklılıkları anlamak adına toplumsal cinsiyet terimini kullanmışlardır. Çünkü günlük yaşamda birçok konuda örtük olan durumları (örneğin, özel-kamusal alan ayrımı, emek mücadelesi, iş bölümü vb.) ancak toplumsal bir pencere bakınca görmek mümkündür.

Joan W. Scott, toplumsal cinsiyet kavramını yeni bir kuramsal bağlama oturtmaya çalışmıştır. Öncelikle kadınlık ve erkekliği birbirinin ötekisi olarak, yani birbirini dışlayan ve ancak birbirinin toplumsal konumlanışına bakarak tanımlanabilecek özellikler olduğunun altını çizmiş ve toplumsal cinsiyetin sadece bugünü değil, geçmişte yaşanmış toplumsal ayrımları da anlamak için kullanılması zorunlu bir “analitik kategori” olduğunu iddia etmiştir (Sancar, 2016: 177-178). Keza zıtlıklar veya karşıtlıklar her zaman karşıtıyla anlamlandırılmaktadır. Örneğin erkeklik, her zaman kadın veya LGBTİ+ bireyler üzerinden kendine bir alan yaratmakta ve söylemini inşa etmektedir.

1970’li yıllardan bu yana toplumsal cinsiyet çalışmalarına baktığımızda üç önemli aşama kaydedilmiştir. İlk aşamada çalışmalar yürüten çalışmacılara baktığımızda, cinsiyet farklılıklarına yani kadın-erkek ayrımına vurgu yapmış ve bu farklılıkların bireylerin biyolojik tabiatlarından kaynaklandığını belirtmişlerdir. İkinci aşamadaki çalışmacılar ise, cinsiyetin biyolojik yapısından ziyade kadın-erkek tarafından öğrenilen cinsiyet rollerine ve toplumsallaşmaya yönelmişlerdir. Son olarak üçüncü aşamaya baktığımızda, toplumsal cinsiyetin artık bütün sosyal ve toplumsal sistemlerde merkezi bir yer edindiği vurgusu yapılmıştır. Kısacası toplumsal cinsiyet, hayatın her alanında (eğitim, aile, hukuk, gündelik yaşam, spor, medya vs.) kendine yer edinmiştir.

Feminist araştırmacılar, cinsiyet veya toplumsal cinsiyet alanında araştırmalarına başladıkları andan itibaren kadın-erkek arasındaki farklılıkları incelemek için birçok soru ortaya atmış ve bu sorulara cevap aramışlardır. Örneğin, özellikle kadın-erkek arasındaki farklılıkları yaratan onların doğal özellikleri mi? Yoksa içindeki yaşadıkları toplum tarafından üretilen farklılıklar mı? Sorularına yanıt aramışlardır. Dahası, erkeklerin politikacı, asker, sporcu, doktor, savcı vb. olmaları veya fiziksel anlamda güçlü, kavgacı, otoriter, saldırgan olmaları doğuştan mı? sorularını sorarken aynı şekilde kadınlar için öğretmen, hemşire, ebe gibi işleri yapmaları ve fiziksel ve duygusal anlamda seven, alttan alan, duygusal, kırılgan ve merhametli olmaları doğuştan mı? sorularıyla ilgilenmişlerdir? Belirtilmesi gereken

önemli bir nokta da toplumsal cinsiyet meselesini ele alan çalışmacılar sadece bir alandan gelmemekle birlikte sosyoloji, psikoloji, psikiyatri gibi alanlarda önemli çalışmaları olan düşünürler tarafından yapılmaktadır. Böylece farklı alanlardan toplumsal cinsiyet meselesi üzerine farklı bakış açıları ile yaklaşıldığı için arada fikir ayrılıkları da olmuştur. Fikir ayrılıkları olan araştırmacılar, iki gruba ayrılmışlardır. Bunlardan ilki kadın-erkek arasındaki sosyal farklılıklarını biyolojik farklılıklara dayatan “doğacı görüşler” ve ikinci olarak bunlardan farklı bir biçimde cinsiyet rollerinin kültürel ve sosyal olarak inşa edildiğini söyleyen “gelişmeci görüş” savunucularıdır.

Doğacı görüşe göre, erkeklerle kadınlar arasında fiziksel ve biyolojik özelliklerinden kaynaklanan farklılıklar vardır. Toplumsal iş bölümü tarihsel olarak farklılıklar çerçevesinde oluşmuştur. [...] Gelişmeci görüşe göre ise, cinsiyet (biyolojik) ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkinin zayıf bir ilişki olduğu görüşündedirler. Kadınlar çocuk doğurur, bu onları erkeklerden ayırır. Ancak bunun dışında pek çok alanda aralarındaki biyolojik farklılıklarının önemi kalmamıştır (Ecevit, 2011: 5). Çünkü tıp alanında yaşanan gelişmeler ve yapılan araştırmalar neticesinde kadın ile erkek arasındaki ayrımın biyolojik cinsiyetten kaynaklanmadığını, biyolojik olarak kadın bedeninin erkek bedeninden daha güçsüz olmadığını ve bu eşitsizliğin tamamen toplumsal olarak erkek ile kadın bedeni üzerinden üretildiğini ortaya koymuştur.

Toplumsal cinsiyet meselesi üzerine kafa yoran feminist kuramcılar, bu kavram üzerine biyolojik ve toplumsal olarak farklı kuramsal yaklaşımlar getirmişlerdir. Bu kuramsal yaklaşımları üç kategoride ele alabiliriz. İlk yaklaşım, “biyolojik determinist” kuramıdır. Sancar bu kuramı, “biyolojik cinsiyetin belirleyiciliğini kabul eden ve bunun toplumlarda belli bir düzeni gerekli kıldığını söyleyen” kuram olarak görür (Sancar, 2016:180). İkinci yaklaşım, “toplumsal inşa kuramları”dır. Bu kuramlar, cinsiyetin biyolojik ve toplumsal yönüne bakarak ikisi arasındaki farkları anlamaya ve inşa edildikleri süreci açıklamaya çalışmaktadır. Genelde cinsiyetin biyolojik yönünü “değişmez ve sabit” olarak gördükleri için sorgulamazlar. Toplumsal inşa kuramlarına göre toplumsal cinsiyetin anlam kazanması biyolojik yollarla değil, toplumsal süreçlerin işleyişleri ile olur. Son yaklaşım ise “yapı bozumcu” kuramıdır. Bu kuram, cinsiyet kavramının biyolojik kavramsallaştırmasından ziyade toplumsal cinsiyet kavramını kullanır. Sancar’ın da

işaret etiği gibi “bu tarz kuramsal yaklaşımlar toplumsal cinsiyet özelliklerini belirlediği öne sürülen maddi temel ve onun tarafından belirlenen kültürel/ideolojik ilişkiler ayrımı ya da söylemsel olan içinde dilsel ya da materyal olan ayrımını ortadan kaldırmaya çalışır” (Sancar, 2016:181). Bu yaklaşımın öncülerinden olan Butler de maddi-manevi, beden-zihin gibi ikili ayrımları ortadan kaldırmaya ve bu minvalde bir kavramsallaştırma yapmak ister.

Toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyeti biyolojinin ötesine taşır. Linda Nicholson (1999: 39) toplumsal cinsiyeti, “cinsiyet” kavramına zıt bir şekilde, sosyal olarak inşa edileni betimlemek için kullanır. Toplumsal cinsiyet, farklı coğrafyalarda, farklı kültürlerde, farklı toplumlarda ve tarihin farklı anlarında kadınlara ve erkeklerle toplumsal anlamda yüklenen rolleri, sorumlulukları ve beklentileri ifade etmektedir. Unger ve Crawford’a göre feministler toplumsal cinsiyet kavramını, kadın ile erkek arasındaki farklılıkların sosyo-kültürel açıklamalarını vurgulamak için kullanmışlardır. Bazıları da cinsiyet terimini politik olarak yanlış buldukları için kullanırken kimileri ise bu iki terimi birbirinin yerini alacak biçimde kullanmıştır (Akt. Dökmen, 2010:18).

Judith Butler, “Cinsiyet belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi” adlı kitabında cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımı şöyle izah eder:

Cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrım ilk başlarda “biyoloji kaderdir” ifadesine itiraz getirmek için kullanılmıştı, aynı zamanda da cinsiyet biyolojik anlamda ne denli geri çevrilemez görünürse görünsün toplumsal cinsiyetin kültürel olarak inşa edildiği, dolayısıyla ne cinsiyetin nedensel sonucu ne de onun kadar sabit bir şey olduğu savı için de kullanılmaktadır. (Butler, 2018: 50).

Serpil Sancar “Erkeklik: İmkânsız İktidar” adlı eserinde, kadın ya da erkeklerin “biyolojik cins” özellikleri ile doğrudan ilişkili olmayan toplumsal ilişkilerin ve alanların eril ve dişil olarak “cinsiyetlendirilmiş” toplumsallıklar oluşturduğunu söyler (Sancar, 2016: 15). Toplumsal cinsiyet, cinsiyet teriminin tersine biyolojik değil, kültürel ve toplumsaldır. Biyolojik anlamda cinsiyet terimi, değişmez ve sabit bir yapıya sahiptir. Cinsiyet terimine göre kadın ve erkek olarak iki farkı cinsiyet vardır ve bu doğumdan itibaren cinsel organlarına göre belirlenir ve ömür boyu böyle kalır. Toplumsal cinsiyet teriminin ise değişebilen bir yapısı vardır. Zamana, kültüre, aileye ve ortama göre değişebilmektedir. “Toplumsal cinsiyet, erkekler ve kadınlar arasında bedensel ve cinsel farklarının anlamlarını düzenleyen

bir toplumsal örgütlenme, ilişkiler örüntüsü ve cinsiyet farkları düzenidir, sabit ve değişmez farklarından ziyade kadın ve erkeklerin bedensel farklarının toplumsal anlamlarını inşa eder” (akt. Sancar, 2016: 179). Bu bağlamda bakıldığında hemen hemen bütün toplumlarda erkek ve kadın üzerinde üretilen anlam dünyası birbirinden farklılık göstermektedir. Örneğin bütün toplumlarda erkek üstünlüğü gözetilerek kadın bedeni zayıf, güçsüz ve alt edebilir bir biçimde görülmektedir.

Dökmen, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet terimlerinin sıklıkla birbiriyle karıştırıldığını veya birbiri yerine kullanıldığını söyler. Bunun nedenini de iki terimin çoğu zaman paralel anlamlar taşıdığının düşünülmesine bağlar. Ayrıca insanların cinsiyetlerini, kadın ve erkek olarak farklı iki üreme organına göre ayırırken toplumsal cinsiyetin ise çeşitlilik gösterdiğini belirtir. Kadınların kadınsı (feminen), erkeklerin ise erkeksi (maskülen) olarak sosyalleştirildiğini fakat bu ayırım toplumsal beklentilere uyma dereceleri açısından insanlar arasında farklılıklar gösterdiğini de ekler (Dökmen, 2010: 21-22). Keza bugün baktığımızda heteroseksüel olmayan birçok kadın ve erkek kimliği ile karşılaşmaktayız. Bu durum kadın ile erkek kimliğinin yanında birçok cinsel kimliğin varlığını açıklamaktadır.

Tarihsel-toplumsal bağlamın göz ardı edildiği, cinsel organlar üzerinden oluşturulan cinsel bedenler tanımlamalarının, indirgemeci beden tartışması güçlü itirazlara yol açmıştır.

Bu noktada, R. W. Connell cinsiyetin toplumsal ve kültürel olarak şekillendiğini belirtiyor:

Toplumsal cinsiyet, insanların eril ve dişi olarak üremeye dayalı bölünmesi kapsamında veya bu bölünmeyle bağlantılı olarak örgütlenmiş pratik anlamına gelir. [...] Toplumsal cinsiyet, bağlantı sağlayan bir kavramdır. Toplumsal pratiğin öteki alanları ile doğurma ve ana babalık etme gibi düğüm niteliğindeki pratiklerin birbirine bağlanmasına ilişkindir. Önerilen bu tanım, söz konusu bağların ne kadar yaygın ve ne kadar sıkı olduğu ve toplumsal geometrilerinin ne olduğu sorusunu tümüyle tartışmaya açık bırakıyor (Connell, 2017: 208).

Cinsiyetin söylemsel/kültürel bir araç olarak tarihsel/toplumsal işleyişine dikkat çeken Butler ise şu görüşleri ifade ediyor:

Toplumsal cinsiyet, verili bir cinsiyetin üzerine kültürün anlam işlemesi olarak anlaşılmamalıdır yalnızca (hukuki bir kavrayıştır bu). Toplumsal cinsiyet aynı zamanda, cinsiyetleri tesis eden üretim mekanizmasının ta kendisini belirtmelidir. Neticede toplumsal cinsiyetin kültürle olan ilişkisi neyse cinsiyetin de doğayla ilişkisinin o

olduğu söylenemez. Toplumsal cinsiyet bir yandan da, “cinsiyetli doğa”nın ya da “doğal bir cinsiyet”in üretilmesinde ve bunların “söylemsellik öncesi”, kültür öncesi bir şeymiş gibi, siyasi olarak tarafsızken kültürün gelip üzerinde etki ettiği bir yüzeymiş gibi tesis edilmesinde kullanılan söylemsel/kültürel araçtır (Butler, 2018: 52).

Yukarıdaki tartışmada, toplumsal cinsiyet meselesine ilişkin kavramsal tartışmaları genel hatlarıyla aktarmaya çalıştık. Bu tartışmada, kavramsal kullanımların devşirildiği güç ilişkilerine değindik ancak, toplumsal cinsiyet ilişkilerini anlamak daha geniş bir analizi gerekli kılmaktadır. Bu açıdan, toplumsal cinsiyeti oluşturan ve onu anlamlandıran süreçleri daha yakından inceleyeceğiz.

1.2. Toplumsal Cinsiyet Düzeni

Toplumsal cinsiyet düzeni, herhangi bir toplumda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin geliştiği genel sistemi ifade eder. Bu düzen, toplumsal cinsiyet kavramını içeriklendiren, anlamlandıran ve geliştiren toplumsal yapılar bütünüdür. Erkek merkezli ve erkek üstünlüğünü esas alan bu düzen, “erkeklerle kadınlar arasında ve kadınlık tanımıyla erkeklik tanımı arasında tarihsel olarak kurulmuş bir iktidar ilişkileri örüntüsüdür” (Connell, 2017: 153).

Kadın ve erkek ayrımı ve ilişkisinin belirlendiği bu düzen, iş bölümü, sosyal kurumlar, kültürel kural ve beklentiler gibi yollarla işlemektedir. Bu, erkekler ve kadınlar için kabul edilebilir, teşvik edilebilir veya izin verilebilir olanın belirlendiği (Akt. Sayer, 2011:12) bir işleyiştir. Günümüzde bile toplumun en küçük yapı taşı olan ailede, devlet kurumlarında ve özel sektörde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sağlayan bir davranış biçimi söz konusudur. Çünkü bu kurumlardaki görev dağılımlarına, çalışan erkek-kadın sayısına veya önemli konulardaki karar mercilerine bakıldığında çoğunluğu erkekler oluşturmaktadır. Bunun nedeni de evveliyattan gelen yerleşik ve değiştirilmeye açık olmayan bir düzenin varlığıdır.

Toplumsal cinsiyet düzeni içerisinde gelişen toplumsal cinsiyet ilişkileri yüzeysel olmamakla birlikte bu ilişkiler, kurumsal rutinlerin, kültürel ve yasal anlayışların ve iş ile ev yaşamı ayrımı gibi insan hayatının doğal karşılanan düzenlemelerinin içerisinde örgütlenir. Bunun sonucunda toplumsal cinsiyet ilişkileri, iktidar düzeni, iktisadi düzenlemeler, duygusal ilişkiler ve iletişim sistemlerinin iç içe geçtiği çok boyutlu ilişkilerden oluşur. Ayrıca bu cinsiyet ilişkileri çeşitlilik ve değişkenlik göstererek toplumdan topluma da farklılık gösterir (Connell, 2017).

Connell, toplumsal cinsiyet düzeni kavramını açıklamaya çalışırken “emek, iktidar ile kateksis” yapılarından ve aile, devlet ve sokak” gibi kurumlardan yararlanmaktadır. İş bölümü, iktidar yapısı ve kateksis¹ yapısını, toplumsal cinsiyet düzeninin ana unsurları olarak görürken, aile, devlet ve sokak kurumlarını da toplumsal cinsiyet düzeninin oluştuğu ve dolaşıma sokulduğu alanlar olarak ele alır. Bu kurumlar toplumsal cinsiyet düzenini etkileyen, dönüştüren ve yön veren kurumlardır.

Cinsel iş bölümü, belirli iş tiplerinin erkek ve kadına göre bölüştürme halidir. Bu bölüştürme halini Connell şöyle ifade etmektedir: “Kadınlar, bilgisayarların okuyabilmesi için veri giriş kartlarına delik açmak üzere işe alınıyorken erkekler ise operatör, satış sorumlusu, sistem analisti ve yönetici konumlarında asıl güce sahip olmaktadır” (2017:155). Böylece cinsiyete dayalı iş bölümü, kendine has bir yapı olarak görülmenin ötesinde toplumsal cinsiyet yapılı bir üretim, tüketim ve dağıtım sisteminin bir parçası olarak adlandırılabilir. Bu bölünme durumu, kapitalist sistemin en temel ve yaşamsal özelliklerinden biridir. Toplumsal yaşamda iktidarı içeren birçok yapı vardır. Örneğin, “medyada sürekli bireysel sapkınlık olarak sunulan tecavüz, iktidar eşitsizlikleri ve erkek üstünlüğü ideolojilerine köklü biçimde yerleşmiş bir ‘kişiden kişiye’ şiddet biçimidir. Bu toplumsal düzenden saptıktan ziyade, düzenin kendi uygulamasıdır” (Connell, 2017:164). Çünkü ataerkil bir düzenin varlığı sürdürüldükçe bu tip durumların yaşanması normalleştiriliyor. Keza günümüzde kadına yapılan saldırılar, şiddet, taciz ve tecavüz olaylarına baktığımızda suçlunun indirimli ceza ya da ceza almadığını düşünürsek, bu durumdan güç olarak daha da bu tür suçları işlediğini söyleyebiliriz.

Cinsel politika pratiği, genellikle kurumlara bağlı olarak oluşturulur ve hemen hemen bütün kurumlarda toplumsal cinsiyet ilişkileri mevcuttur. Toplumsal cinsiyet düzeninin gerçekleştiği kurumların başında aile gelmektedir. Aile, bireylerin toplumsal bir varlık olarak yetiştiği ilk kurumdur. Geleneksel aile tiplerinde genellikle kamusal alanda bir işte çalışan, evin ekonomisini geçindiren ve sözü geçen ve belirli iktidara sahip olan erkektir. Kadın ise ev işleri, çocuk bakımı gibi işleri ücretsiz bir şekilde yapar. Böylece kadının emeği yok sayılarak erkeğin kadına

¹ Freud, kateksis kavramını, zihinsel bir nesneye, diğer bir ifadeyle bir görüş veya imgeye bağlanan psikik yük ya da içgüdüsel enerjiyi belirtmek için kullanmıştır. Bu kavramı Freud’dan ödünç alan Connell ise, gerçek dünyada nesneler ile bir duygu yükü içeren toplumsal ilişkilerin kurulmasına geneller. Yani cinsel toplumsal ilişkiler ile ifade edilmek istenen, bir kişinin başka bir kişiye duygusal bağlanımı etrafında örgütleyen ilişkileri “kateksis yapısı” olarak tanımlar (Connell, 2017:171).

üstünlüğü ilk olarak buradan başlar. Feminist yazarlar aile kavramını, kadınların ezilmesi için yaratılmış stratejik alan olarak tanımlarlar. Connell ise aile kavramını, toplumun temeli olmanın ötesinde onun en karmaşık ürünlerinden biri olarak görür. Anı zamanda aileye dair basit hiçbir şeyin olmadığını ve ailenin içinin tıpkı jeolojik katmanlar gibi birbiri üzerine yığılmış çok katmanlı bir ilişkiler sahnesi olduğunu belirtir. Ayrıca aile kurumundaki ilişkilerin, zaman içinde yaygınlaşması, temas esnasında yoğunlaşması; ekonomi, duygu, iktidar ve direniş örgüleri açısından sıkı olması, onu diğer kurumların ilişkilerinden ayırmaktadır (Connell, 2017:183). Koca iktidarı ilk olarak aile içinde ortaya çıkar ama iktidar durumu çevre desteğiyle olmaktadır. Çünkü bu düzen içinde yaşanan kültürün dayatması olduğu için kültürel bir yapıya sahiptir.

Bu noktada Butler'ın uyarısını hatırlatmak gerekir. Ona göre, toplumsal cinsiyetin kurumsallaşmasını sadece ampirik yasal örneklerle anlamak hatalıdır ama sadece bu örneklerden bağımsız gerçekleşen iktidar uygulamaları olduğunu söylemek de aynı ölçüde hatalıdır (Butler, 2009: 73).

Butler, tabi kılma ve düzenleme konusunda, Foucaultcu çalışmalardan iki hatırlatma yapar: “(1) düzenleyici iktidar önceden var olan bir özneye etki etmekle kalmaz, aynı zamanda o özneyi şekillendirir ve oluşturur; bundan başka, her hukuki iktidar biçiminin üretici etkisi vardır ve (2) bir düzenlemeye tabi olmak, aynı zamanda onun tarafından özneleştirilmek anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle tam da düzenlenmenin icrası dolayısıyla bir özne olarak var edilmektir. İkinci husus, toplumsal cinsiyet öznesini biçimlendiren düzenleyici söylemlerin, tam da söz konusu özneye ihtiyaç duyan ve onu meydana getiren söylemler olmaları açısından, birincinin sonucudur” (2009:74).

Düzenleme kavramı, insanların düzene sokulmasını sağlayan sürecin kurumsallaşmasıdır. Bu düzeninin dışına çıkan bireyler, birer sapkın olarak görülür. Bunun önüne geçmek için örneğin, “düzensiz” cinsel özelliklerle doğan çocukların uyum sağlamaları, daha rahat hissetmeleri ve normallik kazanmaları için ameliyatla "düzeltmeleri" gerektiği öne sürülür. Düzeltme ameliyatı çoğu zaman ebeveynlerin desteğiyle ve normalleştirme adına gerçekleştirilirken, bu ameliyatın, bir bakıma normun neşteri altına yatırıldığı söylenebilecek kişiler üzerinde büyük fiziksel ve ruhsal maliyetlere neden olmuştur. Böyle bir düzenleyici toplumsal cinsiyet infazı aracılığıyla üretilen bu bedenler acı çeken, şiddetin ve ıstırapın izlerini taşıyan

bedenlere dönüşür (Butler, 2009: 86). Hatta ölümle bile sonuçlanan travmatik bir sonuçla da karşılaşmak mümkündür. Aynı zamanda birçok LGBTİ+ birey başkaları tarafından gördüğü dışlayıcı, ötekileştirici, cinsiyetçi muamele sonucu ya sosyal ortamlardan uzaklaşmakta ya da intihar etmektedir.

Bir iktidar aracı olarak toplumsal cinsiyet düzenlemeleri, yasal biçimlerde görülür. Bu noktada, yasa koyucu otorite olarak devlet, Connell'in da ifade ettiği gibi, cinselliği denetler. Devlet, eşcinselliğin suç kabul edilmesinden, reşit olma yaşı üzerine yasalara, kürtağın yasak ya da serbest olacağından, cinsel hastalıklar ve AIDS gibi konulara kadar denetleyici düzenlemelere başvurur (Connell, 2017:190). Bu açıdan yasal düzenlemeler normalleştirme süreçlerine sıkı sıkı bağlılık gösterir.

Toplumsal cinsiyet düzeni, kadınlarla erkeklerden beklentilerin, kadınlarla erkekler için izin verilebilir olanların ve kadınlarla erkeklere atfedilen değerlerin ortaya konulduğu farklı sosyo-kültürel ortamlarda inşa edilmektedir. Bu bağlamda; eğitim sistemleri, siyasi ve ekonomik sistemler, yasal düzenlemeler, kültür ve gelenekler tarafından kurumsallaştırılmakta olan toplumsal cinsiyet düzeni, kadınlar ve erkekler için uygun görülen toplumsal cinsiyet rollerini belirlemektedir (Sayer, 2011:13). Toplum tarafından kadın ve erkeğe belli roller atfedilmiştir ve toplumsal cinsiyet meselesi de bu roller üzerinden şekillenmiştir. Bunun için kadın-erkek ayrımını ve ayrımın nasıl şekillendiğini anlamak için toplumun her iki cinse de vermiş olduğu rolleri ve bu rollerin nasıl üretildiğini anlamak için inşa süreçlerini irdelemek gerekir.

1.3.Toplumsal Cinsiyet Roller

Spence göre "rol", tiyatrodan ödünç alınmış sosyolojik bir terimdir. Rol, örgütlü sosyal bir yapı içinde bireyin bulunduğu pozisyonu, bu pozisyonla ilgili sorumlulukları, ayrıcalıkları ve diğer pozisyonlardaki insanlarla etkileşimi yönlendiren kuralları gösterir (Akt. Dökmen, 2010:28). Bu kavramın özelliklerine bakıldığında, toplumsal cinsiyet bağlamında kullanılması mümkündür Connell (2019: 61). Rol kavramını toplumsal cinsiyete uygulamanın iki yolu olduğunu söyler. İlkinde, roller belirli koşullara özgü şeyler olarak görülürken, ikincisinde ise erkek ya da kadın olmayı kişinin cinsiyet rollerine bağlı genel bir dizi beklentiyi hayata geçirmesi olarak görmektedir. Bu yaklaşıma göre her türlü kültürel ortamlarda kadın ve erkek olmak üzere iki farklı cinsiyet rolü mevcuttur.

“Rol” kavramının toplumsal bağlamda ele alınması 1930’lu yıllara dayanmaktadır. Bu dönemdeki düşünürler, ortaya attıkları “toplumsal rol” kavramını toplumsal cinsiyet nosyonuna uygulamaya çalıştılar. Nitekim 1940’lı yıllara gelindiğinde “cinsiyet rolü”, “erkek rolü” ve “kadın rolü” gibi terimler yaygın bir biçimde kullanıldı. 1950’li yılların başında ise, Mirra Komarovsky ve Talcott Parsons gibi sosyologlar, cinsiyet rollerine ve bu rolleri içine alan kültürel çelişkilere ilişkin bir işlev teorisi geliştirdi. Aynı zamanda bu dönemde etnografik çalışmalar yürüten Bronislaw Malinowski ve Margaret Mead ise, toplumsal yapı ve cinselliğin duygusal dinamiği arasındaki bağlantıyı ortaya koymak adına bir dizi çalışmaları oldu. Malinowski, bastırmanın işlevsel gerekliliğini anlamak için akrabalık âdetlerinin nasıl işlendiği üzerinde dururken Mead ise, bir bütün olarak kültürün duygusal görünümü üzerinde duruyordu. Bu iki çalışma bize farklı kültürlerin cinsiyet ve toplumsal cinsiyete yaklaşma biçimleri hakkında önemli bilgiler veriyordu. Christine Delphi’ye göre “Cinsiyet rolleri” kavramı, 1970’lerde türetilen toplumsal cinsiyet kavramının ortaya çıkışına kadar uzun süre varlığını sürdürmüştür.

Mead’in “Erkek ve Dişi”, Talcott Parsons’ın “Ailede Toplumsallaşma ve Etkileşim Süreci” çalışmaları ve Simone de Beauvoir’ın “Kadın” çalışması farklı düşünsel programlar ve politikalar içeriyor olsa da üçü de psikanalitik bir görüş benimseyerek cinsiyet rolleri veya toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında kavranan iş bölümü analiziyle bütünleştirmeye çalışmışlardır. Connell’a göre bu üç araştırmacı, toplumsal cinsiyet örüntülerini öncelikle, evrensel olarak gördükleri çekirdek aile içerisindeki ilişkiler kapsamında tanımlıyordu. De Beauvoir’ın görüp de diğerlerinin göremediği nokta, bu ilişkilerde barınan iktidar boyutuydu. Başka bir ifadeyle, Mead ve Parsons, toplumsal cinsiyet alanını görenek ve toplumsal istikrar görüşü etrafında ele alırken De Beauvoir ise bunu kadınlara hükmedilmesi teması etrafında sentezlemiştir (2017:63).

Connell (2017), kadın ve erkek rollerinin arasındaki farklılığı “cinsel karakter” olarak adlandırmaktadır. Toplumsal cinsiyet psikolojisine göre, birer grup olarak kadınlar ve erkekler farklı kişilik özelliklerine sahiptir ve yaradılışları, karakterleri, dış görünüşleri, düşünüş tarzları, yetenekleri ve hatta tüm kişilik yapıları açısından farklılık göstermektedirler. Nancy Chodorow, kadınların cinsel karakterinin onları anneliğe hazırlamayı nasıl başardığı ve erkekler için buna benzer

bir durumun neden söz konusu olmadığı sorusu üzerine giderken, Theodor Reik ise “Cinsler Arası Duygusal Farklılıklar” adlı makalesinde, kadınların ve erkeklerin belirgin bir biçimde birbirinden farklı duygusal özelliklere sahip oldukları görüşünü kabul eder ve bu özellikleri biyolojik bir temele dayandırır.

Kadınların erkeklere göre ikincil konumda olma fikri Antik Yunan’a kadar uzanmaktadır. Örneğin Aristo, erkeğin üstün, birincil, kadının aşağı, ikincil olması nedeniyle erkek yönetmek, kadın da yönetilmek için doğduğu görüşündedir. Ona göre, erkeğin cesareti, emrederken, kadının ki ise itaat ederken sergilenir (akt. Bhasin, 2003: 14).

Oysa modern dönüşümler, kadın ve erkek arasındaki toplumsal sınırları anlamamızda önemli bir eşiği temsil eder. Kadına atfedilen ve onun sorumluluklarını cinsiyeti üzerinden tanımlayan “eş ve anne” rolleri tarihsel olarak pek çok toplumda geçerliliğini koruyan belirlenimlerdir. Bununla birlikte, başta sanayi devrimi olmak üzere, modern toplumsal dönüşümler iş yeri ile evi birbirinden kesin çizgilerle ayıran 18ekânsal formlara yol açtı. Bu ayırım, “özel” ve “kamusal” alan ikiliğinin belirgin bir şekilde kurumsallaşmasına sebep oldu. 20.yüzyılda toplumsal süreçleri küresel çapta etkisi altına alan kapitalist birikim rejimi, kadın ile erkek arasındaki hiyerarşilerin güncel kurumlarını da inşa etti. Kadın, kapitalist üretim süreçlerine yani kamusal hayata katılsa da, esas olarak her seferinde özel alan içinde anlamlandırılan rollerin öznesi olarak kurgulandı. Örneğin, günümüz aile kurumuyla ilişkisi, kadının kapitalist üretim süreçlerine dahil olsa da, cinsiyeti üzerinden, ataerkil kodlarla belirlenen toplumsal rollerinden azade olamadığını gösterir.

“Cinsiyet rolleri” literatürü oldukça geniş olup, özellikle “cinsiyet rolleri” “cinsiyet farklılıkları” ve “cinsel karakter” gibi farklı anlamlandırmalar üzerinden karşımıza çıkar. Connell’a göre bu rol kavramlarının toplumsal cinsiyet uyarlamalarının çoğu farklı şekilde olmakta bu uyarlamaların ana fikri de erkek veya kadın olmanın anlamı, kişinin cinsiyetiyle belirlenen genel bir rolün canlandırılması yani “cinsiyet rölü”dür. Buna bağlı olarak da her zaman için iki cinsiyet rölü mevcuttur. Bunlar; “erkek rölü” ve “kadın rölü”dür (Connell, 2017:85).

Kadın veya erkek olmanın beden cinsiyetine bağlı olduğu düşünülür. Fakat sosyologlara göre, erkeklik ve dişilik terimlerin doğası kolay bir biçimde sınıflandırılmaz. Bugüne kadar toplumsal cinsiyet farklılıklarının kökenini anlamak

için birçok yol izlenmiştir. Bu yollardan biri de cinsiyet rollerinin aile ve medya gibi kurumların aracılığıyla öğrenilen “cinsiyetin toplumsallaşması” çalışmalarıdır. Bu yaklaşım, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasında bir ayrıma gider. Bu yaklaşıma göre çocukların cinsiyeti doğuştan gelir, toplumsal anlamda cinsiyeti ise sonradan toplum tarafından dayatılan normlar ve beklentiler üzerinden içselleştirilir/oluşturulur. Bu minvalde şunu diyebiliriz; toplumsal cinsiyet farklılıkları biyolojik değil kültürel olarak üretilmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kaynağı kadın ve erkeğin farklı rollere göre toplumsallaştırılmalarıdır. Toplumsallaşma sürecinde çocuklar, toplum tarafından verilen rollerinden saptıkları anda bazı yaptırımlara maruz kalırlar. Örneğin toplum tarafından kadına uygun görülen ev içi işleri, erkek tarafından yapıldığında ona verilen rollerin dışına çıkmış olur ve genellikle çevresi tarafından ayıplanır veya dalga geçer. Kadın için ise bu daha çok ağır olur. Kadın, ona dayatılan rollerin dışına çıktığında erkeğe göre daha ağır bir yaptırımla karşı karşıya kalır. Örneğin günümüzde bile bazı toplumlar tarafından kadınların gece tek başına dışarı çıkmalarına karşı çıkmaktadır. Kadın gece dışarı çıktığında rollerinin dışına çıkmış olur ve çevresi tarafından büyük yaptırımlara maruz kalabilir. Dolayısıyla her anlamda erkeğe göre kadına yüklenen sorumlulukların fazla olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Kamla Bhasin, “Toplumsal Cinsiyet” adlı kitabında, toplumsal cinsiyet rollerinin dışına çıkma konusunda tanık olduğu bir durumu şöyle izah eder:

“Cinsiyetçi rollere uymama cesareti gösteren kadınlara yönelik tepkinin en berbat örneğine, Kerala’da bir köyde tanık oldum. Üç genç kadın işçi, erkek meslektaşlarının köydeki bara her gün gittiklerini görür. Bir gün sırf eğlence olsun diye onlar da aynısını yapmaya karar verirler. Bu davranış, her çeşit erkeğin onları takip edip, cinsel taleplerde bulunmasına yol açar. “iyi” kadınların adım bile atmayacağı bir mekana girme cesareti gösterdikleri için, onlar artık “kötü” kadınlardır. Mantık şu: “Bir bara girebiliyorsan, cinsel ilişkiye de girebilirsin.” Bu toplumsal alay ve tacizle başa çıkamayan kızlardan ikisi intihar etti” (Bhasin, 2003:17).

Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkekle özdeşleştirilen özellikler, beklentiler ve davranışlar bütünü olarak da adlandırılabilir. Yukarıda belirtildiği gibi, bu rollerin üretildiği kurumların başında “aile” gelmektedir. Kadınlara anne, sevgili, eş, ev içi işlerden sorumlu, duygusal, kırılgan, eşine sadık, sevecen, çocuksu vb. gibi roller yüklenirken, erkeklere ise koca, baba, evin direği, güçlü, otoriter, katı, hırslı, evin geçiminden sorumlu, duygularını belli etmeyen,

delikanlı vb. roller yüklenmiştir. Bu roller hemen hemen bütün toplumlarda geçerli olup günümüzde de devamlılığını sürdürmektedir. Bu sürdürmeyi sağlayan noktalardan biri de medya kurumudur. Çünkü medya günlük yaşamda var olan cinsiyet rollerini reklam, dizi, film veya başka içerik üretme mecralarıyla tekrar topluma servis etmektedir. Böylece insanlar, kadına ve erkeğe vermiş rolleri doğruymuş gibi algılar ve tekrar bu rolleri üretir.

Roller, çocuğun cinsiyetinin belli olduğu andan itibaren başlar ve doğduktan sonra başlayan sosyalleşme süreçleriyle öğrenilir. Bu roller, cinsiyete göre odanın rengi, oyuncakların seçimi ve elbiselerin rengi gibi olgular üzerinden üretilir. Ayrıca zamanla kız çocuğun annesiyle mutfığa girmesi, erkek çocuğun ise babasıyla televizyon karşısında oturması, ailenin çocuklarına karşı biçilen rollerden biridir. Bhasin'e göre, her kültürün kız ve oğlan çocukları için farklı değerlendirme yöntemleri vardır ve bu yöntemlerin onlara farklı roller, tepkiler ve nitelikler yükler. Doğumlarından itibaren kız ve oğlan çocuklara bütün bu sosyal ve kültürel algı ile davranışların paket halinde yüklenmesi, "toplumsal cinsiyetin öğretilmesi ve benimsetilmesi" olarak görülebilir (Bhasin, 2003: 8).

Sonuç olarak, Connell'in (2017: 86) işaret ettiği "rolün öğrenilmesi", toplumsallaşma" ve "içselleştirme" süreçleri cinsiyet rollerinin yerleşik inşalara dönüşmesini sağlar. Erkekliğin belirleyici bir konuma karşılık geldiği bu süreçlerin toplamını eril bir inşa süreci olarak tanımlayabiliriz.

1.4. Eril Tahakküm

Erillik, toplumsal cinsiyet düzeninin ya da kendilerine eşlik eden dişilliklerden ayrı biçimde ele alınamaz. Toplumun birçok düzeyinde erillik ve dişillik tipleri erkeğin kadın üzerindeki tahakkümü etrafında şekillenmektedir. Berktaş'a göre, düşünme, akıl, kültür ve uygarlık, rasyonellik, varlık gibi kavramlar erkeği temsil ederken duygu, beden, madde, irrasyonellik, yokluk gibi terimler de kadını temsil etmektedir (2018: 28). Kadın ve erkeğe ilişkin bu kavramlar sosyo-kültürel, politik ve ekonomik süreçlerin bütününde karşımıza çıkmaktadır.

Erkeğin kadın üzerindeki egemenliği etrafında düzenlenen erillik ve dişillik kavramlarının birçok dışavurumu vardır. Bourdieu, eril ile dişil arasındaki ayrımını cinsel ilişki üzerinden yaparak, erkeğin aktif kadının da pasif olarak görülmesini, cinsel ilişkiyi bir tahakküm ilişkisi olarak yeniden ürettiğini söylerken (2018: 35);

Genevieve Lloyd, batı felsefesinde erkeğin akıl ve zihin ile kadının ise madde ve doğa ile ifade eder. Lloyd'a göre "rasyonel bilgi, doğa güçlerinin bir tür aşılması, dönüştürülmesi veya kontrol altına alınması olarak anlaşılmıştır." (2015:23). Bu bağlamda, "erkeklik düşüncenin açık ve kesin, kadınlık ise muğlak ve belirsiz biçimleriyle ilişkili olarak kalmıştır (Lloyd, 2015:24).

Bourdieu'nun kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği normalleştiren süreçleri tartıştığı eril tahakküm analizleri bu tartışmanın anlaşılması için ufuk açıcı niteliktedir. Bourdie'a göre, eril düzenin gücünü kendi haklılığını ispat etmeye yeltenmemeden alır. Toplumsal düzen, amacı eril tahakkümü tasdik etmek olan devasa bir sembolik makine gibi işler (2018:22).

Eril tahakküm, zor veya şiddet üzerinden işlediği gibi kadın ile erkeğin birbirine karşı uyguladıkları tahakküm ilişkilerinin inşasında ve içinde bulundukları kültürün ikna ve rıza pratikleriyle de kendini gösterir. Örneğin ataerkil toplumlarda kadının kocasına bakması, ev işlerini yapması, hatta kocasına rıza göstererek karşı çıkmaması içinde yaşadığı kültürün "normal" pratikleri olarak görür ve bunu ikna ve rıza yoluyla yapar.

Sancar'a göre Bourdieu'nun eril tahakküme dayalı toplumsal evreni, insan bedenini cinsel olarak belirlenmiş biyolojik gerçeklik olarak kurgular. Bu gerçeklik aracılığıyla da toplumsal ayrımları ve bakış açılarını cinsel olarak belirleme olanağı oluşturur. Cinsiyetlenmiş insan bedeni ise bir tür diğer toplumsal olguların anlamlarını belirlemede anlam üreten bir depo olarak inşa edilmektedir (Sancar, 2016:190).

Eril tahakküm kadın bedenini nesneleştiren, cinsel objeye dönüştüren ve bunun ticaretini yapmak için libidoya ilişkin arzulardan beslenen kapitalist stratejilerden yararlanır. Bu bağlamda moda sektörü, kadınlara dayatılan güzellik anlayışı çerçevesinde ortaya çıkan güzellik ürünleri ve parfümeri sektörü ve bunlara bağlı olarak gelişen estetik cerrahi sektörü de eril tahakküm ve sömürüyü destekleyen olgulardır (Kadıoğlu, 2018: 61). Fakat bu durum tam tersi bir biçimde her şeyi ile estetize edilmiş erkek veya özellikle kadın bedeni, günümüzün ideal bedeni olarak görülmektedir.

Eril tahakküm, sadece kadınları değil aynı zamanda erkekleri de kapsayacak bir biçimde bütün toplumu etkisi altına alır. Ayrıca toplumun birçok kurumunda da

etkisini gösterir. Kadioğlu'nun da dediği gibi, akıl hastaneleri, hapishaneler, yatılı okullar ve kapitalist sistemin bazı iş kolları, (fabrikalar, şirketler vb.) eril tahakkümün sistematik ve düzenli bir biçimde pratik edildiği ve üretildiği alanlardır. Bütün bu pratikler kendisi de erkek olan bir devlet baba denetimi ve yetkesi altında gerçekleştirildiğinde eril tahakküm de kendini haklı göstermeye ihtiyaç duymadan rasyonelleştirilmiş kültürel ve toplumsal coğrafyası içinde özgürce serpilmeye, gelişmeye ve yeni tahakküm biçimleri üreterek güçlenmeye devam edecektir (2018: 56).

Aile, devlet, din, okul ve medya gibi kurumlar da eril tahakkümü normalleştiren ve doğallaştıran temel olguların başında gelir. Kadın erkek arasındaki ayrımı normalleştiren ve doğallaştıran iki ana etmen vardır. Bunlar sembolik şiddet ve sembolik iktidardır (Altunoğlu, 2016:33). Sembolik şiddet kavramı, eril tahakkümün toplumsal düzenin işleyişinde belirgin bir yere sahip olması ve kadınların da bu düzenin bir çıktısı ve devam ettiricisi olarak eril tahakkümü “doğal” ve “normal” olarak kabul etme eğiliminde olmasını anlatmaktadır. Bir başka ifadeyle sembolik şiddet, eril tahakkümün gücünü, egemenlik altına alınan kadınların bu egemenliği meşru ve doğal kabul etmelerinden almasını ifade etmektedir (Altunoğlu, 2016:33). Ayrıca tahakkümün kalıcı bir biçimde kazılmasının nedeni, kadınların itaat pratiklerini benimsemesiyle gerçekleşir. Bu durumu bir süreç halinde ele alan Bourdieu, kadınların, onlara uygulanan muameleden zevk aldıklarını ve bunun onların yaradılışında var olan bir tür mazoşizmden kaynaklandığını belirtir. Aynı zamanda sembolik gücün, ona maruz kalanların katkısı olmadan hayata geçirilemeyeceğini ve onların bu güce maruz kalmalarının nedenini de onu bu şekilde inşa etmiş olmalarından kaynaklandığını ifade eder (Bourdieu, 2018:56). Buradan hareketle, kadınların erkek üstünlüğünü kabul etmelerinin nedeni yukarıda da söz edildiği gibi onlara uygulanan her türlü ikinci sınıf muameleyi kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır. Eril tahakküm, kadınları sembolik nesneler halinde oluşturur. Kadınları bir bedensel güvensizlik ve sembolik bağımlılık halinde tutar. Her şeyden önce kadınlar çekici ve el altındaki nesneler olarak, başkalarının bakışı tarafından var edilir ve o bakış için var olurlar. Kadınlardan, kadınsı, güler yüzlü, sempatik, dikkatli, itaatkâr, ağırbaşlı, ölçülü olmaları ve kendi kendilerini geri plana atmaları beklenilir (Bourdieu, 2018: 87). Erkeklerden ise sert, akıllı, ağırbaşlı,

duygularını gizleme, çevik ve yeri geldiğinde nasıl davranacağını bilecek kadar deneyimli olmaları beklenebilir.

Eril Tahakküm, sembolik şiddet üzerinden varlığını gösterir. Eril tahakkümün sembolik işleyişinde erkekler algılayan, kadınlar ise algılanan varlıklardır. Algılayan erkekler iktidar sahibidir. Kadınlar ise erkeklere bağımlı bir biçimde erkeğin bakışı için vardır ve erkeğin bakmadığı durumlarda sanki kadın varlık gösteremeyecektir. Böylece sembolik şiddet, kadınlardan erkeklerin beklentilerine anlayışla karşılık vermelerini ister. Bu durum sembolik şiddetin de istediği gibi kadının kendini değersiz ve yetersiz olarak görmesine neden olmaktadır. Sembolik şiddet, hükmedilenin hükmedene (dolayısıyla da tahakküme) göstermezlik edemediği bağlılık aracılığıyla kurulur. [...] Hükmedenlerle hükmedilenler arasındaki büyümlü sınırın tanınma ve kabullenilmesine yönelik pratik edimler, sembolik gücün büyümlü tarafından tetiklenir; hükmedilenler de, dayatılan sınırlamaları zımnen kabullenmek suretiyle kendilerine uygulanan tahakküme çoğu zaman bilmeden, kimi zaman da istemeden katkıda bulunurlar. Bu pratik edimler çoğu zaman bedensel duygular (utanç, aşağılanma, çekingenlik, kaygı, suçluluk) veya tutku ya da hassasiyetler (aşk, hayranlık, saygı) biçimini alır (Bourdieu, 2018: 51-55).

Erkeklerin sembolik sermayesini arttıran birçok olgu vardır. Bunların başında akrabalık, evlilik, namus, bekaret gibi kavramlar gelmektedir. Ataerkil toplumlarda kadınların yeri, evlilik, akrabalık ilişkileri erkeklerin çıkarlarına düzenlenir ve sembolik sermayelerini de arttırır. Ayrıca namus kavramı da kadın bedeni üzerinde tahakküm kuran ve erkeklerin sembolik sermayesini arttıran bir terimdir. Burada önemli olan nokta kadın bedeninin bir başkası için yani erkek için yaratılmış olmasıdır.

Sembolik güç, doğrudan bedenler üzerinde ve herhangi bir fiziksel kuvvet olmadan uygulanan neredeyse büyümlü bir güç biçimidir. [...] Tahakküm nedeni (cinsiyet, etnisite, kültür veya dil) ne olursa olsun, ne hükmedilen habitus'un tutkuları, ne bedene işlenmiş toplumsal ilişki ne de bedensel hukuk haline getirilmiş toplumsal hukuk, özgürleştirici bir bilinçle girilen basit bir istemli çabayla askıya alınabilecek cinstedir (Bourdieu, 2018: 54-55). Çünkü hükmedilen beden üzerinde büyük travmatik sonuçlar doğurabilmektedir.

Yukarıdaki tartışmadan da anlaşılacağı üzere, eril iktidarın toplumsal inşası ve toplumsal yeniden üretimi farklı süreç ve dinamikler eşliğinde gerçekleşmektedir. Bunun yanında, Gramsci'den ödünç aldığı hegemonya kavramını ilk kez toplumsal cinsiyet çalışmalarına uyarlayan Connell'in eril iktidarın toplumsal yeniden üretiminin inceltilmiş biçimlerine dair tespit ve analizleri, buradaki tartışmamız açısından oldukça önemli yer tutmaktadır. Connell, erillikler ile dişillikler hiyerarşisine içkin “ideal tipler”e dikkat çekmemizi ister. Hiyerarşiler dizgesinin en tepesine, diğer bütün erillik ve dişillik biçimlerini baskısı altına alan “hegemonyacı erilliği” koyan Connell, hegemonyacı erilliğin ilkin ve öncelikle heteroseksüel cinsellik ve evlilikle bağlantılı olmakla beraber, yetkeyle, ücretli işle ve fiziksel sertlikle ilişkili olduğunu belirtmektedir (Connell 2017). Giddens ise, hegemonyacı erillik şemsiyesi altında olan diğer erillik ve dişilliklere işaret ederken, bunları işbirlikçi erillik, madun erillik, eşcinsel dişillik, madun dişillikler, vurgulanmış dişillik ve direngen dişillik olarak sıralamaktadır (Giddens, 2012: 512-513).

1.5. Hegemonya ve Erillik

Hegemonya kavramının geçmişi eskiye dayanır. Gramsci henüz bu kavramla tanışmamışken 1890'lı yıllarla beraber Rus Sosyal Demokrat hareketi tarafından en temel siyasi slogan olarak kullanılmıştır. Yazınsal olarak kullanan ilk kişi ise Plehanov'dur. Plehanov, “hegemonya” kavramını, Rus işçi sınıfının Çarlığa karşı hem ekonomik hem de siyasi mücadelenin verilmesi gerektiğini söylerken kullanmıştır. Gramsci ise cezaevindeyken “Hapishane Defterleri” adlı kitabını yazmıştır. Bu kitapta İtalya'da Mussolini döneminde yaşanan sorunları farklı bir bakış açısıyla ele almıştır. Ayrıca hegemonya kavramına yönelik geleneksel anlayışını değiştirerek devlet ile toplum ilişkisi üzerine yazılar yazmıştır (Karacauslu, 2009:59-60).

Gramsci, toplumlararası ilişkileri dikkate almak için hegemonya kavramının tanımında değişiklik yapmıştır. Hegemon olmak için ekonomik ve politik gücün yeterli olmadığını, bağımlı grupların rızasına da gereksinim duyulduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, hegemon amaçlarını elde etmek için yalnızca baskı/zorlama kullanmaz, aynı zamanda sistemdeki diğer aktörlerin rıza göstermelerini de sağlamaya çalışır (Akt. Karacauslu, 2009:60). Gramsci'ye göre hegemonya kavramı, kapitalist toplumlardaki sosyal düzeni korumanın başlıca aracıdır. Gramsci, yönetici sınıfın egemenliğini sürdürme araçlarına gönderme yaparak toplumun üst yapısı

üzerinde durur ve onun ideoloji üreten kurumlarını anlam ve güç düzeyindeki mücadele içinde değerlendirir (Aytaç, 2004:118). Hegemonya, hegemonik sınıfın kısa vadeli çıkarlarının feda edilmesini ve projenin ardında seferber edilen diğer toplumsal güçlere tavizler verilmesini de kapsamaktadır. Bu bakımdan hegemonya, birikim süreci tarafından koşullandırılmış ve sınırlandırılmıştır (Jessop, 2005:171-172). Hegemonya, rızanın imal edilmesi olarak görülür. Hegemonik ilişkiler, toplumlardaki hâkim sınıfların değerlerini barındırır. Bağımlı olan sınıflardan da bu değerlerin içselleştirilmeleri beklenilir. Aytaç’ında belirttiği üzere hegemonik ideoloji, rızaya dayalı bir uzlaşmanın altyapısını oldukça usta işi yöntemlerle perçinlemeye çalışır. R.Williams’ın da ifade ettiği gibi, hegemonya, “egemen sınıfın özellikle belli egemen görüşlerin kabul ettirilmesinde yapay biçimde rızaya bağlı bir görünüm sergilediği toplumsal pratikler içinde beliren bir etkidir” (Aytaç, 2004:120).

Gramsci, hegemonya çözümlerini üstyapı alanında somutlaştırarak çözümlemelerinin temeline siyaset, hukuk ve ideoloji gibi üstyapı kurumlarını alır. Bu kurumlara vurgu yaparken yapıyı da göz ardı etmez. O’na göre yapıda meydana gelen değişikliklerin, yani üretim ilişkilerindeki değişikliklerin, üstyapıyı belirler. Ayrıca hegemonyanın özellikle fabrikalarda kurulduğunu söylerken yapının belirleyiciliğine de yeterince vurgu yapar (Dural, 2012:316). Stuart Hall, hegemonyayı, bir sosyal grubun diğer gruplar üzerinde egemenlik ya da güç kurması olarak açıklar. Gitlin ise hegemonyayı, “kurulu düzene gösterilen kitle rızasının sistemli biçimde yönlendirilmesi” olarak görür (Akt. Aytaç, 2004:118-119). Hegemonya terimi, “hem yönetici bir sınıf olarak proletaryanın hem de yönetimin uygulanmasına ilişkindir. Bu, egemen sınıfın, karşıt gruplar üzerinde zorunlu olarak uygulayacağı zorlama demektir. Ancak bu proletarya ile iş birliği yapmaya hazır olan ve bu tutumuna etkinlik kazandırılması söz konusu olan müttefiklerinin fikir ve kültür alanında yönetilmesi de demektir. (Gramsci, 2014: 33). Gramsci’ye göre hegemonyanın başlıca özelliği, hegemonyanın dışında kalan toplumsal kesimlerin rızasını manipüle ederek hegemonyaya rıza gösteren ve bizzat bu rıza ile hegemonyayı yeniden üretip tahkim eden hegemonya dışı toplumsal kesimlere de sahip olmaktır (Gramsci, 1997:28).

Toplumsal cinsiyet ve hegemonya kavramları birbiriyle yakın bir ilişki içerisindedir. Bu iki kavram, kadınlık ile erkekliğin belirli tanımları, erkeğin kadın

üzerinde kurduğu iktidar biçimini ve erkeğin toplumdaki üstünlüğü gibi konular üzerinde durmaktadır.

Toplumsal cinsiyet tartışmasını hegemonya kavramı üzerinden yürüten Connell, “hegemonik erkeklik” tanımını yapar. Hegemonik erkeklik, toplumsal cinsiyet düzenindeki eşitsizliklerin sadece cinsiyet temelli olmadığı, aynı zamanda erkek rollerinin de kendi içinde eşitsizlikler ürettiği çağrışımı yapmaktadır. Bu eşitsizlik hali de hegemonik erkeklik dışındaki erkeklerin ve kadınların aleyhinedir. Mevcut toplumsal düzende bu iki grup, hegemonik erkeklik rollerine tabi kılınmaktadır. Özellikle ataerkil sistemin dayatmalarına maruz kalan kadınlar, onlara verilen rolleri öylesine içselleştirmiş ki erkeğin dayattığı rollere çoğu zaman ses etmemekte ve doğalmış gibi davranmakta ve onaylamaktadır. Bu ataerkil sistemde devlet, aile, okul, iş yerleri gibi kurumlar da kadınların rıza gösterebileceği şekilde örgütlenmiştir. Özellikle devletin şiddet temelli kurumları olan askerlik, polislik ve güvenlik gibi kurumları büyük ölçüde cinsiyetlendirilmiş ve hegemonik erkeklik kalıplarının üretildiği fabrikalar haline gelmiştir.

Bu bölümde, toplumsal cinsiyet meselesine ilişkin genel bir kavramsal çerçeve ve literatür tartışması yapmaya çalıştık. Bu tartışmanın geldiği nokta, yani “hegemonik erkeklik” bu tezin eksenini oluşturmaktadır. Bu açıdan, aşağıda hegemonik erkeklik tartışmalarının politik/pratik boyutlarına ve hegemonik erkeklik çalışmaları literatürüne daha yakından bakacağız.

II. BÖLÜM

ELEŞTİREL ERKEKLİK ÇALIŞMALARI

2.1. Kavram ve Pratik Olarak Erkeklik

Erkek ve erkeklik kavramlarına ilişkin kesin bir tanım yapmak güçtür. Çünkü insanların yaşadıkları yer, deneyimleri, yaşam tarzları, kültürleri veya hayata bakış açıları farklı olduğu için erkek veya erkeklik kavramlarına bakış açıları da farklılık göstermektedir. Erkek ve erkeklik kavramları birbirinden farklı anlamlara gelse de kökenleri “erk” sözcüğüne dayanmaktadır. Erk kavramı, güç ve kudret anlamlarına geldiği gibi erkek olmak da güçlü, kudretli ve iktidar olma anlamlarını taşımaktadır. “Erk” kavramından türetilen erkek kavramı, bir biyolojik cinsiyet iken erkeklik ise bir cinsiyete ait olmanın ötesinde bir iktidar biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk dil kurumuna göre erkek kavramı, “yetişkin adam”, “bay”, “er kişi”, “koca”, “sperma oluşturan organizma”, “sözüne güvenilir, mert”, “girintili ve çıkıntılı olarak bir çift oluşturan nesnelerden çıkıntılı olanı” ve “sert, kolay bükülmez” anlamı taşıırken; erkeklik kavramı ise, “erkek olma durumu”, “yiğitlik” ve “bir erkeğin fizyolojik görevini yerine getirme gücü” anlamlarına gelmektedir.²

Erkeklik kavramı, birçok kavram gibi içinde bulunduğu toplumsal, ekonomik ve sosyo-kültürel bağlam üzerinden şekillenir ve içi doldurulur. Erkeklik, bir idealden öte belli başlı davranış pratiklerini içinde barındıran bir kavramdır. Bir çıkar grubuyla bağlantı içerisindedir. Bu sadece ekonomik çıkarlar olmamakla

² Türk Dil Kurumu, (<https://sozluk.gov.tr/>). Erişim Tarihi: 07.05.2021).

beraber sosyo-kültürel çıkarları da kapsamaktadır. Bu bağlamda birçok düşünürün erkeklik ile ilgili görüşleri büyük önem taşımaktadır.

Michael S. Kimmel, erkekliğin ne olduğu ile ilgili üç vurgu yapar: “Erkeklik ne değişmezdir ne de ebedidir; bilakis tarihseldir. Erkeklik, içsel bir özün dışavurumu değildir; bilakis toplumsal olarak inşa edilir. Erkeklik, biyolojik yapıdan aniden bilince sıçramaz; bilakis kültürün içinde yaratılır (Kimmel, 2013: 92). Sancar ise erkeklik kavramını, “sürekli başka konumların “ne olduğu” hakkında konuşma hakkını kendi elinde tutan ve bu sayede kendi bulunduğu konumu sorgulama dışı kalan bir “iktidar konumu” olarak tanımlamaktadır (2016:16). Bu iktidar konumunu hemen hemen toplumda var olan bütün yapılarda görmek mümkündür. Türker, erkekliğin, sıkı sıkıya uyulması gereken bir akit (Türker, 2004:8) olduğunu söylerken, Onur ve Koyuncu’ya göre erkeklik, sınıfsal, kültürel, cinsel tercih, din, ırk gibi faktörlere bağlı olarak düşünülmeli ve erkekliklerin bu farklılaşmalarla eşit olmadıkları görülmelidir (2004:34). Erol Maral da tüm toplumlar ve zamanlar için tek ve değişmez bir erkekliğin olmadığını söyler. Ona göre erkeklik ve kadınlık içsel olarak ilişkisel kavramlardır; yani birbirlerine göre, birbirleriyle ilişki içinde anlam kazanırlar (2004:128). Bu büyük anlam inşasında ise her zaman üstünlük sağlayan kimlik ise hegemonik erkek kimliğidir. Hatta sadece kadınlar üzerinde değil, hegemonik olmayan bütün erkeklik kimlikleri üzerinde tahakküm kuran bir erkeklik biçimidir.

Toplumsal cinsiyet tartışmalarında en çok ele alınan kavramlardan biri olan erkeklik, bir düşünce veya kişisel bir kimlik ile sınırlı kalmadığı gibi, örgütlü toplumsal ilişkilere sirayet ederek dünyaya açılmaktadır. Böylece erkekliği tarihsel bir perspektifle anlamak için bu toplumsal ilişkilerde meydana gelen değişimlere odaklanmak gerekir (Connell, 2019: 72). Aksi takdirde çoklu erkeklik hallerinden ziyade tek bir erkeklikten bahsetmek zorunda kalırız.

Erkeklik, öncelikle toplumsal kontrolü sağlayan ve icra eden bir olgudur. Bundan ötürü erkeklerden fiziksel güçlerini adil bir şekilde, yaş ve sosyal mevki hiyerarşilerinden kaynaklı güç dengelerini koruyarak kullanmaları istenilir. Başka bir ifadeyle erkekliğin hem oluşumunda hem de tasdikiinde toplumsal ve psikolojik faktörlerle birlikte çalışmaktadır (Saraçgil, 2005: 51). Bir toplumsal cinsiyet kategorisi olarak erkek ve erkeklik kavramları, aşağıda da değineceğimiz gibi genellikle sertlik, zorluk, şiddet, güç ve iktidar ile tanımlanmış ve temsil edilmiştir.

Cinsiyete dayalı davranış farklarını tanımlamak için 1970’lerden itibaren başlayan çalışmalar, genel anlamda bize erkeklik ve kadınlık olgusuna atfedilen kalıpları da açıklamıştır. Güç, akıl, aktiflik, çatışma, şiddete başvurma, rekabetçi ve başarılı olma, teknolojik bilgide uzman olma, risk alma, maceraperest olma ve kahramanlık istencine sahip olmak erkeklik belirtisi olarak; duygusallık, pasiflik, barışçılık, anlayışlı ve şefkatli olmak gibi özellikler de kadınsılık belirtileridir (Sancar, 2016: 28-29).

Connell’a (2019: 137-139) göre erkeklik tanımlarımız, çoğunlukla kendi kültürel bakış açımızı sorgulamadan benimsemiş ama eril insan tipini belirlemek konusunda ise birbirinden farklı stratejiler izlemiştir. Erkekliğe dair “özcü” tanımlar genellikle eril olanın özünü teşkil ettiği düşünülen bir unsur bulup erkeklerin hayatını o unsur çerçevesinde izah ederken, pozitivist tanımlar ise, erkeklik erkeklerin yaptıklarıdır, der. Normatif tanımlar, erkeklik, erkeklerin olmaları gereken şeydir demesine karşılık, gösterge bilimsel yaklaşımlar, kişilik düzeyinden ziyade erkekliği eril ve dişil alanları bir simgesel ayırım sistemi üzerinden karşılaştırarak tanımlamaya çalışır. Başka bir ifadeyle erkekliği, dişil olmayan olarak görür. Çünkü dişiliğe dair bütün çağırışlar, erkekliği tehlikeye ve krize sokan birer unsur olarak görülmektedir.

Erkek olma hali daha anne karnındayken başlar. Alınan elbisenin renginden tutun odasının rengine kadar her şey “bir erkeğin sahip olması gereken özellikler” olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğduktan sonra erkek, erkekliğin gereklerini taşımak için ona nerede ve nasıl davranacağı, nasıl yürüyeceği ve konuşacağı öğretilir. Bu erkek olma hali zamanla içselleştirilir ve sergiledikleri davranışlar “normal” davranışlar haline gelir. Aynı zamanda bir erkeğin fiziksel açıdan taşıması ve taşınamaması gereken özellikler de belirlenir. Bu noktada Connell (2017: 135), “iktidarı elinde bulunduranlar olarak erkeklerin toplumsal tanımı, yalnızca zihinsel beden imajlarına ve fantezilere değil, kas gücü, duruş, beden duygusu ve dokusuna da dönüştürülür” der. Buradan hareketle ileriki bölümlerde değineceğimiz askerlik, sünnet ve evlilik gibi olgular da erkekliği hizaya sokan ve bedenini “ideal erkek” bedeni haline dönüştüren süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Erkekten beklenen ataerkil değerler ve beklentiler, erkeğin ancak belirli alanlarda kendini ispatlamasıyla yerine getirmektedir. Bir erkeğin statü kazanması da bu değer ve beklentileri yerine getirmekle olmakta ve ayrıca bu statünün de diğer

erkeklikler tarafından onaylanmasıyla mümkün hale gelmektedir. Bir kez bu statüyü elde eden erkek, onu kaybetme korkusuyla yaşar. Çünkü toplumda makul erkekliği simgeleyen değerleri taşıyamayan erkekler, kendilerini ayrıcalıklı kılan statüleri diğer erkekler tarafından geri alınmakla tehdit edilirler.

Erkeklik kanıtlanan ve kanıtlandığında yeniden sorgulanan ve tekrar kanıtlanması gereken, devamlı, acımasız ve erişilmez bir kavramdır. Bizim dışımızdaki erkeklerin erkekliğimizi kabul etmeleri için kendimizi sürekli sınarız, kahramanlık gerektiren işler yaparız ve riskler alırız. Kimmel (2013:94-97), eş toplumsal bir mizansen olarak erkeklik, tehlikelerle, başarısızlık riskleriyle ve amansız, bitmek bilmeyen rekabetle dolu olduğunu söyler.

2.1.1. Erkek İktidarı

İktidar kavramı, ilişkiseldir. Aynı ölçüde ilişkinin derecesini, biçimini ve dengesini belirleyen iktidar, devingendir. Süreç içerisinde değişir ve tekrardan yaratılır. Karmaşık ve belirsiz de olabilir. İlişkide iktidar konumunda olan taraf üstünlüğünü zamanla diğer tarafa kaptırabilir. İktidarın avantajına sahip olma isteği çatışmayı ve sonrasında kaçınılmaz olarak uzlaşmayı da beraberinde getirmektedir (Meral, 2008:19). İktidarın bu ilişkisel yönü, kadın-erkek, kadın-kadın ve erkek-erkek ilişkilerini de kapsamaktadır. Çünkü bu ilişkilerde de iktidar devingen bir yapıya sahiptir. İki cins veya aynı cins arasındaki ilişki değişime ve dönüşüme uğradıkça iktidar da bir cinsten diğerine veya bir kişiden diğerine geçebilmekte ya da birbiriyle ilişki halinde olan bireylerin sahip oldukları iktidar alanları değişebilmektedir.

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinde erkekliğin temel ölçütü iktidara sahip olma veya olamama durumudur. Biyolojik olarak erkek cinsiyetine sahip olan bir birey, iktidara sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü bir erkeğin iktidara sahip olması için uğrunda savaşması gerekir. Bu durumda erkekliğini ispat etmek için savaştığı alanların belki de en başında “cinsellik” gelmektedir. Cinselliği, erkekliği iktidarla özdeşleştiren bir kavram olarak tanımlamak mümkündür. Ayrıca cinsellik, mevcut iktidar ilişkileri bağlamında kültürel olarak inşa edilen bir kavramdır.

Segal’e göre, bu erkek cinselliği ile iktidar arasındaki ilişkiyi sağlayan şey ise “Fallus”tur. Fallus, simge olarak hem erkeğe iktidar sunan hem de birçok etkin erkeğin diğerleri üzerinde gerçek bir iktidar kurmasını sağlayarak farklı toplumsal

uygulamalarıyla bütün erkek egemenliği düzeninin çoğul anlamlarını içinde barındırmaktadır (1992: 257). Fallus “olmak” ve fallusa “sahip olmak” dil içinde birbirinden ayrı cinsel konumları ya da mümkün olmayan konumları belirtir. Başka bir ifadeyle fallus olmak hem heteroseksüleştirilmiş eril arzunun nesnesi, ötekisi olmak hem de o arzuyu temsil etmektir (Butler, 2018:103). Fallusa sahip olmak erkeğin konumunu, fallus olmak ise kadının konumunu ifade etmektedir. Farklı bir deyişle fallus olmak her zaman eril bir özne için olmaktır; eril özne ise başkası için var olmak, kendi kimliğini yeniden olumlayıp kuvvetlendirme yoluna girmektedir. Psikanalist yaklaşım bağlamında baktığımızda, “Lacan erkeklerin kadınların anlamını imlediği ya da kadınların erkeklerin anlamını imlediği fikirlerine kesin olarak itiraz eder. Fallus “olmak” ile fallusa “sahip olmak” arasındaki bölünme ve değiş tokuş simgesel tarafından, babaerkil yasa tarafından tesis edilir” (Butler, 2018:105). Bir imleyen olarak fallus, her zaman erkekliği temsil etmeyebilir. Dolayısıyla fallusu direkt penisle bağdaştırmak yanlıştır. Fallus penisten ziyade, iktidarı temsil etmektedir. Penis sadece bu iktidarı temsil etmekle yükümlendirilmiş bir araçtır (Barutçu, 2015:135). Bu durum hegemonik erkeklik için de geçerlidir. Çünkü tek bir hegemonik erkeklikten bahsetmek mümkün görünmüyor. Heteroseksüel erkekliğin yanında heteroseksüel olmayan erkek ve kadınlar da bir yerde kendi akranları üzerinde tahakküm kurabiliyor. Çünkü iktidar dediğimiz şey, o an kim güçlü ise diğeri üzerinde uygulanan bir kavramdır.

Erkekliğe ilişkin başka bir durum da diğer erkekler ve kadınlar tarafından iktidarının kabul edilip edilmemesi durumudur. Buna göre, erkeklik ve iktidar sosyal bir süreç dahilinde gerçekleştiğine göre, bu süreç içerisinde erkeği sadece kendi erkekliğini bilmesi ve ilan etmesi yeterli olmaz. Bu erkekliğin ve iktidara sahip olma halinin diğer erkekler ve kadınlar tarafından da onaylanması gerekmektedir. Kısacası, erkek, erkekliği onaylandığı sürece iktidarda kalmaktadır (Meral, 2011:305). Bu onaylamanın gerçekleşmesi için de geleneksel toplumsal cinsiyet kodlarına sıkı sıkı sarılır. Hatta şiddetin her türüsüne başvurabilir.

Erkek kimliği, bazı durumlarda kadın kimliğine göre farklılık gösterir. Örneğin kadın kimliği çoğu zaman iktidar şeklini almıyorken erkek kimliği bir iktidar pratiği olarak kurumsallaşır. Erkek kimliği doğal olmamakla birlikte sosyokültürel bir yapıya sahiptir ve kültürden kültüre de değişkenlik gösterir. Atay (2004:13), bir iktidar pratiği olarak erkekliğin bünyesinde tahakküm, eşitsizlik ve

çatışma gibi süreçlerin içerdiğini söyler. Bunu da kadından ziyade erkek temelli ele alıp tartışmaya açar. Yahut erkek iktidarı, insanlık tarihinin belli bir döneminde meydana gelen sosyal, kültürel, teknolojik ve ekonomik değişmelerle bağlantılı bir biçimde ortaya çıkmıştır (Atay, 2004:14). Bu değişimi gözetlemek gerekirse, günümüzde özellikle ekonomik ve teknolojik alanlarda geleneksel erkeklik yerini modern erkeklik türüne bırakmıştır. Çünkü dünya düzenin değişmesi ile birlikte erkekliğin değişimi de kaçınılmazdır. Artık en üst düzey teknolojik araçlara hakim, uluslararası ilişkiler kuran, hemen hemen bütün vaktini işe ayıran ve ekonomik ilişkileri geliştiren bir erkek modelinin varlığından bahsetmek mümkündür. Hatta bütün iş kollarına baktığımızda “vasıflı işçi veya erkek” şartı aranmaktadır.

Erkeklik bağlamındaki iktidar biçimi, hâkim olanın tâbi olanı kendi çıkarları doğrultusunda davranmaya zorlamaktan veya şiddet kullanmaktan ziyade ikna ettiği bir iktidardır. Tâbi olan grup, iktidarın kaynağını veya nedenini sorgulamaz; var olan ilişkiler içinde kendi konumunu doğal olarak görür. Dahası direnme stratejileri geliştirse bile, kendi konumunun getirdiği “gücsüzün silahları” olarak adlandırılan bazı stratejileri kullanarak gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda egemen konumda olanlar da bu mevcut sistemi ve ilişkileri doğal olarak kabul görür. Buna rağmen, hâkim olan ve hükmedilen arasındaki iktidar ilişkisi sabit olmayıp içinde değişme potansiyeli barındırmaktadır. Fakat her halükârda direnme mevcuttur ve egemen olan da hakimiyetini sürekli koruma peşindedir. Böylece bu devingen yapı içinde iktidar ilişkileri sürekli değişir, dönüşür ve yeniden üretilir. Yeniden üretilme hali bir değişimi de beraberinde getirir. Değişimle birlikte iktidar aşınması veya el değiştirmesi de mümkün hale gelebilir. İşte bu noktada tâbi konumda olanlar bu hâkim iktidarı aşındıran, karşı çıkan ve aynı zamanda kendi iktidar alanlarını kurmaya çalışan grup olarak karşımıza çıkar (Maral, 2004:138). Örnek olarak kadınların ve LGBTİ+ bireylerinin eşitlikçi talepleri, iktidardaki erkeğin konumunu tehdit etmekte ve bundan dolayı da iktidarını korumak için her türlü ötekileştirici, ayrımcı ve nefret içeren söylemlere başvurmaktadır.

Günümüzde erkek üstünlüğünü her alanda yeniden icat edecek iktidar stratejilerinin inşasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bir bağlamda istikrarsız, kırılgan cinsiyet konumları ve değişen cinsiyet kimlikleri anlamına gelmektedir. Günümüzde hiçbir erkeği otomatik olarak üstün, öncelikli ve bu konumu garantileyecek stratejiler kalıcı değildir. Sancar (2016:19), erkekliğin diğer toplumsal cinsiyet konumlarında

olduğu gibi, bir iktidar ilişkisi olarak inşa edilip farklı bağlamlara eklenilerek hareket edebilmesi için sahip olunan veya yitirilen bir meta gibi düşünülmesi ve “erkek olmayan erkek” ile “erkek olamayan erkek” arasında bir ayırım yapmayı olanaklı kılması gerektiğini söyler. Başka bir ifadeyle, erkeklik, sınıfları ve kaybedilme koşulları her zaman belirsiz, değişken, geçişli ve gündemde olan bir iktidar inşa stratejisi olmak durumundadır. Dolayısıyla iktidarı elinde bulunduran erkek grubu sayıca az olsa da geniş bir erkek kitlesinin onayı ve suç ortaklığı ile beslenen hegemonik bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü hegemonik erkekliğe ait her türlü pratikleri kabul eden erkekler, maddi ve manevi anlamda birçok ayrıcalığa sahip olacağı düşünülmektedir. Örnek olarak, heteroseksüel erkeğin eğlence dünyasına katılmak, LGBTİ+ bireylere yönelik aşağılayıcı sözler sarf etmek, günlük yaşamda depoladığı kızgınlığı veya stresi boşaltmak için barlara veya spor müsabakalarına gitmek gibi faaliyetlerde bulunmak hegemonik erkekliği onaylayan ve kadınlar ile diğer erkeklikler üzerinde iktidar kurma pratiğini pekiştiren davranışlar olarak görülmektedir. Bu bağlamda hegemonik erkeklik pratiklerine daha yakından bakacağız.

2.2. Hegemonik Erkeklik

Toplumsal cinsiyet yargıları, cinsiyet eşitsizliğinin devam etmesi için ataerkil erkeklik kalıpları yaratır. İnşa edilen, herkesin ulaşamadığı ve küçük bir azınlığın erişebildiği bu “ideal erkeklik” kalıbı “hegemonik erkeklik” olarak adlandırılır. Hegemonik erkeklik, kendini kadınlar ve diğer -hegemonik olmayan veya ikincil konuma itilmiş- farklı erkeklikler üzerinden inşa edilir. Başka bir ifadeyle hegemonik erkekliğin varlığı ancak ötekinin olmasıyla mümkündür.

İktidarı elinde tutan erkeklerin sahip olduğu erkeklik imgesi olarak hegemonik erkeklik, genç, kentli, beyaz, heteroseksüel, tam zamanlı bir işte çalışan, dindar, en az bir spor dalını başarılı bir şekilde yapan erkeklik olarak tanımlanmaktadır (Sancar, 2016:30). Bu niteliklerin yanında cesaret, saldırganlık, bağımsızlık, egemenlik, teknolojik beceri, grup dayanışması, macera, zihinsel ve bedensel dayanıklılık gibi değerler erkek davranış normları olarak görülmektedir. Bu davranış kalıpları, tek bir erkeklik biçimini (hegemonik erkekliği) içermektedir (Akca & Tönel, 2011:27). Buna karşın kadın davranışları ise, yumuşaklık, sevecenlik, yapıcılık ve uzlaşma gibi terimler kadına karşılık gelmektedir (Atay, 2004:11-12). Görüldüğü üzere erkek ve kadına atfedilen nitelikler her halükârda

erkek üstünlüğünü çağrıştırmaktadır. “Hegemonik erkekliğin ve kadınlığın bu nitelikleri taşıdığı cinsiyet temsilleri, erkek egemen toplumsal cinsiyet düzeninde çeşitli söylem mekanizmaları ve kurum işleyişleri aracılığı ile yeniden üretilmektedir” (Çarpar & Şavran, 2019:279).

Erkeklik algılayışları ve buna bağlı bazı biçimlenmeler olduğunu söyleyen Demren (2003: 5), “ideal” ve “hegemonik” terimleri arasındaki farklılığa dikkat çeker. İdeal erkeklik çok geniş bir kavram olarak içinde değişkenlikler barındırır. Toplumdan topluma, bölgeden bölgeye veya kişiden kişiye değiştiği için belirsizdir. Buna örnek olarak, bir ailenin tüm bireyleri için, ideal erkeklik farklı davranışları kapsayabilir. Hegemonik erkeklik ise, belirli koşullar ve varsayımlar altında değişkenlik göstermeyerek, o kültürel alan içerisinde bulunan diğer erkekleri de etkileyen bir terimdir. Ayrıca hegemonik erkeklik, toplumdaki diğer erkekliklerin ona göre şekillenebileceği veya rekabet edebileceği ortak bir varsayımın ürünüdür. Bu varsayım, içinde uzlaşmaları ve çatışmaları barındırır.

Hegemonik erkeklik kavramı, ilk olarak Connell ve arkadaşları tarafından 1982 yılında Avustralya’daki lise okullarında yürütülen saha çalışmalarının sonucunda hazırlanan raporda söz edilmiştir. Hegemonik erkeklik kavramı, hegemonya kavramı ile ilişkisi nedeniyle diğer eleştirel erkeklik çalışmalarından farklılaşmaktadır. Carrigan vd. (1985) “Yeni Bir Erkeklik Sosyolojisine Doğru” adlı çalışmalarında, hegemonik erkeklik kavramını kullanırlar. Bu araştırmacılar erkeklik kavramını, Gramsci’nin hegemonya ve ideoloji kavramlarına olan görüşleri doğrultusunda, hegemonik erkeklik kavramını merkeze alarak tanımlama ve açıklama gayretine girmişlerdir. Daha sonra Connell, bu doğrultuda hareket ederek, “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar (1987)” adlı eserinde hegemonik erkeklik kavramsallaştırmasını iktidar ile ilişkilendirmiştir. Connell, toplumsal cinsiyet ilişkilerini, iktidar, emek ve kateksis gibi üçlü bir yapıya dayandırır. Bu yapılar, belirli toplum, kültür ve tarihsel dönemlerde “toplumsal cinsiyet rejimlerini” oluşturduğundan söz eder. Bu toplumsal cinsiyet rejimlerinde erkek egemenliğinin farklı stratejilere dayanarak inşa edildiğini ifade eder. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet rejimlerinde bazı erkeklerin kadınlar ve diğer erkekler üzerinde tahakküm kurmasına dikkat çeken Connell, “hegemonik erkeklik” kavramını ortaya atar (Connell, 2017). Hegemonik erkeklik, “genel olarak erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğinden beslenen ve farklı erkeklik biçimleri arasında da hegemonik bir ilişki

inşa eden bir erkeklik kurgusu olarak tanımlanmaktadır” (Akca & Tönel, 2011:28). Bütün erkekler ataerkil iktidardan pay almasına veya yararlanmasına karşın, sınıfsal üstünlüğü ve politik iktidara yakınlığı olan bazı erkekler, ataerkillikten diğer erkekliklere göre daha fazla pay almaları nedeniyle diğer erkekliklerin inşa süreçleri üzerinde belirleyici olmaktadır (Bozok, 2009:275).

Gramsci’nin sınıf ilişkileri analizinden devşirilen “hegemonya” kavramı, bir grubun toplumda yönetici konum üzerinde hak iddia etmesini ve bu konumunu sürdürmesini sağlayan kültürel dinamiği ifade eder (Connell, 2019: 150). Hegemonya, belli toplumsal grupların, zorlama veya egemen fikirlerin doğrudan dayatılmasının yanında, egemen sınıfların iktidarının hem meşru hem de doğal görünebilmesi için, toplumun genel rızasını kazanarak ve şekillendirerek, topyekûn toplumsal otoriteyi diğer tabi gruplara uygulayabildiği bir durumu ifade eder. Hegemonya, egemen sınıfların bütün olası tanımları kendi alanı etrafında yapılandırabildiği sürece muhafaza edebilir. Böylece, tabi grupların, kontrol edilmese de en azından gerçekte ideolojik olmayan düşünsel bir alan içerisinde sıkıştırılıp tarihin dışına itilmesi ve belli özel çıkarların dışında tutulması amaçlanır (Hebdige, 2004: 22).

Yukarıda da değinildiği gibi Connell, hegemonik erkeklik kavramını kullanırken Gramsci’nin “hegemonya” kavramını ödünç alır. Hegemonik erkeklik teriminde “hegemonya” acımasız iktidar çekişmelerinin ötesine geçerek özel yaşamın ve kültürel süreçlerin örgütlenmesine sızan bir toplumsal güçler oyununda kazanılan toplumsal üstünlüktür (2017: 269). Bu kavram zorbalıktan ziyade çoğunlukla rıza gerektirir. Hegemonik rıza istikrarsızdır ve devamlı surette yeniden elde edilmesi gereken bir mücadele alanıdır. Yani “hegemonya topyekûn denetim demek değildir. Kendiliğinden gelişen bir şey de değildir. Akamete uğrayabilir. Hatta kendi kendini bile akamete uğratabilir [...] Hegemonyanın alameti, doğrudan şiddete başvurmadan ziyade otorite üzerinde başarılı biçimde hak iddia etmektir” (Connell, 2019: 85-151). Hegemonik güç devşirme ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda gerçekleşir. Örneğin, medya metinleri kültürel rızanın devşirildiği söylem alanlarından biridir.

Hegemonyanın, mutlak kültürel egemenlikten ziyade bir güçler dengesi içinde ya da bir oyun esnasında kazanılan üstünlük olduğunu söyleyen Connell’a göre (2017: 269), bu durum diğer örüntü ve grupları ortadan kaldırmaz, sadece

ikincil konuma iter. Ve bu noktanın farkında olunmaz ise toplumsal cinsiyet örüntülerinin tanımlarına içkin tarihsel değişimleri ve toplumsal yaşamda gerçekleşen günlük çekişmeler açıklanamaz hale gelir.

2.2.1. Hegemonik Erkek Kimdir?

Hegemonik erkeklik, “erkek olmanın anlamı nedir?” ve “bir erkek nasıl olmalıdır?” sorularının yanıtı üzerinde yapılan bir mücadelenin sonucunda kazanılan konuma işaret eder. Sancar, bir sistem dahilinde oluşan hegemonik erkekliği, kendiliğinden varlığını sürdüren ve sadece kültürel pratikler, geleneksel alışkanlıklar içine gömülü olan erkeklik reflekslerinden ve davranışlarından doğmadığını, aynı zamanda hegemonik erkekliği üreten birçok kurumun olduğunu söyler. Bu, devlet, yasalar, ticari şirketler, sendikalar, heteroseksüel aile, ulusal ordu gibi kurumlar aracılığıyla ekonomik ve kamusal faaliyetler homofobik-heteroseksüel erkeklik değerleri ile yoğrularak meşru ve arzu nesnesi ilan edilip ödüllendirildiğini belirtir. Ayrıca, hegemonik erkek terimini, nasıl olurda küçük bir azınlık erkeğin bütün iktidar ve güç pozisyonlarını ellerinde tuttuğunu ve bunu nasıl meşrulaştırıp tahakkümü yeniden üretebildiğini açıklamaya çalışır. Vardığı nokta ise, her ne kadar iktidarı elinde bulunduran bu erkek grubu sayıca az olsa da bu durum geniş bir erkek kesiminin onayı ve suç ortaklığı ile beslenen hegemonik bir oluşumdur (2016: 32). Dolayısıyla daha önce de ifade ettiğimiz gibi ötekinin varlığı olmadan hegemonik erkekliğin varlığı mümkün olamaz.

Kimmel’e göre, hegemonik erkekte kastedilen; sosyal ilişkilerde anlamı belirleyen, sözü sabitleyen, baskınlığını her türlü tavır ve davranışıyla teyit ettiren bir özne olma halidir (2013: 95). Dolayısıyla hegemonik erkeklik, sadece erkekliği değil kadınlığa kuşatan bir söylemdir. Bu anlamda “kadın” olan da, eril bir rol üstlenebilir (Cengiz vd., 2004: 51). Çünkü işbirlikçi erkeklik gibi hegemonik erkekliği besleyen “işbirlikçi kadınlar” da mevcuttur. Bunu da geleneksel toplumsal cinsiyet kodlarını normalleştirerek, doğru bularak veya erkek üstünlüğünü kabul ederek yapmaktadır.

Hegemonik erkeklik, kahraman biçiminde doğallaştırılır ve kahramanlar etrafında dönen destanlar, aşk şarkıları, westernler ve gerilim öyküleri gibi biçimler aracılığıyla sunulur. Örnek alınacak bireyler üzerindeki kültürel vurgu, kahraman olmayan erkekler çoğunluğu tarafından paylaşılmakta olan ayrıcalıkların onaylanma şeklinin yanı sıra tıpkı romantizm gibi, gerçek sorunlara sembolik olarak değinme

biçimidir (Connell, 2017: 354). Hegemonik erkeklik, homofobi, dişil olandan duyulan korku, duygularını göstermekten duyulan korku, zayıf veya güçsüz görülmekten duyulan korku gibi birçok faktör üzerine inşa edilir (Pompper, 2010: 694). Bu inşa etme hali ise kültürden kültüre değişkenlik gösterir. Çünkü dünyada farklılık gösteren birçok kültür mevcuttur ve insanların içinde doğduğu ve ideal kimliğini elde etmek için ona her türlü gelenekleri dayattığı bu kültürler, geleneksel erkeklik ve kadınlık rollerinin inşa edildiği en önemli araçlardan biridir. “Erkek ve kadın doğuştan farklıdır. “Gerçek erkek”, kadına ve erkeklik modellerine uygun yaşamayan erkeklere karşı üstündür. Kadınların uğraştığı işlerle erkeklerin ilgilenmesi, erkekler için küçük düşürücüdür” (Erkılıç, 2011: 233). Örneğin geleneksel ailelerde bir erkeğin mutfığa girip yemek yapması, ev işlerini yapması veya örgü örmesi sonucu linç yemekte ve kadın olmakla suçlanmaktadır. Bu durum ise erkekliğin yitimi için büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Hegemonik erkeklik, her zaman ve her yerde aynı olan, değişmeyen bir kişilik tipinden ziyade belirli bir toplumsal cinsiyet ilişkileri kalıbı dahilinde egemen konumu işgal eden erkekliktir (Connell, 2019:150). Hegemonik erkeklik, ataerkinin meşruluğu sorununa halihazırda verilmiş, kabul gören yanıtı somutlaştıran toplumsal cinsiyet tertibatıdır. Bu itibarla toplumda erkeklerin baskın, kadınlarınsa madun konumda kalmalarını teminat altına alır (Connell, 2019:150-151). Erkekliğe ilişkin normatif tanımlar, çoğu erkeğin bu normları karşılamadığı için sorunludur. Özellikle hegemonik erkeklik için bunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü bu erkekliğe erişen, onun bütün katı özelliklerini içinde barındıran erkek sayısı azdır. Bununla birlikte, çoğu erkek hegemonik erkekliğe erişmese de onun destekçisi veya işbirlikçisi olmaya çalışır; çünkü hem ataerkil yapının avantajlarından ve kadınların tabi kılma ve madunlaştırma avantajından yararlanmak isterler. Bu ideal erkekliğe “yaklaşan erkekler iktidar ve tahakküm ilişkileri bağlamında toplumdaki konumlarını güçlendirirler. Bu nedenle hegemonik erkeklik tipi iktidara ulaşacak bir araç olarak kullanılabilir” (Çarpar & Şavran, 2019:266).

Hegemonik erkeklik, kamusal bir terimdir ve bu kamusal taraf sadece iktidar sahibi erkeklerin ne olduğu değil, aynı biçimde bu erkeklerin sahip olduğu iktidarı ayakta tutanın ne olduğu ve bu kadar çok sayıda erkeğin neyi desteklemeye yönlendirildiğine dair olması geren bir kavramdır (Connell, 2017: 270). Connell’a göre “hegemonik erkeklik, oldukça tutarlı bir biçimde, evcimenliğe yönelik

açılımları ve şiddete yönelik açılımları, kadın düşmanlığına yönelik açılımları ve heteroseksüel çekime yönelik açılımları aynı anda barındırabilir” (2017: 271). Çünkü bu kavram ataerkil iktidarı besleyen her oluşumu kendi içinde bulundurmakta ve desteklemektedir. Hegemonik erkeklik, hegemonyasını kısmen aklın gücünü temsil ettiğini, bu nedenle tüm toplumun çıkarlarını temsil ettiğini ileri sürerek tesis eder. Dolayısıyla hegemonik erkekliği kaba kuvvet ve ham saldırganlıkla bir tutmak hata olur (Connell, 2019:289). Çünkü erkeklik, fiziksel şiddetten ziyade normal olarak görülen ataerkil cinsiyet kodları üzerinden inşa edilmektedir. Hatta bu rıza yoluyla gerçekleşmektedir. Hegemonik erkekliğin özelliklerini taşıyan erkekler her zaman en nüfuzlu insanlar olmayabilir. İktidar veya büyük sermaye şirketlerine sahibi olan insanlar özel hayatlarında hegemonik erkeklik kalıplarını taşımadığı gibi bir film, dizi veya tiyatro oyuncusu hatta günlük kendi mikro alanında bir güç elde eden bir birey hegemonik erkekliğin taşıyıcısı olabilir. Erkeklerin işgal ettiği alanlar, kadınların rahatça yürümekten korktuğu sokaklar, oğlanların, kızların oyunlarına zorla katılmak istemeleri ve konuşmalar sırasında erkekler tarafından kadınların sözünün kesilmesi gibi durumlar hegemonik erkekliğin gündelik yaşamda icra ediliş şekillerine örnek gösterilebilir (Connell, 2019: 392).

Hegemonik erkekliğin en önemli özelliklerinden biri de heteroseksüel oluşudur. Başka bir ifadeyle evlilik kurumuyla sıkı bir bağlantı içinde olmasıdır. Tabi kılınmış veya ikincil konumdaki erkeklerin en önemli biçimi ise eşcinsellik mevhumdur. Şiddet, dışlanma, taciz, ekonomik ayrımcılık gibi davranışlar hegemonik erkekliğin eşcinseller üzerinde uyguladığı dışlayıcı faktörlerdir. Başka bir ifadeyle, Alemdaroğlu ve Demirtaş (2004:211-212) Heteroseksüelliğin, eşcinselliği erkekliğin temel unsuru olarak sayılması, eşcinselliğin uzun bir dönem kadınsılık olarak değerlendirmesi ve eşcinsel cinsel zevkin toplumsal düzen için yıkıcı bir unsur olarak görülmesi, eşcinselliğin hegemonik olmayan bir yapı olmasına neden olmuştur. Bu görüş, eşcinsel hareketin ortaya çıkmasıyla hegemonik erkekliğin “tek erkek rolü” olarak tanımlanamayacağını göstermiştir. Ayrıca, gey ve lezbiyen hareketleri, hegemonik erkekliğin temelini ifade eden homofobik erkekliğe ilişkin genel bir sorgulamaya yol açmıştır. Bu hareketler, güçlülüğün sembolü olan heteroseksüelliği tehdit ederek hegemonik erkekliğin krizi tartışmasını da ortaya koymuştur (Onur ve Koyuncu, 2004: 35). Bu noktada, hegemonik erkekliğin oluşmasını ve pekişmesini sağlayan seksizm, ırkçılık ve homofobi unsurları

olduğunu belirten Kimmel (1993:29), bu unsurların hegemonik erkekliği normatiflikten normale geçişini sağlayan söylemsel mekanizmalar olduğunu ifade eder. Örneğin, hayali bir figür olarak siyah tecavüzcü, beyazlar arasındaki cinsellik siyasetinde önemli bir rol oynarken, siyah spor yıldızları erkeksi dayanıklılığın timsali haline gelmişlerdir. Buna karşın beyazlar arasında devam eden hegemonik erkeklik, siyah topluluklarında erkekliklerin inşasını belirleyen kurumsal baskıyı ve fiziksel terörü besler (Connell, 2019: 155). Eşcinsel erkeklik haricinde başka madun erkek tipleri de bu söylemsel inşada işlevselleşir. “Pısrık”, “muhallesi çocuğu”, “ahmak”, “beceriksiz”, “hanım evladı”, “dönek”, “ödlek”, “sümsük”, “mıymıntı”, “süt çocuğu”, “anne kuzusu”, “orospu çocuğu”, “korkak” vb. ifadeler heteroseksüel erkekliğin meşruiyet kodlarının yeniden üretiminde hizaya sokucu kalıp yargılardır (Connell, 2019: 152-153).

Öte yandan, toplumsal cinsiyet, ırk ve sınıf gibi faktörlerin arasındaki ilişkiselliğin zamanla daha çok konuşulması ve tartışılması beraberinde birden çok erkekliğin olduğunu düşünmeye de zemin hazırlamıştır. Yukarıda değinildiği gibi Connell, hegemonik erkeklik düzeni içinde, farklı erkeklik tarzlarının bu iktidar ilişkileri düzenine nasıl eklemlendiği sorusuna daha net bir cevap vermeye çalışarak “tabi kılınan” (madun), “marjinalleştirilen” veya “işbirlikçi” (suç ortağı) erkeklikler gibi ayrımlar yapmış ve farklı erkeklikler arasındaki hiyerarşik iktidar ilişkisini açıklık getirmeye çalışmıştır.

Sancar’a göre, cinsiyet rejiminin inşasının gerçekleştiği bir cinsiyetlendirme sürecini anlamak için, farklı erkeklikler arasındaki hiyerarşi, içerme-dışlama pratikleri, ittifak ya da çatışma dinamiklerinin oluşumunu anlamak gerekir. Cinsiyet farklarının üretilmesine yol açan toplumsal pratikler, farklı erkeklikler arasındaki iktidar ilişkilerinin oluşumunu da sağlar. Böylece, her bir erkeklik tarzı, diğer erkekliklerle olan çatışmaları içerisinde, cinsiyet farklarını inşa eder. Bu ilişkiler, basit erkeklik farkları ya da kültürel alanın fantezilerinden ziyade, belli maddi pratikleri de içeren bir ilişkiler bütünü olarak gerçekleşir (Sancar 2016: 42). Örneğin, hegemonik yapıyla bir şekilde ilişkisi olan ama hegemonik erkekliğe katkısı bulunmayan erkeklikler, “suç ortağı erkeği” olarak adlandırılır. Suç ortağı erkeklik, ataerkil yapılarda mücadele etmenin neden olacağı gerginlikten ve risklerden uzak durarak ataerkil kazançtan pay alan erkekliklerdir. Bu erkeklikler, belirgin sınırlara ve daha ince işlenmiş yapılara sahip olmakla birlikte kadınlara karşı birçok alanda

tavizler vererek onlarla uzlaşmaktadır. Aynı zamanda ataerkil yapının nimetlerinden faydalanmasının yanı sıra, eşlerine ve annelerine saygı gösteren, şiddete başvurmayan, ev işlerini paylaşan, ekonomik sermayesini eviyle bölüşen ve feminist düşünceyi destekleyen erkekliklerdir (Connell, 2019: 154-155).

Hegemonik erkeklik kavramını tamamlayan, toplumsal cinsiyet düzeninin ataerkil yapısının devamı için büyük önem taşıyan “vurgulanmış kadınlık” terimine de değinmek gerekir. Çünkü hegemonik erkekliğin egemenliğini kurabilmesi için iş birliklerine ihtiyacı vardır. Connell’a göre “vurgulanmış kadınlık”, erkeklerin çıkar ve arzularına hizmet etmeye yönlendirilen bir kadınlık biçimidir; hegemonik erkekliğin dışındaki erkeklik biçimlerine de itaat ederler.

Connell (2017: 271), hegemonik erkeklik ile ön plana çıkarılan kadınlık arasında bir uyum söz konusu olduğunu söyler. Bu uyumun imlediği nokta ise, kadınlar üzerindeki erkek egemenliğini kurumsallaştıran pratiklerin korunmasıdır. Bu bağlamda hegemonik erkeklik, kadınlarla olan ilişkisinde başarılı bir ortak stratejiyi geliştirmek zorundadır. Sonuç olarak ön plana çıkarılmış kadınlık, mevcut toplumsal cinsiyet düzeninin daimi kılınmasında kilit bir öneme sahiptir. Çünkü, kadınların bu düzene olası bir itirazı ataerkil erkeklik rolleri için tehdit unsurudur.

2.3. Eleştirel Erkeklik Çalışmaları Literatürü

Şüphesiz toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulanması, erkek ve kadının toplumsal yaşamda konumu, toplumsal cinsiyet çerçevesinde erkekliğin sorgulanması ve erkekliğin kültürel görünümü bağlamında yapılan çalışmalar eleştirel erkeklik çalışmaları adı altında yapılmıştır. Eleştirel erkeklik çalışmaları tıpkı feminist hareketleri gibi üç dalgaya ayrılmıştır. Emel Baştürk Akca ve Ebru Tönel, Tim Edwards’ın Cultures of Masculinity (Erkeklik Kültürleri) adlı eserini referans alarak eleştirel erkeklik çalışmalarını tarihsel bağlamda incelemişlerdir. Akca ve Tönel’e göre (2011), birinci dalga eleştirel erkeklik çalışmaları, ikinci dalga feminist hareketine denk düşer. Bu dönemde erkeklik toplumsal bir inşa olarak görülmesinin yanında, erkekliğin toplumsal olarak yapılanmış doğası da ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. İkinci dalga eleştirel erkeklik çalışmaları ise, 1980’lerin ortalarında ortaya çıkar. Erkekliğin hâkim bir erkeklik modeli ile değişmez bir öze sahip olduğu fikri terk edilmiştir. Böylece tek bir erkek kimliğinden bahsedilemeyeceği gibi, erkeklerin mevcut (ataerkil) sistemden çıkar sağlayıcılar

olarak her zaman bir ittifak halinde olmadıklarından söz edilmiştir. Eleştirel erkeklik çalışmalarının son dalgasına baktığımızda, feminist çalışmalarının son dalgasına benzer şekilde post-yapısalcı perspektiften etkilenmiştir. Bu eleştirel erkeklik çalışmaları, edebiyat, kültür ve medya çalışmaları alanlarını da içeren disiplinler arası bir alan haline gelmiştir.

Kadınların ezilmesi, ikinci plana atılması, haksızlığa uğraması ve cinsiyet eşitsizliği ile ilgili tartışmalar 1970’li yıllardan itibaren başlamış ve “Kadın Çalışmaları” adı altında disipline edilmiştir. Özellikle 1970’lerdeki ikinci dalga feminizmin yol açtığı toplumsal cinsiyet tartışmaları ve araştırmaları, daha çok kadınlar üzerine yoğunlaştığı için yakın zamanlara kadar erkeklerden veya erkeklikten ciddi bir biçimde bahsedilmemiştir. Erkeklik, üzerine her ne kadar konuşulmuşsa da politik, ideolojik ve akademik bağlamda yeteri kadar ele alınmamış bir konudur. Sancar’a göre bu durumun nedeni feminist düşünürlerin, tartışmalarının çoğunlukla patriarki/ataerkillik kavramı etrafında yapmalarından kaynaklanır (2016:23).

Sosyal bilimler alanında erkek ve erkeklik konusuna ilişkin ilgi 1970’lerin sonunda başlar. Ancak tam anlamıyla ilgi ve merakın yükselişi 1987 yılından itibaren görülür. Bu yıldan itibaren yapılan feminist çalışmalar, gey politikaları ve feminizme yapılan erkeklik yanıtları erkeklik literatürüne yönelik kitap artışında itici güç olmuştur. Bu bağlamda yapılan çalışmaların bir kısmı “Erkeklik Çalışmaları” adı altında gelişirken bir kısmı da “Eleştirel Erkeklik Çalışmaları” başlığıyla disipline olmuştur (Hearn, 1996:202). Erkeklik çalışmalarını bir araştırmadan ziyade bir alan olarak görmek gerekir. Çünkü erkeklik, erkeklerin dünyasıyla beraber kadın, çocuk, genç, yaşlı gibi tüm topluma nüfuz etmektedir (Cengiz vd., 2004: 51). Bu bağlamda erkeklik çalışmalarına sadece erkek dünyasından bakmak yanlış olacaktır. Çünkü erkeklik dediğimiz şey, toplumsal insanın bir ürünü olduğu için geniş perspektifle ele alınması gerekmektedir.

Erkeklik çalışmalarının ortaya çıkmasındaki esas tetikleyici nokta, aynı cinsiyet sisteminde birden fazla erkekliğin üretilmesi, bunların birbirleriyle ve farklı güç odakları ve kurumlar ile farklı ilişkiler içine girmesi, değişik kültürel ürünlerde değişik biçimlerde temsil edilmesi ve ırk, sınıf, etnik köken, cinsellik ve fiziksel özellikler gibi ayırt edici sosyal kıstaslara dikkat çekmeden yorumlanmalarının mümkün olmadığının anlaşılmasıdır (Özbay & Baliç, 2004: 92-93). Eleştirel erkeklik

alanında yapılan çalışmalar, genellikle erkeklik normlarının üretimi, icrası ve aktarımı, belli bir tür erkekliğin (hegemonik erkekliğin) meşru kabul edilme nedenini sorgulama, bu erkekliğin diğer erkekliklere nasıl zarar verdiğini anlama ve daha eşitlikçi bir gelecek için bu eşitsiz dengeleri nasıl dönüştürebileceği üzerine yoğunlaşmaktadır (Erkol,2018: 9).

Erkeklik çalışmaları, feminist çalışmaların düşünsel yapısını ve faaliyetlerini desteklemesinin yanında ona bir tepki olarak da doğmuştur. Diğer bir ifadeyle erkeklik çalışmaları tıpkı kadın çalışmaları gibi toplumsal cinsiyet farklarının oluşumu sorunsalını ele alan bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda erkekliğin bir meta gibi sahip olunan ya da yitirilen bir özellik olarak algılanmasını da sorgulamıştır. İlk erkeklik çalışmaları, erkeklikten ne anlaşıldığı ve ne tür özellikleri olduğunu açıklamaya çalışır ve bunu yaparken de genel geçer ve tek bir erkeklik tanımından bahsetmenin olanaksızlığından söz eder. Sancar (2016: 26) ilk kuşak erkeklik araştırmaları, cinsiyet farklarının “doğal” olduğuna ilişkin geleneksel yaklaşımlara tepki olarak, bazı erkeklerin de egemen erkeklik rollerinden şikayetçi olabileceğini söylemektedir.

Batı’da, özellikle Anglo-Amerikan Batı’da 1980’li yıllardan bu yana, erkeklik kavramına odaklanan ve sosyoloji, siyaset, psikoloji disiplinleri içinden gerçekleştirilen, otobiyografik nitelikte itiraflar biçiminde ortaya çıkan, popüler ürünlerin analizine yönelik erkeklik olgusunu yapı bozumuna uğratan birçok çalışma yayınlanmıştır. Joseph Pleck ve Javk Sawyer’ın (Erkeklik ve Erkeklik, 1974) ve yine Joseph Pleck’in (Erkeklik Mitosu, 1981) çalışmaları ilk erkeklik eleştirisi olarak görülen öncü eserlerdir. Pleck, Erkeklik Mitosu eserinde, dışarıda çalışmak ve eve ekmek getirmek gibi normatif olarak kabul edilen rollerin erkeklerin psikolojisine zarar verdiğini söylemesi ve bu sistematik işleyişin erkek doğasından mı yoksa üretim araçlarının eşitsiz bölüşümünden mi kaynaklandığını sorgulaması açısından büyük önem taşımaktadır (Erkol, 2018:15). Erkeklik çalışmalarının bir diğer kurucusu ise sıklıkla referans verdiğimiz Connell’dir. Toplumsal Cinsiyet ve İktidar (1987) ile Erkeklikler (1995) adlı eserleri erkeklik çalışmaları için büyük önem taşımaktadır.

Connell, bu çalışmalarıyla heteroseksüel olmayan erkekler ve kadınlar üzerinde iktidarını kuran “hegemonik erkeklik” kavramını ortaya atmıştır. 1980’li yıllarla beraber feminist düşüncenin farklı kadınlık hallerinin olduğundan, kadının

pasif olmadığından, yaşa, sınıfa ve etnik kökene göre değişen farklı kadınlık deneyimlerinden bahsederken aynı zamanda erkeklik çalışmalarının önünü de açmıştır. Bu dönemde erkeklikler arasındaki farklılıklar üzerinde durulmuş ve beyaz, orta sınıf, heteroseksüel, orta yaş, tam gün çalışma gibi erkeğin özelliklerine denk düşen “hegemonik erkeklik” tanımı ve bununla birlikte hegemon olmayan farklı erkekliklerin deneyimleri tartışılmaya başlandı. 1990’lı yıllarla birlikte eleştirel toplumsal çözümleme alanında, özellikle kuramsal alana egemen olmaya başlayan “toplumsal inşa” yaklaşımlarının etkisiyle, araştırmalar farklı erkeklik deneyimlerinin keşfine yönelmekle beraber aynı erkeğin farklı yaş dönemlerinde farklı erkeklik deneyimleri yaşadığı kabulünden hareketle birçok araştırma konusu ortaya atıldı (Sancar, 2016:27).

Aynı zamanda, erkeklik çalışmalarını besleyen siyasi hareketler olarak adlandırılan “erkek hareketleri” de önemli bir yere sahiptir. Örneğin 1970’lerde ortaya çıkan birinci dalga erkek hareketi pro-feminist bir eleştiri alanı yaratmıştır. Pro-feminist erkeklerin bu politik eleştiri vurgusu değişen erkeklik tartışmalarının yapılması için önemlidir: “Egemen erkeklik değerlerine uygun davranmak zorunda değiliz; egemen erkeklik değerlerini reddetmek erkeklik kaybı değildir; tersine erkekler de kadınlar gibi söz konusu egemen erkeklik değerlerinin mağdurdurlar” (Sancar, 2016: 29). Birinci dalga erkek hareketi, hegemonik erkekliğin ve patriarkal kurumların sadece kadınlar üzerinde değil aynı zamanda farklı erkeklikler üzerinde de baskı ve şiddet uyguladığı savını desteklemiştir. Ancak, 1990’ların sonunda ortaya çıkan ikinci dalga erkek hareketi için bunu söylemek zordur. Çünkü 1980’li yıllarla beraber erkek hareketleri eleştirel olmaktan uzaklaştığı iddia edilmiştir. Akca ve Tönel (2011:22), erkeklik hareketlerinin zor bir mücadele alanı olduğundan bahseder: “Çünkü kadın hareketinde kadınları bir araya getiren kolektif bir çıkar arayışı varken, eleştirel erkeklik hareketinde kolektif bir çıkar değil, ‘mevcut çıkarı ya da avantajlı konumu’ yok etme çabası söz konusudur.”

Özellikle son yıllarda erkekliğin doğasını anlamak ve açıklamak için erkek kimliği üzerine yapılan araştırmalar artmıştır. Bu araştırmalarda erkeklik denince neyin anlaşılması veya ne anlama geldiği sorgulanmış ve bu kavramın farklı dönemlerde, kültürden kültüre değişebilen ve çeşitlilik gösterebilen bir yapısının olduğuna ilişkin bulgular elde edilmiştir. Bunun sonucunda tek bir erkeklikten ziyade farklı erkekliklerden bahsetmek mümkün olmuştur.

Batıdaki erkeklik üzerine yapılan çalışmalar ve yazılan metinler, ancak 1990'lı yıllarda Türkiye'ye gelmiştir. Bu yıllar Türkiye'deki modernleşme uğraşlarının, kimlik mücadelesi, farklılık ve temsil gibi kavramlar üzerinden sorgulandığını dönemdir. Türkiye'de erkeklik çalışmaları eleştirel erkeklik çalışmalarının üçüncü dalgasına denk gelir. Erkeklik çalışmalarına Türkiye özelinde baktığımızda tıpkı Batıdaki gibi erkeklik konusu ile ilgili akademik ve entelektüel odaklaşma kadın çalışmalarına göre çok daha zayıf bir düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. 1980'li yıllardan bu yana feminist hareketin ve kadın çalışmalarının sayısı ve etkisi her ne kadar akademik, politik ve entelektüel düzlemlerde hiç de azımsanmayacak ölçüde ivme kazanmış olsa da erkeklik hakkında çok az vurgu yapılmıştır (Atay, 2004:14). Bu durum ise, ataerkil yapıyı ortadan kaldırmaya, yıkmaya ve bunun yerine eşitlikçi bir yapıya kurmaya engel teşkil etmektedir. Toplumsal cinsiyet literatüründe, kadına kıyasla erkeklik çalışmalarına daha az rastlanmakla beraber, erkeklik hakkında yapılan araştırmalarda da dikkat çeken husus, erkeğin tek tip altında -zafer kazanan, fail, zorba ya da tecavüz eden olarak- genelleştirilmesidir (Onur ve Koyuncu, 2004:31). Fakat tam tersine erkeklik dediğimiz şey, farklı şekillerde veya pratiklerde karşımıza çıkmaktadır. Eleştirel erkeklik çalışmaları alanındaki araştırmacıların Türkiye'de yöneldiği öncelikli konular, erkekliğin aile, iş piyasası ve toplumsal kültür içindeki tezahürleri olmuştur (Erkol, 2018:24). Daha sonrasında ise özellikle çeşitli medya araçlarının erkeklik temsili üzerine de farklı çalışmalar yapılmıştır.

Erkeklik üzerine konuşmak, sorgulamak ve yazmak zordur. Türkiye'de erkeklik üzerine konuşmak daha da güçtür. Bu alanda yapılan çalışmalar bundan sık sık söz eder. Erkeklerin birçok konuda haklarla donatılması, mevcut toplumsal alanda kadınlara göre hakimiyetinin olması başlıca nedenlerin başında gelmektedir. Türkiye'de ataerkil sistemin güçlü bir biçimde militarizmden beslenmesi erkeklik olgusu üzerine konuşmayı güçleştirmektedir. Bu dezavantajlı durumlara rağmen, Türkiye'de 1990'lı yıllarla birlikte erkeklik çalışmaları ivme kazanmıştır. Özellikle askerlik yapmayı reddeden "vicdani ret hareketi" ve "eşcinsel hareketi" bu anlamda büyük önem arz etmektedir.

Türkiye'de erkeklik çalışmalarına ait metinler 1990'lı yılların sonlarından itibaren yazılmaya başlanmıştır. Bu alanda yapılan ilk kapsamlı çalışmalar (Onaran vd. (1998); Saraçgil (2005); Demez, (2005); Aslan, (2005); Kudat (2006), (2007);

Sancar (2009); Selek (2009); Özarslan (2016); Boratav vd. (2017)) erkeklerin rolleri ve tutumları üzerine yürütülen ilk çalışmalardır. Aynı zamanda ataerkillik, biyolojik ve toplumsal inşa olarak erkeklik, erkeklik inşası, hegemonik erkeklik, namus terimi, erkek ve askerlik, erkekliğin, medya/sinema/haber/edebiyattaki temsil biçimleri gibi konuları ve erkeklik nosyonunun tüm yönlerini ele alan önemli çalışmalardır. Ayrıca bu dönemde Lynee Segal, Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler, Değişen Erkekler (1992); David Cohen, Erkek Olmak (1995); R. W. Connell, Toplumsal Cinsiyet ve İktidar (1998); Terrence Real, Erkekler Ağlamaz (2004) gibi eserler Türkçeye çevrilmesi erkeklik olgusunu tartışmaya yönelik anlamlı bir katkı sağlamıştır (Akca ve Tönel, 2011).

Erkeklik olgusunu ele alan ve alana katkı sağlayan çeşitli dergiler de mevcuttur. Toplum ve Bilim Dergisinin “Erkeklik” başlıklı 101. (Güz, 2004), Canan Koca ve Nefise Bulgu’nun “Spor ve Toplumsal Cinsiyet: Genel Bir Bakış” adlı makalesinin yer aldığı 103. (2005), H. Bahadır Türk’ün “Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları İçin bir İmkan Olarak Pierre Bourdieu” ve Nurhan Polat’ın “Cinsiyet ve Mekan: Erkek Kahveleri” adlı makalelerinin yer aldığı 112. (2008), Ayça Kurtoğlu’nun “Erkek Egemenliği, Kültürel Şiddet ve Hukuk” adlı makalesinin içinde olduğu 114. (2009), “Eril Tahakküm, Erkek Edebiyatı, Hegemonya” 145. (2018) sayıları, KAOS GL (2007), Fe Dergi (2016), Psikeart (2017), K24 (2018) gibi dergilerin özel sayıları ve Cogito’nun “Feminizm” 58. (Bahar 2009) sayısında yer alan Mehmet Bozok’un “Feminizmin Erkekler Cephesindeki Yankısı: Erkekler ve Erkeklikler Üzerine Eleştirel İncelemeler” adlı makalesi erkeklik çalışmalarının sınıflandırması açısından önem taşımaktadır.

Türkiye’de erkekliği sorgulayan çeşitli oluşumlardan da bahsetmek mümkündür. Örneğin 2008 yılında birtakım erkekler tarafından oluşturulan “Biz Erkek Değiliz İnisiyatifi” eleştirel erkek hareketinin ilk örneğidir. İtalyan sanatçı Pippa Bacca’nın tecavüz edilerek öldürülmesine karşın bir tepki olarak ortaya çıkan bu girişim, egemen erkeklik biçimlerine, cinsiyet eşitsizliğine, homofobiye ve dayatılan cinsel kimliklere karşı çıkmak amacıyla kurulmuştur. “Taciz, tecavüz, şiddet, cinayet erkeklikse biz erkek değiliz” sloganıyla hareket eden bu oluşum, kendini anti-otoriter bir erkek oluşumu olarak tanımlamaktadır³.

³ <http://bizerkekdegilizinsiyatifi.blogspot.com> (Erişim Tarihi: 20.03.2021)

Bir başka oluşum ise, 2010 yılında Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları Merkezi çatısı altında bir grup erkek tarafından oluşturulan “Erkek Muhabbeti” girişimidir. Erkek muhabbeti, “Ataerkilliğin ortadan kalkması için erkekler de değişmelidir. Deęiřmek mümkündür!” sloganıyla hareket etmektedir. Akca ve Tönel (2011: 35) erkek muhabbetini, kendilerini “erkeklerin, ataerkilliği ve kendi erkekliklerini sorgulamasına katkıda bulunacak bir platform” olarak tanımlar.

Neticede, akademik bir inceleme alanı olarak erkeklik çalışmaları literatüründe oldukça önemli bir bilgi kütlesi mevcuttur. Alana ilişkin giderek artan ilgi Türkçe literatürde de karşılık bulmaktadır. Bu ilgi, aynı zamanda, sabit bir erkeklik kategorisinden hareketle yapılan analizlerin yol açtığı dūřünsel sığlığı aşmak için de önemli bir fırsattır. Erkeklik meselesinin yol açtığı toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasında, erkekliğin içsel gerilimlerinin anlaşılıp sorgulanması önemli katkı sunacaktır.

III. BÖLÜM

HEGEMONİK ERKEKLİK DÜZENİNİN İNŞASI VE KURUMLARI

Erkekler “erkeklik”lerini elde etmek için belirli bir düzenden geçmek zorundadır. Bu toplumsal cinsiyet düzeni, eril kodların depolandığı bir alandır. Erkek, bu eril kodlarla erkekliğini elde eder. Ayrıca erkekliği elde etme hali toplumsal bağlamı inşa eden birçok kurum tarafından da onaylanması gerekir. Çünkü kurumlar erkekliği üreten en önemli araçların başında gelmektedirler. Çalışmamızın birinci bölümünde toplumsal cinsiyet düzenini inşa eden belli başlı kurumlardan bahsetmiştik. Bu kurumların sosyo-kültürel veya toplumsal bağlam üzerindeki etkisi ve aynı zamanda erkekliği inşa eden alanlar olarak görülmesi, “erkekliğin simgesel düzeni” hakkında bize önemli ipuçları sağlayacaktır. Bu minvalde aşağıda Türkiye bağlamında erkeklik düzeninin dönüşüm evrelerine bakılacak; hegemonik erkekliğin inşa ve yeniden üretim süreçleri incelenecek; erkekliği düzenleyen ve erkeklik kalıplarını belirleyen kurumlar ve aşamaları tartışılacak.

3.1. Dönüşüm Evreleri

Connell, toplumsal cinsiyete dayalı bir dünya düzenin inşasını, var olan toplumsal cinsiyet düzenlerinin etkileşiminden daha fazlasını içerdiğini söyler. Küresel bir toplumsal cinsiyet ilişkisinin yanı sıra yeni toplumsal cinsiyet ilişkileri alanlarının oluşturulmasını kapsadığını belirtir. Bu yeni alanları, işgücü, devlet yapıları, medya ve küresel piyasa olarak sıralar. Ona göre bu kurumlar veya alanlar toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortaya çıkaran ve erkek hegemonyasını inşa eden yapılarıdır. Ayrıca erkeklerin yaşam biçimlerini, erkeklerin inşasını ve icrasını bu bağlamda düşünmemizi ister. Önerdiği en önemli nokta ise yanıtlanması gereken en önemli sorunun bu küresel alanlarda hangi erkeklik kalıbının egemen olduğudur

(2019:25). Çünkü Connell'in de dediği üzere artık tek bir erkeklik biçiminden bahsedemeyiz. Farklı bağlamlarda farklı erkeklik halleri mevcuttur. Bu erkeklik halleri de yere, zamana ve mekana göre kendi hegemonyasını diğer erkeklik türleri ve kadınlar üzerinde kurmaya çalışmaktadır. Bu minvalde “küresel alanlarda hangi erkeklik türü egemendir?” sorusu bize önemli ipuçları sunacaktır.

Toplumlarda modernliğe geçiş, toplumsal hareketler ve cumhuriyet devrimleri gibi adımlar, yaşamı sosyal, kültürel, politik ve ekonomik yönden kökten değiştirmiştir. Connell (2019) modern toplumsal cinsiyet düzeninin modern kapitalist ekonomiyle birlikte şekillendiğini ve erkekliğin inşasında tarihsel bağlamda yaşanan dört gelişmenin önemli bir rol oynadığını söylemektedir. İlk gelişme, Rönesans ve Reform hareketlerinin Avrupa’da boy göstermesi olmuştur. Artık Avrupa’nın birçok şehrinde yeni bir cinsellik ve kişilik anlayışı üreten bir kültürel değişim yaşandı. Ortaçağ’ın karanlık tarihinde boy gösteren Katolik anlayış, Rönesans’ın teşvik ettiği seküler kültür ve Reform hareketinin Avrupa’daki yayılmacı politikası karşısında sekteye uğradı. Dinin günlük yaşam pratikleri üzerindeki baskın gücü yavaş yavaş azalamaya başladı. Bu durum bir yandan evlenip aile kurmanın önünü açarken diğer yandan da ifadenin bireysel olduğu ve Tanrı ile kul arasına kimsenin giremeyeceği fikri ortaya çıkmış ve bireycilik ile özerk benlik anlayışları da ortaya çıkmıştır. Bu aynı zamanda erkeklik fikrinin kültürel ön koşullarıydı. İkinci gelişme, Atlantik Okyanusu’na kıyısı olan İspanya, Portekiz, Fransa, Hollanda ve Britanya gibi devletler tarafından denizaşırı imparatorlukların kurulmasıdır. Hep cinsiyetli bir girişim olan imparatorluk, ilk olarak erkeklerin yaptıkları askerlik ve deniz ticareti gibi mesleklerin bir ürünü olarak ortaya çıktı. Bu dönemde imparatorlukların hepsi erkekler tarafından yönetiliyordu ve kadınlar ancak erkeklerin eşleri olarak bu yapılanmaya girebiliyorlardı. Bu imparatorlukları yöneten erkeklere “fatih” deniliyordu ve bunlar modern anlamda bir erkek kültürü çeşidi olarak tanımlanan ilk gruptu. Üçüncü gelişme ise, ticari kapitalizmin merkezleri haline gelen Londra ve Amsterdam gibi şehirlerin gittikçe büyüyerek yeni bir gündelik hayat ortamı yaratmasıydı. Değişen yaşam şartlarıyla birlikte ayağı yere daha sağlam basan bir bireyciliği mümkün kılmıştır. Ticari kapitalizme ait iş yerlerinin ortaya çıkması, toplumsal cinsiyete dayalı yeni çalışma ve iktidar biçimlerini yaratıp meşrulaştırarak belirli bir erkeklik modelini kurumsallaştırdı. Dördüncü ve son gelişme ise, Avrupa’da iç savaşın patlak vermesi oldu. On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda

yaşanan din savaşları ile on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda yaşanan hanedan savaşlarının kaynaşması beraberinde kral ve piskoposları yerinden etti. Böylece yerleşik toplumsal cinsiyet düzeninin meşruiyeti sarsıldı. Bu dönemde kadın eşitliği konuşlmaya başlandı. Ayrıca ataerkil düzen devletle pekiştirildi. Mutlak monarşiyile yönetilen bu devletler, erkek iktidarını hiç olmadığı kadar kurumsallaşmasını sağladı. Erkeklerden oluşan profesyonel ordular modern devletlerin hayati unsurları haline geldi. Artık on sekizinci yüzyılda Avrupa ve Amerika’da modern anlamda erkekliğin üretildiği ve istikrarlı hale getirildiği bir cinsiyet düzeninden bahsetmek mümkündür.

Türkiye bağlamında bakacak olursak, modernleşme ile birlikte geleneksel “Osmanlı erkek” kimliği, yerini “modern erkek” kimliğine bırakmıştır. Kandiyoti’ye göre (2019:231), Osmanlıdaki baba figürü, hiyerarşi, değişmezlik ve mutlak otorite gibi özellikler taşımaktaydı. Modernleşme ile birlikte oluşan “yeni erkek”, bu otoriter değerlerin yıkıldığı, evli çiftler arasındaki mesafelerin yerini aşk ve arkadaşlığa bıraktığı, kadın ve erkeklerin çocuklarıyla duygusal ilişki kurdukları ve evli çiftin aile büyüklerinden bir parça da olsa özerkleştiği bir ev içi düzeni amaç edinmiştir. Toplumların modernleşmesi ile beraber yaşlı erkeklerin elinde tuttuğu pederşahi aile düzeni, genç erkekler tarafından yıkılmış ve yaşlı erkeklerin otoritesine karşı büyük bir direnç göstermişlerdir. Geleneksel aile ekonomisine karşın piyasa ekonomisinin ortaya çıkmasıyla birlikte genç erkeklerin kendi ekonomik kazançlarını sağlaması, yaşlı erkeğin otoritesinin meşruluğunu yıkmış ve otorite kadınların ve çocukların geçimini sağlayan genç erkek aile reisinin eline geçmiştir (Sancar, 2016: 137).

Osmanlı döneminin geleneksel aile yaşantısı, modernleşme çabaları ile değişime uğramıştır. Kadın ve erkek yaşantıları görünürde de olsa birbirlerine yakınlaşmaya başlamış ve geleneksel ayırımlara rağmen daha geniş iletişim olanakları mümkün hale gelmiştir. Avrupa burjuva ailesi modeline uygun biçimde inşa edilen bu yeni ailelerin, gezintilere çıkması ve birlikte müzik dinlemeleri vb. kadın ve erkeğin bir arada olmasını sağlıyordu. Bu yeni aile, kadın ve erkeğin sevgisi üzerine inşa edilen ve çocuklarının sosyalleşmelerini bir görev olarak bilen mahrem bir aile tipolojisidir. Ayrıca Osmanlı geleneğindeki kadın ve erkeğin ayrı ayrı yemek yeme ritüeli yerini ailenin aynı sofrada toplanmasına bırakmıştır (Saraçgil, 2005:148-149). Bütün bu adımlar modern bir yaşam sürmenin habercisi olmuştur.

Diğer taraftan, Kandiyoti, Cumhuriyet dönemiyle birlikte Osmanlı aristokratlarının yerini “kabadayı”ların aldığını belirtmektedir. Mahalleler sınıfsal

temelden ziyade, etnik gruplara göre bölünen, güçlü bir topluluk ve bölgeselliğin hakim olduğu küçük yerleşimlerdir. Artık mahallelerden sorumlu kişiler kabadayılardır. Bunların çoğunluğu eğitim görmemiş zanaatkarlar ve topluluğun saygın üyeleri olarak görülüyorlardı. Onlara göre ailede olduğu gibi mahallede de korunması gereken bir namus vardı. Kabadayılar, semtte yaşayan kadınların korumasını üstlenen, başka semtlerden gelen ziyaretçilerin gelmesini engelleyen, semtteki insanların meselelerini dürüst ve adil bir şekilde çözen ve uygunsuz buldukları davranışları cezalandıran kişilerdir. Cumhuriyet döneminde de ataerkil yapıyı kesin bir biçimde görebiliyoruz. Özellikle Mustafa Kemal Atatürk imgesi ataerkilliği besleyen bir portredir. Atatürk'ün giydiği üniforma ve Batılı smokin bu ataerkil yapıyı beslemektedir. Bu dönemde erkeklerin tek tip şapka takması devlete bağlılığı simgeleyen bir laiklik üniformasına dönüşürken, farklı şekilde bıyık bırakmak, saka uzatmak ve farklı renkte veya şekilde şapka takmak itaatsizlik belirtileri olarak görülmekteydi. Ayrıca bu dönemde kentli ve köylü kutuplaşması hakimdi. Örneğin modern erkek, kentte kalabalıklar içinde eşinin elini tutup dolaşabiliyorken, kırsalda ise kadın erkeğin kırk metre arkasında yürüyebiliyor. Kısacası geleneksel erkeklik, yaş, cinsiyet hiyerarşileri ve kadın şiddeti gibi ifadelerle anılmaktaydı (Kandiyoti, 2019: 232-233). Bu minvalde gelişen şehirlere nazaran kırsal kesimlerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, hegemon erkek iktidarının yıkılması ve modern bir yaşam mücadelesinin verilmesi daha geç tarihlerde olmuştur.

Türkiye’de hegemonik erkekliğin şekillenmesinde en önemli alanlardan biri de siyasettir. Siyaset-hegemon erkeklik ilişkisi şüphesiz ilk olarak Mustafa Kemal Atatürk şahsında cisimleşir. Özbay’ya göre (2013:197), Cumhuriyet döneminde yeni (modern) erkeklik kasabalara ve kırsal alanlara yayılmış olsa da Anadolu’nun en ücra yerlerinde yaşayan erkekler, Atatürk’ün cinsiyet kimliğine benzeyen bir cinsiyet kimliğini oluşturmamıştır. Zaten hegemonik erkeklik tam da böyle kurulur ve işler. Herkesi kapsayan ve tüm erkekleri içeren bir yapı değildir. Bir özellikler bütünü, bir çerçevedir, iktidarla ilintilenir ve erkekleri o yoldan gitmeye, öyle davranmaya, o idealde özdeşleşmeye çağırır. Bu yapıya benzeyebilen ve kurallara uyanlar hem fayda sağlar hem de toplumdaki kıymetleri artar. Atatürk’ün örnek teşkil ettiği erkeklik, kılık kıyafetiyle, batılılığıyla, modernliğiyle, akla ve bilime öncelik tanınmasıyla ama

en önemlisi de çekirdek ailenin reisi olması, münevver bir kadınla evlenmesi ve evliliğini de eşitlik kisvesi altında sürdürmesi ile hegemonikleşmiştir.

Cumhuriyet döneminde her ne kadar modern erkek imgesi ortaya çıkmış olsa da içinde Osmanlı döneminden kalan sert, otoriter ve hegemonik erkekliği barındırdığını söyleyebiliriz. Hem hegemonik olmayan erkeklere hem kadınlara karşı ataerkil kalıp yargıları taşımaktan geri durmamıştır. Devletin üst kademelerinde memur olarak çalışan ve kibar olarak görülen bu modernleşmiş erkek, köle ve hizmetkarlarla dolu olan konaklara özgü ataerkilliğin kurucusu niteliğindeydi ve patrimoniyal devletin temsil ettiği değerlere içinde barındırmaya devam ediyordu. Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk'ün reformcu, modern ve devletini ileriye taşıyan birey olarak görülmesi, onu hegemonik erkek olarak tasvir edebilmesine yol açmaktadır. Çünkü o dönemde “normal”, “olması gereken” veya “örnek erkek” olarak referans alınan erkeklik tipi Atatürk erkekliği idi. Bu erkek tipolojisi dışında kalan erkekler, ikinci plana atılmaktaydı.

Erkekliğe ilişkin kabuller, yirminci yüzyılın ikinci yarısı itibariyle değişime uğramıştır. Ekonomik ve toplumsal bağlamda erkeğin ayrıcalıkları sürmekle birlikte kadınlar işgücüne büyük oranda dâhil oldu ve iş, aile ve cinsiyet kimlikleri de değişime uğradı. Böylece kimliklerin şekillendiği özel ve kamusal alanlar arasındaki ayrımlar da törpülenmeye başladı. Ekonomide meydana gelen değişimler, kültürel alanları da etkilemiş ve değiştirmiştir. Bu bağlamda tüketim alanları bu değişime paralel olarak dönüşmüş ve genç erkeklerin de arasında olduğu kişiler veya toplulukların kimlikleri tüketim üzerinden tanımlanmıştır. Modern kapitalist toplumun sınıf, cinsiyet ve cinsiyet rollerinde sağlamış olduğu göreceli sabitlik, post modern dönemde aşınmış ve bu aşınma geleneksel kodları yerinden etmekle tehdit etmiştir. Bütün post kimlikler gibi “erkeklik” kimliği de değişime çok açık, istikrarsız ve parçalı bir yapıya sahipti. Sabit olanın ve geleneğin altının sürekli oyulduğu bir ortamda tutunumlu bir yapı kurmanın gerekli oluşunun yarattığı paradoks, erkekliği de içine almıştır (Yavuz, 2015:74). Böylece postmodern dünyanın yarattığı farklı kimlikler bağlamında düşünürsek, son otuz yıldan fazladır tek bir erkeklikten söz edilemeyeceği de feminist düşünürler tarafından tartışılmıştır. Artık günümüzde tek bir erkeklik modelinden bahsedemeyiz. Hegemonik erkekliğin yanında çeşitli erkekliklerden de söz etmek mümkündür.

Bu çeşitli ve modern erkekliklerin inşasını anlamak için toplumsal cinsiyet düzeninin barındırdığı kriz eğilimlerine de bakmamız gerekir. Bu bağlamda Connell'ın toplumsal cinsiyet ilişkilerini açıklarken kullandığı “iktidar, üretim ve kateksis” yapılarına bakmak, konuya açıklık getirmek için önemli olacaktır.

İlk olarak ataerkil iktidarın meşruiyetinin tarihsel olarak çöküşü ve kadınların özgürleşme hareketleri sonucunda iktidar ilişkileri, kriz eğilimlerinin gözle görünür kanıtlarını sergilemiştir. Böylece iktidar hem kadın ve erkek eşitsizliğinden hem de modern devlet yapılarının ve serbest Pazar ilişkilerinin evrenselleştirici mantığı arasındaki ilişkilerden beslenmiştir. Erkeklikler, bir yandan bu kriz eğilimleri etrafında meşruiyet stratejileri konusundaki anlaşmazlıklarıyla diğer yandan ise erkeklerin feminizme yönelik farklı tepkileri aracılığıyla yeniden tertiplenmişlerdir. İkinci olarak üretim ilişkileri, kurumsal değişikliklerin meydana geldiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya savaşlarından sonra zengin ülkelerde kadınlar iş gücünde artan bir oranla çalışmaya başlaması ve yoksul ülkelerde de kadın işgücünün para ekonomisine daha çok katkıda bulunması önemlidir. Bunun sonucunda erkeklerin ve kadınların üretime eşit katkıda bulunmaları ile toplumsal emeğin ürünlerinin cinsiyete dayalı bölüşümü arasında çelişkiler yarattı. Kadınlar her ne kadar mülkiyet sisteminde hak sahibi olmuş olsalar da servet üzerindeki ataerkil denetim devam etmiş ve erkekliğin hegemonik yapısı devam etmiştir. Son olarak kateksis ilişkileri ise, lezbiyen ve gey cinselliği heteroseksüel sistem içinde istikrar sağlayan bir kamusal alternatif haline geldi ve değişime de uğradı. Bu değişimin sonucunda kadınların kendi bedenleri üzerinde denetim ve cinsellikten haz alma talepleri ile desteklenmiş ve bu durum hem heteroseksüel pratiği hem de eşcinsel pratiği etkilemiştir (Connell, 2019:162-163). Böylece toplumsal cinsiyet düzeni de yavaş yavaş değişime uğramıştır.

3.2. Düzenin İnşası

Erkekliğin muhafaza edildiği ve beslendiği bir alan olarak erkekliğin inşa süreci, hegemonik erkeklik nitelikleri taşıyan birçok alanın erkeklere göre nasıl inşa edildiğini ve bu inşanın önüne geçebilmek için nasıl bir yol haritası çizilmesi gerektiğini düşünmek adına önemlidir. Çünkü kadınlığa geçişin aksine erkekliğe geçiş birçok toplumda veya kültürde çok sesli ve belli başlı ritüellerle gerçekleşmektedir. Literatürde bu ritüeller, sünnet, cinsellik, askerlik,

heteroseksüellik, iş bulma, evlilik ve baba olma gibi belli başlı uğraklardan oluşmaktadır.

Bu uğraklarda erkeklik genellikle yüceltilirken, kadınlık ikinci plana itilir. Erkekliğe giden yolda ilk kopukluk anneye kurulan bağda oluyorsa, ikinci kopukluk da benlikle olan bağda olur. Yani erkeklik, kadını “dışarıdan”, erkeği ise “içerden” yıkan bir kimliktir (Akt. Atay, 2004: 23). Erkeklik, her şeyden önce, hemcinslerin önünde ve onlar için oluşturulmuş ilişkisel bir kavramdır ve kadınlığa karşı, hatta bir çeşit kadınlık korkusuyla, özellikle de erkeğin kendi psikolojisi içerisindeki kadından duyduğu korku üzerine inşa edilir (Saraçgil, 2005:52-53). Çünkü kadınsı olan her tür davranış erkekliğe birer tehdit olarak görülmektedir.

Erkekliği elde etmek zahmetli bir iştir ve çoğu zaman stres, zorluk, şiddet ve acı içeren birtakım ritüellerden geçmek gerekir. Erkek olma pratikleri içinde bazı farklılıklar barındırsa da hemen hemen her toplumda aynı nitelikte gerçekleşmiş ve evrensel olarak var olmuştur. Bunun en bariz örneği ise yukarıda da değinildiği gibi erkeğin annesinden koparma durumudur. Çünkü erkek çocuğun anne ile olan birlikteliğinin uzun sürmesi erkekliğe bir tehdit olarak görülür. Bunun nedeni erkeğin annesi ile olan bağdan dolayı kendini hiçbir zaman erkek gibi hissetmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu kapalı ve kadın topluluğundan ayrılan erkek ilk olarak akranlarıyla buluşacağı veya karşılaşacağı mahalleye ilk adımını atar. Erkeğin anne ile olan bağının koparma durumu bazı işlemlerden geçmesi gerekir. Bu işlemlerden ilki erkeğin sünnet edilmesidir. Birçok kültürde sünnet ritüeli “erkekliğe geçiş” olarak ifade edilir. Erkek olmak bir süreçtir ve bu süreç çetrefilli ve zor bir süreçtir. Erkekler, erkekliğini kaybetmemek için bazen baskı, şiddet gibi olgulara başvurur. Çünkü erkekten iktidarını kaybetmemesi ve sürekli yeniden üretilmesi beklenir. Atay’ın (2004:26) da belirttiği üzere, “erkeklik, bir erkeğin kültürel anlamda onun algısına sahip olmaya başlamasından itibaren hayat boyu her ortamda ve ilişkide yitirilmemesi için mücadele ettiği bir kimlik olarak belirir.” Bu mücadelede de sünnet, cinsellik, askerlik gibi erkekliği pekiştiren belli ritüellerle ispatlanma ihtiyacı duymaktadır. Böylece bu ritüeller, “hem erkeğin kendi erkekliğini ispat etmesine, hem de başkalarının gözünde erkekliğin ifade edilmesine hizmet eder” (Onur ve Koyuncu, 2004: 40).

Erkeklik kadına dair her şeyden uzak durarak inşa edildiği için kadınsı olan her durum erkekliği tehdit etmekte ve bu erkekliğin en görünür hali olan şiddet ile

erkekliğin yeniden inşası söz konusu olmaktadır (Türkoğlu, 2013: 41). Erkekliğin şiddet gösterme hali “statü uyuşmazlığı” olarak da görülmektedir. Toplumsal bağlamda, evde sözü geçen ve saygı gören erkeğe karşılık, ekonomik ve sosyal yönden diğerlerine göre ekonomik yetersizliği olan erkekler, bir statü uyuşmazlığı içine girerler. Bu durumu bertaraf etmek için şiddete başvurarak evdeki iktidarlarını korumaya çalışırlar (Gelles ve Straus, 1998). Böylece şiddet mevhumu, erkekliğin icra yapısını önceleyen bir kontrol mekanizması olduğunu söylemek mümkündür.

Erkekliğin inşasındaki en önemli kurumlardan biri de dindir. Dini/hukuki literatüre göre, bir erkeğin eşinden talep edebileceği şeyler, cinsel isteklerine cevap vermesi ve eşine sadakat göstermesi ile sınırlıdır ve kadının hukuki anlamda başka bir sorumluluğu bulunmamaktadır. Ancak dini/ahlaki literatürde, kadının kocasının bütün emirlerine itaat etmesi gibi bir görev tanımı yapması, hegemonik erkekliğin din dili ile üretildiğinin göstergesi olarak görülebilir. Kadınların kocalarının rızası olmadan cennete giremeyeceği görüşü de erkeğin nüfuz alanını iki dünyada da genişletmesine sebebiyet vermektedir. Erkeğin Allah’ın hükümrانlık alanına ortak edilmesi veya kadın üzerinde ikincil bir ilah olarak konumlandırılması, kocalık misyonunu meşrulaştırmakta ve kutsallaştırmaktadır. Böylece, “İslamcı erkeğin inşası” bir yönüyle geleneksel rollerin daha güçlü bir şekilde yeniden üretilmektedir (Tuksal, 2004: 88). Demirtaş ve Alemdaroğlu’na göre bu “kadın-erkek ilişkisi erkekliğin toplumsal inşasında temel bir ögedir. Kadınlıktan uzak olma, kadının baskı altına alınması ve cinsel bir nesne olarak görülmesi erkek egemen yapının temeli olsa da erkekliğin onaylanması kadınla olan ilişki bağlamında mümkündür” (2004: 211). Erkeklik inşasının temel stratejilerinden biri olan “kadınlara mesafeli durma” stratejisini aşabilen erkekler ise erkeklik ve kadınlık rollerini daha dengeli kılmayı başararak daha “demokrat erkek” olabiliyor (Akt. Sancar, 2016: 141).

Sancar’a göre bazı spor dalları (özellikle futbol), tüketim alışkanlıkları, kahvehaneler ve erkek yurtları da hegemonik erkekliği inşa eden yerler olarak görülmektedir. Erkek sporları, eril beden “iktidarının göstergesi” olarak inşasına ve hegemonik erkekliğin yeniden üretimindeki katkısı büyüktür. Sporun fizik güç ve fiziki dayanıklılık eğitimi olarak tanımlanması, erkeklik ve kadınlık arasındaki farkların ve hangisinin daha güçlü olduğunun yeniden üretilerek tanımlanmasına yarayan anlamları bulundurur. Örneğin, okullardaki beden eğitimi dersleri cinsiyet farklarına dayalı kalıpların inşasında önemli bir yer tutuyor. Burada kas gücü ve

fiziki aktivite becerisi erkeğin bedenine atfedilir ve kadın da bunun tam karşısında konumlandırılır. Kas gücü ile özdeşleştirilen erkek bedeni, güçlülük ve kahramanlık gibi terimlere göndermede bulunur. Bourdieucu perspektifle bedensel kas gücü bir tür fiziki sermaye olarak tanımlanırsa bunun değişim değeri ve başka sermayelere dönüştürebilme kapasitesi olarak erkeklik inşasında önemli bir işleve sahiptir (2016:252-253). Günümüzde her ne kadar atletik, güçlü ve kaslı kadın sporcular olsa da bedensel kas güçleri onlara fiziksel sermaye olarak geri dönmekte ve bedenleri birer meta olarak görülmektedir. Dahası erkekler “kaslı kadın” figürüne karşı çıkararak ideal beden veya “seksi beden” beden dedikleri kalıptan çıktıklarını söylemektedir. Erkekliğin başlıca göstergelerinden biri olan spor, hareketli erkek bedenlerinin sürekli sergilendiğini bir alandır. Spor, erkek bedenini bir bütün olarak gördüğü için bedenin tek bir uzvunun kullanılmasından ziyade bedeni bir bütün olarak geliştirilmesi ve kullanılması gerektiğini söylemektedir (Connell, 2019:114). Spor, beden sağlığını geliştirici olmasından ziyade, üstün fiziksel özellikleri gösteren, hırs ve rekabet ile hareket edenin getirilerini sergileme işlevini üstlenen bir daldır. Spor yapmanın bu şekilde tanımlanması ile güç ile bedensel performansa dayalı beden inşası eril bir anlam kazanıyor. Böylece kadın bedeni ikincilleştirilmekte ve hegemonik erkeklik değerlerine dayalı erkeklerin yetişmesinde önemli bir strateji haline gelmektedir (Sancar, 2016:254). Halbuki kadınlar da erkeklerin yaptığı bütün spor dallarında aktif olarak yer almalarına rağmen yeteri kadar destek verilmemekte ve kadınlar sporcular erkek sporculara göre zayıf olarak görülmektedir. Erkek sporları, hangi erkekliğin en güçlü, acıya en dayanıklı ve en tepede olmayı hak ettiğini belirleyen erkeklik inşa stratejilerinin önemli bir parçasıdır. Erkek bedeni ise “erkeksi” spor dalları için, öne çıkan bir mücadele ve inşa zeminidir. Özellikle ciddi bir kuvvet ve sertlik gerektiren spor dalları içinde erkek bedeni bütün o “kaslı görünümü” içinde bir makine, enstrüman veya bir silah olarak görülmekte ve kutsanmaktadır (Sancar, 2016:258). Sporda erkekliğin inşası kurumsal bir düzenin varlığını da ortaya koyar. Messner’e göre çocukların rekabete dayalı bir spor yapmaya başladıklarında hem oyunu öğrenirler hem de örgütlü bir yapıya dahil olurlar. Böylece her ne kadar spor yapan çok kişi olsa da sonunda sporu meslek olarak gören çok az kişi vardır ve spor dünyasında, erkekliğin üretiminde spor kurumlarının hiyerarşik ve rekabetçi yapısının etkisi çok büyüktür (Connell, 2019: 82). Bu bağlamda sporda erkekliğin inşasını sağlayan diğer bir önemli nokta ise, aynı

kulvarlarda yarışmalarına ve aynı spor dallarında bulunmalarına rağmen erkek sporcuların kadın sporculara göre daha iyi bir maaş ve primler almasıdır.

Tüketim alışkanlıkları, erkek-kadın ayrımı yapan, toplumsal cinsiyet farklarını çeşitli araç-gereç üzerinden kodlayan bir işleve sahiptir. Araba, telefon, magazin dergileri, reklamlar ve diğer elektronik eşyaları, cinsiyet farkları gözetilerek pazarlanmaktadır. Erkek homososyalliğini inşa eden cinsiyetlendirilmiş “erkek mekanları” olarak görülen kahvehaneler, erkeklerin rahatladıkları, streslerini attıkları, aralarındaki iktidar ilişkilerini en aza indirdikleri, sıkıntıdan kaçtıkları, kadınlara karşı üstünlüklerini pekiştirdikleri ve kadınlara veya yabancı erkeklere kapalı olan mekanlardır. Özel alan ile dışarıyı arasındaki bir konumda olan kahvehaneler, hiyerarşik bir yapıya sahip olmamakla birlikte, erkekler arasındaki hiyerarşiyi en asgari düzeye indirger ya da nötrleştirir. Böylece erkek sosyalleşmesinde kırılğan hale gelen erkeklik inşası yeniden üretilir. Son olarak erkeklik inşasında yatılı okulları da önemli bir işleve sahiptir. Yatılı okullarda, egemen erkeklik kalıplarına uygun erkek arkadaş grupları çok kolaylıkla ortaya çıkmakta ve bu yapının farklı erkeklik değerlerinin geçerli olduğu arkadaş ilişkilerini bastırıp dışlamaktadır (Sancar, 256-264).

Connell’a göre toplumsal cinsiyeti inşa eden ilişkiler dinamik yapıya sahiptir. Bu durumu izah etmek için Cynthia Cockburn’un çalışmasını örnek verir. Cockburn’un Londra’da bulunan matbaalarda erkekliğin nasıl ortaklaşa inşa edildiğini açıklayan “Brothers” adlı çalışmasında, işçi sınıfı içinde eski yapıların parçalanıp bu zanaat geleneğini yöneten ataerkil ilişki biçimlerinin tasfiye olduğunu ve artık yavaş yavaş yaşlı erkeklerin otoritesi ve buna bağlı genç kesimin itaatkarlığı ile kadınların dışlanma halinin sona erdiğini belirtmiştir. Ayrıca erkekliğin inşasında ve değişiminde meydana gelen bu süreci, siyasi bir nitelik olarak görmektedir (Connell, 2019:86). Erkekliğin inşası kültürel imgelerle olduğu gibi kurumsallaşmış patriarkal destekle de gerçekleşir. Özel şirket kültürü, bürokrasi, iş adamlığı veya yöneticilik, aile, hane reisliğinin hukukiliği, kadınların çifte mesaisi, erkek arkadaş gruplarının homososyal kültürel dinamikleri, okul mekanlarının erkek çocuklar tarafından denetimi için yürütülen mücadeleler, erkek arkadaşlığında randevu kalıpları, homofobik konuşmalar ve taciz gibi iç içe geçen oluşumlar üzerinden de erkeklik inşa edilmektedir (Sancar, 2016:40).

Türkiye’de farklı toplumsal iktidar ilişkileri içinde oluşan farklı erkekliklerin toplumsal sınıflar, etnik ve dinsel cemaatler, yaş, meslek grupları ve bedensel özelliklere göre değişim göstermektedir. Bu farklı bağlamlarda oluşan farklı erkekliklerin varlığına rağmen bir tür erkek kimliği kendini "tek ve doğal erkek hali" olarak temsil edebilmektedir. Üstünlük ve egemenlik stratejilerini sürdürebilen bu egemen erkeklik hallerini anlamak için hem eril tahakkümün üreticisi ataerkil kurumların yapısına hem de kültürel pratiklerle üretilen eril tahakküm stratejilerine bakmak gerekmektedir (Sancar, 2016: 301). Bu stratejileri açıklayan Selek’e göre, Türkiye’de geleneksel olarak kabul görülen erkeklik kademesine varmak için sünnet, askerlik, iş bulma ve evlilik gibi dört temel aşamayı geçmek zorunludur (2014: 19). Barutçu ise, cinselliği de en az bu dört temel adım kadar önemli ve kritik görmekte ve ayrı bir adım olarak ele alıp bu aşamalara eklemektedir. Böylece Türkiye erkeklerinin egemen erkeklik konumuna erişmek için bu beş aşamayı geçmek zorunda olduklarını söylemektedir (2015:132). Sonuç olarak bu aşamaları geçen erkek, toplum tarafından kabul görür ve aynı zamanda hegemonik erkeklikten de payını alır.

Biricik (2008: 234), Türkiye’deki erkekliğin inşa süreçlerinde geçilmesi zorunda olan bedensel ve toplumsal aşamaları şu şekilde özetler: “İlk erkeklik sınavını verirken ‘erkek adam gibi’ ağlamadan sünnet olmayı; milli olurken ‘ter dökmeden kaleye gol atmayı’ –ve sonrasında bu başarıyı hep gururla sürdürmeyi; askerlik çağı geldiğinde ‘vatan borcunu’ geri ödemeyi ve askerlik sonrası çekirdek aileyi kurarken hem ekmeğini taştan çıkartan ‘güçlü erkek’ hem de ‘vefakâr’ baba olmayı gerektirir.”

Devlet egemenliği olanaklarını kullanan ve zorla yaptırıma dayalı erkeklik inşa stratejileri ile bireysel tercihler alanına terk edilmiş erkeklik performanslarından söz eden Sancar ise, erkeklik inşa stratejileri içinde erkek eğlencesi olarak icat edilen “kolektif erkeklik” pratikleri erkekliğin birbirinden öğrenme boyutunu önemli kıldığı görüşündedir. Eğlence ortamlarında olduğu gibi enformel ve esnek yapılanmış bağlamlarda veya "doğal bir gerçeklik" olarak medyada gösterilen erkeklik imgeleri olmadan artık egemen erkeklik inşasından bahsetmek zordur. Örneğin yukarıda da söz edildiği gibi yatılı erkek okullarında ve askerlikte öğrenilen erkekliğin yanı sıra erkek sporları yapılan spor salonlarında birlikte yapılan egzersizler yoluyla erkekten erkeğe geçen erkeklikler de belirleyici olmaktadır. Türkiye’de yetişkin erkeklerin

genç erkekleri geneleve, pavyona, içki içmeye ve futbol maçlarına götürmesi “birbirinden erkekliği öğrenme” yollarının başında gelmektedir (2016: 307).

Yukarıda tartışıldığı gibi, erkeklik inşasını pekiştiren kurum ve yapılar, geçerli olan erkeklik biçimini üretirken hegemonik erkekliğe kalıcılık sağlamaktadır. Şimdi, Türkiye’deki erkeklik inşa süreçlerini belirleyen belli başlı kurumları aşağıda ele alacağız.

3.2.1. Sünnet

Erkeğin çocuk yaşta sokağa çıkması, erkek arkadaşlarına karışması, top oynaması, kavga etmesi, küfretmesi, kısacası vakit geçirmesi erkekliğini pekiştiren durumlardır. Fakat kurumsal bağlamda erkekliğe geçiş olarak görülen ilk adım sünnettir.

Günümüzde dünyanın pek çok yerinde ritüel hale gelen sünnet, din, sağlık veya gelenek gibi birçok sebeple uygulanmakta ve en nihayetinde erkekliğe geçişi sağlayan önemli duraklardan biri olarak görülmektedir. Bu erkekliğe geçiş ritüeline sadece günümüzdeki anlamına bakmak ve ona göre kuramsallaştırmak elbette yeterli olmayacaktır. Çünkü sünnet, insan tarihi boyunca çeşitli mitolojilerde, medeniyetlerde, ilkel kabilelerde, tek tanrılı dinlerde veya farklı kültürlerde varlık göstermiş ve bu süreçlerin hepsinde “erkekliğe erme” ritüeli olarak görülmüştür.

Günümüzde sünnet esas olarak Musevilik ve İslamiyet dinlerinde uygulanmaktadır. Musevilik inancında Yaratılış kitabına göre tanrı İbrahim’e kendisini ve erkek çocuğunu sünnet etmesini emretmişken, İslamiyet inancında ise sünnet işlemi peygamberin sözleri ve davranışları ile belirlenen bir kavram olan “sünnet” üzerine kurulmuştur (Yavuz, 2011:64). Nesilden nesle aktarılan ve içselleştirilen sünnet ritüeli, erkek çocuğun o ana kadar pek vurgu yapılmayan cinsiyetinden dolayı sadece “çocuk” olarak algılanmasının sona erip, ‘erkek’ diye adlandırılarak gurur kaynağı haline getirilmesini sağlamaktadır. Çocuğun sünnet olmasıyla beraber erkekliğe adım atma hali, geçmişten günümüze kadar süren bir algıdır ve bu algı sünnet olan çocukların büyüdülerinde hem kendi çocuklarına hem de yakınlarının çocuklarına aynı algı çerçevesinde davranmasıyla varlığını sürdürür (Barutçu, 2013:17). Bunun dışında sünnetin, her ne kadar erkekliğe erişmek için önemli bir durak olsa da ironik bir tarafı vardır. Çünkü sünnetle birlikte erkekliğe sağlam giriş yapan erkek, penisinden bir et parçası kaybetse de bunu bir kayıp olarak

görmez. Asıl sünnet olmadığında kendini eksik hisseder, utanır. Bunu bir erkeklik kaybı olarak görür ve kendini “tam erkek” olarak görmez. Aynı zamanda akranları tarafından da dışlanır.

Sünnet kelimesinin kökenine baktığımızda, Arapça dilinde kullanılan “Sunna” sözcüğünden gelmektedir. Sünnet, işlek yol, yayılmaya uygun davranış anlamına gelen “Sunna” kelimesiyle aynı anlamı taşımaktadır. Arapçada “hitan” erkek sünneti, “hafz” ise kız veya kadın sünneti anlamı barındırmaktadır (Akkayan, 2010:55). Buradan anlayacağımız en önemli nokta, sünnetin sadece erkekler için değil, kadınlar içinde yapılan bir ritüel olmasıdır. Sünnet İslam dininde Peygamberin yaptığı ve uyguladığı işlemlere denir. Tıbbi bağlamda dinî anlamına referans veren sünnet, insanlık tarihinin en eski cerrahi işlemlerinden biri olarak görülmektedir. Şimdilerde sünnet her ne kadar tıbbi gerekçelerle yapılıyor olsa da özellikle Türkiye’de daha çok inanç ve gelenek-görenek bağlamında yapılmaktadır.

Barutçu (2013: 7) Türkiye’de bir erkeğin erkeklik inşasını başarılı bir şekilde tamamlayabilmesi için gereken mevcut bir takım bedensel ve toplumsal olgular vardır. Bu olgulardan biri olan ve erkekliğin kurgulanması ve inşasında önemli rol oynayan sünnet, geçmişten bu yana önemli bir hadise olarak olagelmiş ve Müslüman ile Yahudi toplumlarında erkekliğe geçişte en önemli ritüel olarak görülmektedir. Diğer toplumlarda olduğu gibi Türkiye’de de erkekliğe geçiş ritüeli olarak sünnet, çeşitli şenliklerle kutlanmaktadır. “Erkeklik”, “adamlık” “delikanlılık” gibi kavramlarla dillendirilen sünnet, coşkulu kutlamalarla yapılır. Sünnet düğünleri, erkekliği sürekli yücelten mizansenlerle doludur; özel kıyafet giydirilir, kurban kesilir, ata bindirilir, erkekliği çağrıştıran -tespih gibi- hediyeler verilir. Avşar (2017:231) Sonuç olarak erkek çocuk, sünnete yüklenen anlamla birlikte bilinçaltında hayatı boyunca cinsel organın gücü ile erkek olma arasında bir ilişki kurar. Böylece erkek çocuk, kendini bu güç üzerinden tanımlayarak ilerleyen süreçte bir çeşit erkeklik kalkanı olarak sıklıkla kullandığı bir araç haline dönüşmektedir.

Diğer taraftan Selek, “gerdek gecesi” gibi sünneti de erkek için korku oluşturan bir ritüel olarak görür:

“Erkekler, bu şenlikli korku içinde öğrenirler erkek olmayı. Ve “kızları çatlatmayı”. “Kızları çatlatmak”, erkekler için bastırılan bir korku şenliğidir. İlk gece korkusu gibi... Genelde kadınlarla özdeşleşen bu korku, erkekler açısından da zorlu bir sınavdır. Kimi

toplumlarda, sünnetten daha şenlikli kutlanan bir sınav... sünnetçinin bıçağından geçen cinsel organ, şimdi kendisi bir bıçak olmalıdır. Bu bıçak, şenliklerle bilinir” (2014:19).

Sünnet daha çok dini emirlerini yerine getirmek için yapıldığı aksettirilirken çoğunun nedeni ise toplumsal yapı içerisinde dışlanmaktan kaçınmak için olmuştur. Bunun için “sünnet düğünleri” düzenlenerek topluma, oğlan çocuklarının erkekliğe adım attıkları gösterilmek istenmiştir. Sünnet olunca, “adam olacaksın delikanlı olacaksın” derler. Bu sebeple, sünnet olmakla erkek olmak Türk toplumunda birbirinden ayrılmaz iki parça haline gelmiştir. Sünnet olmak ile erkeklik birbirine ilişkilendirilmiştir (Gedik vd., 2020: 90). Öte yandan sünnet, erkek için birçok kapıyı açan işleve de sahiptir. Yavuz (2014: 115), küçük erkek çocukların büyük erkek cemaatine girmesinin ön koşulu sünnettir. Bu nedenle sünnet işleminin erkekliğe giriş olarak tanımlanması, sünnetin dinsel işlevinin ötesine geçmesine ya da bu işlevi ikili olarak işlemesine yol açar. Böylece erkeklerin sünnete ikna edilme aşamaları, dinsel, kültürel ya da tıbbi sebeplerden ziyade, sünnetin çocuklara “erkek cemaatine giriş bileti” olarak sunulur.

Sancar’a göre, “egemen erkekliğin inşasına herkes katılır ve bu durum erkeklik inşasını kolektif bir üzüntüye, eğlenceye, çoğu zaman da bir ritüele dönüştürerek herkesi bu “inşa”ya ortak eder” (2016: 19). Sünnetin erkeklikle alakası herkes tarafından “erkekliğe adım atmak için bunun yapılması gerektiği” düşüncesi aşılır. Adeta bir şölen havasında düzenlenen sünnet düğünleri sayesinde biyolojik olarak erkek olan insan çocukları toplumsal olarak da erkekliğe ilk adımını atar. Kırımlı’ya göre, gösterişli bir tören eşliğinde yapılan sünnet düğünlerinden sonra sünnet edilen erkek, ilk kez erkekler hamamına götürülür veya yetişkin bir erkek gibi herkesin önünde sigara içilir. Bu ritüellerle birlikte erkek çocuk, kendisini kız çocuğundan farklı bir sosyal konuma sahip olduğunu düşünmeye başlar (2009: 151-153). Ayrıca bundan sonraki süreçte ebeveynlerin erkekliği yeniden üreten, sağlam bir zemine oturtan ve erkek üstünlüğünü pekiştiren davranış biçimleri sayesinde erkeklerin bu sosyal konumu daha da sağlamlaşmakta ve pekişmektedir.

Sünnet ritüeline, özellikle Türkiye bağlamında baktığımızda erkeklerin cinsel organlarından kaybettikleri ufacık bir parça sonucunda onlara erkeklik inşasında sağlam bir temel oluşturmaktadır. Çünkü sünnet ritüeli, Müslüman Türkiyeli erkekler için hegemonik erkeklik yolunda bedene tezahür edilen kalıcı bir işaret olarak görülür ve hem dini görev olarak yapılması hem de erkek cemaati içinde

yer edinebilmek için gerekli olan bir ihtiyaca da işaret etmektedir (Barutçu, 2015:129). Bu aynı zamanda erkelerin kimliklerini inşa ettikleri süreçte kendi bedenlerine veya erkekliklerine yapacakları güçlü vurguları da hatırlatmaktadır. Eğer erkekler, toplumun onlardan beklediği rolleri ve görevleri yerine getirmezse toplumda üst tabakalara yerleşmez ve zamanla toplum dışına itilir.

Sonuç olarak, sünnet olan çocuklar, az da olsa erkeklik evresine adım attıkları için gurur duymaktadırlar. Böylece asırlardan beri devam eden sünnet ritüeli içerisinde asla değişmeyen erkeklik meselesi yatar. Geçmişten bu yana sünnet ritüeli, bütün toplumlardaki kutlama törenleriyle, çeşitli gelenekleriyle ve erkeklik kurgularıyla beraber, erkekliğe yaptığı vurgu ile hiçbir zaman sarsılmayan mücadele olarak varlığını sürdürmektedir. Sünnet olan erkek, askerlik sürecine girene kadar erkekliğini pekiştirmiş oluyor.

3.2.2. Askerlik ve Militarizm

Selek, “Sürüne Sürüne Erkek Olmak” adlı eserinde askerlik deneyimlerine feminist bakış açısıyla bakarak çeşitli araştırmalar yapılabileceğini söyler. Bunu yaparken de militarizmin cinsiyetten beslenme pratiklerine, erkekliği kurmadaki rolüne, erkeklik kurgusunun taşınma biçimine ve erkeklik rollerindeki özdeşleşme ve çatışma pratiklerine farklı çerçevelerden bakılmasının önemli olacağını söyler. Ayrıca bu çalışmasında Selek (2014: 11), Türkiye’de askerlik kurumunun, erkekliğin kuruluş sürecindeki etkilerine ve kimlik inşasındaki katkılarına, erkeklik miti, şiddet ve iktidar ilişkileri içinde sıkışan varoluşa dair bir tartışma yürütmeyi amaçlamıştır. “Genellikle askerlik, yeni yerler ve insanlar tanımayı, silah kullanmayı, tek başına ayakta durmayı, zorluklarla boğuşmayı, temkinli ve disiplinli olmayı öğrendikleri bir deneyim olarak ifade ediliyor” (Selek 2014: 201). Yani askerlik, topluma ideal hegemonik erkeklikler üreten fabrika olarak görülmektedir. Bu fabrikaya işlenmek üzere uğramaktan kaçınan erkekler ise ‘öteki’ olarak damgalanmakta ve kendisine “işlenmiş” erkekler arasında yer bulamamaktadır. Ayrıca bu fabrikaya uğramayı reddeden erkekler de kaçak durumunda kaldıkları için bir iş sahibi olması ve evlenip yuva kurması zora girdiğinden, askerlik kaçınılmaz bir durak olarak karşımıza çıkmaktadır (Barutçu, 2013:64).

Toplumsal cinsiyet kalıpları, toplum tarafından değişebilen kategorilerdir. Günlük hayatımızı düzenleyen ve denetleyen toplumsal sistemler, sosyal, siyasal,

kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarına uygun bir cinsiyet rejimi oluştururlar. Kadın ve erkeğin farklılığına atfedilen anlam dünyası da bu ihtiyaçlara göre değişkenlik gösterir. Tıpkı kadınlar gibi erkekler de bu toplumsal yapılara özgün araç ve farklı ritüellerle “adam edilir” (Selek, 2014:10). Erkekleri “adam eden” yapılardan biri de askerlik kurumudur. Askerlik, erkekliğin üretildiği, pekiştirildiği, elde edildiği, pişirildiği, teşhir edildiği ve bir iktidar aracı haline getirildiği kurumlardan biridir. Selek (2014)’in de dediği gibi askerlik, bir “erkeklik laboratuvarı”dır.

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda erkeklik, sömürgecilik, emperyalizm, militarizm ve milliyetçilik gibi ideolojik terimler arasında sıkı bir ilişki vardı ve bu ideolojileri destekleyip hayata geçirenler ise erkekler olmuştur. Modern dünyanın oluşumunda bu hareket ve kurumların önemi ve gücü dikkate alındığında, erkeklik ile milliyetçiliğin aynı kalıptan çıktığını söylemek mümkündür. Bu kalıp, modern devlet sisteminde ulusların ve devletlerin yapısının ve kültürünün önemli boyutlarını da biçimlendirmiştir (Nagel, 2013:79). Çünkü hemen hemen dünyadaki bütün askeri birlikler veya ordular “erkek aklı” ile hareket etmekte ve dünya düzenini bunun üzerinden şekillendirmeye çalışmaktadır.

Fransız devriminden sonra ortaya çıkan ve zamanla yerleşik hale gelen zorunlu askerlik, ciddi ölçülerde insanları etkileyen bir güç haline gelmiştir. Zorunlu askerlik, modernizm ile paralellik gösterir. Çünkü modern devletlerin kuruluşu ile modern askerin ve bununla birlikte modern erkekliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Geleneksel erkeklikten modern erkekliğe geçişte en önemli unsurların başında, savaşlarda yer almak ve çatışmak gibi pratikler gelmektedir. Çünkü savaşa katılmak erkeklere bir statü kazandırmaktadır. Savaşta ölmek veya yaralanmak her ne kadar erkekliği bitiren veya eksik bırakılan durumlar olsa da toplum bağlamında yüce mertebeler olarak görülmektedir. Örneğin savaşta ölen bir asker “şehit” olarak görülerek ölümsüz olmakta veya yaralanan bir asker toplum nezdinde erkeğin o yarası bir madalya görevi görmekte ve bu durum aynı zamanda bedeni ile içselleştirilmektedir.

Ulus devlet inşasında askerlik, genç erkeklerin (örneğin İsrail’de kadınların da) zorunlu olarak yaptığı, ülke güvenliğini sağlama görevini yerine getirdiği, kitlesel olarak katılım gerektiren kutsal hizmettir. Askerliğin fiziksel ve zihinsel açıdan sağlıklı her genç erkek için zorunlu oluşu, erkek vatandaşlar arasında eşitliğe dair bir vurguda bulunsa da eğitim seviyesi ve ekonomik bağlamda sınıfsal olarak

ayrışma yaşandığı için askerlik eğitim görmeyenler ve parası olan ve olmayanlar için farklı sürelerde tamamlanmaktadır. Toplumda bazen kısa dönem ve bedelli olarak askerliğini yapan erkekler, uzun dönem askerliğini yapan erkekler tarafından ayıplanır, dalga geçilir.

Selek, askerliğin erkeklik mekanizmalarını güçlendiren ve etkilerini pekiştiren işlevini şu şekilde anlatır:

Öncelikle askerlik, erkek için deneyim ve sınanma alanı olarak görülüyor [...] Askerlik, birçok erkeğin hayatında bu ihtiyaca denk düşüyor; onları evinden çıkarıyor, dış dünyayla tanıştırıyor. Baba adayı, bu sayede başka dünyaları, insanları görmüş oluyor [...] İkinci olarak, genç erkek, askerlikte zorluklar yaşıyor, sıkıntılar, olanaksızlıklar, eziyetler içinde pişiyor. Üçüncüsü, askerlikle erkekler dünyasının içine giren genç erkek, orada kurduğu ilişkilerle deneyim-tarz-üslup alışverişi yapıyor [...] Ağabeylik, baba-oğul, patron-işçi, ağa-köylü, hoca-öğrenci arasındaki gibi çeşitli hiyerarşiler içinde, erkek, kendi modelini buluyor [...] Dördüncüsü, onlara "iyi şeylerin erkeksi; değersiz şeylerin ise kadınsı olduğu" aşılanıyor [...] Beşincisi, erkek, askerlikte dövüşmeyi ve silah kullanmayı öğreniyor ya da bunlara dair bilgisini geliştiriyor. Çocukken annesi tarafından "paşam" diye sevilen çocuk, sadece devletin "düşmanına" karşı değil, başta karısı, kızı, kız kardeşi ve annesi olmak üzere, "namusuna" el süren herkese karşı savaşmayı öğreniyor. [...] Altıncısı, hiyerarşik ilişkinin öğrenilmesidir. Hiyerarşik bir yapıda birileri altta olmak, hizmet etmek zorundadır (Selek, 2014:209-210).

Askerlik, erkeği sivil hayata hazırlayan bir yapıya sahiptir. Bir yandan okuma-yazma bilmeyen erkeklere okuma-yazma öğretilirken bir yandan da ilerde iş piyasasına girmek için farklı mesleklerden teknik beceriler öğretilmektedir. Bunun yanında erkekler hem modern bir kurumla karşılaşılıyor hem de vatandaş olma yolunda bir adam daha atıyor (Saraçgil, 2005: 307). Bu kurumla birlikte erkek, dayanıklılığı, mücadele etmeyi, savaşçı bir ruha bürünmeyi, şiddeti ve dışardaki hayat için meslek edinmeyi öğrenir. Keza Saraçgil'in de dediği üzere, askerlik hizmeti, şiddete yüksek değer veren, kendinden zayıflara karşı zor kullanan, kendinden güçlülere kayıtsız şartsız itaat eden "gerçek erkekler" yetiştirmede en mükemmel okul olarak işlev görmektedir (2005: 308).

Muayene olup askere gideceği kesinleşen erkek, askerliğe girmeye hak kazanarak zafer elde eder. Bu süreci Selek sünnet ritüeli ile benzerlik taşıdığını söyler:

“Muayene olmuş ve gidiş vizesi almış erkekler, sünnet ritüelini çağrıştıran karmaşık duygular içinde hazırlanıyor yolculuğa. Askerlik, kimisi için kendi çevresinin, mahallesinin, köyünün ya da bölgesinin dışına çıkmak, kimisi açısından bir macera yaşamak, oyun oynamak, ya da ‘vatana hizmet etmek’ için bir vesile oluyor. Bu nedenle askerlik yolu, korku, heves, merak, heyecan, istek, endişe ve neşeyle, bazen bir arada, bazen ağır basan bir duygunun yüküyle bekleniyor” (Selek 2014: 37).

Bazı erkekler için de askerlik sadece bir zorunluluk olarak görülüyor. Elinden geldiğince ertelemeye çalışır. Çünkü onlar askerliği, “düzeni bozan ritüel” olarak görür. Yaptığı bir işi, evliliği ve düzenli bir hayatı vardır. Bundan dolayı askerliğe gitmek istemez. Fakat bütün bunlara rağmen toplum ve devlet tarafından gelen baskılara karşın erkekler zorunlu bir biçimde askere gitmektedir. Gitmeyenler ise hem resmi hem de toplumsal birçok yaptırıma maruz kalmaktadır.

Askerlikte kutsallaştırılan en önemli araçlardan biri de silahtır. Eski çağlardan bu yana erkeklikle ve onun “namusuyla” özdeşleştirilen silah, modern Türkiye’de, ekonomik ve sosyal yaşamdaki değişimlere rağmen, kutsal olarak görülmektedir. Askerlikte erkeklere ailesini, çevresini ve vatanını korumak için, askerlikte şiddet araçlarını kullanmak için çeşitli eğitimler verilmektedir. Silah kullanmayı öğrenen erkek, cinsiyet kimliği açısından büyük bir avantaj sağlamaktadır” (Selek 2014: 88). Çünkü askerlik hizmeti dışında da silah kullanmayı bilen erkek, kadınlara ve silah kullanmayı bilmeyen erkeklere göre daima avantajlıdır.

Askerlik denildiğinde akla gelecek ilk kavramlardan biri militarizmdir. Militarizm, ordu kavramının Fransızca karşılığı *militarie*, İngilizce *military*, Latince olarak “askerlik veya savaşa dair” anlamına gelen *militaris*’e dayanmaktadır. Bu minvalde Türkçede “orduculuk” veya “askercilik” kavramlarına karşılık gelmektedir. İlk olarak 1860’larda Fransız anarşist düşünür Pierre Joseph Proudhon tarafından kullanılmaya başlanan militarizm kavramı, yüz elli yıldır tarihsel ve düşünsel gelişmelerle şekillenmiştir (Ercan, 2021).

Murat Belge’ye göre militarizm bir ideoloji, bir pratik ve toplumsal bir düzendir. Militarizm, sivilleri, kadınları ve toplumun bütününü çocukluktan başlayarak askeri değerler ve normlar çerçevesinde eğiterek insanları bu bağlamda davranmaya çağırarak, askerliği askerliğin dışına çıkarmak ve genel bir yaşama üslubu haline getirmektir (2011: 150). Militarizm ikili bir politika izlemekte ve

kendini bunun üzerinden ifade etmektedir. Devletçi bir politika bağlamında militarizm, silahlı kuvvetlerin politika üzerindeki etkisinin güçlü olduğunu göstermekte ve sorunları askeri güç kullanarak çözmeye çalışmaktadır. Sosyo-kültürel bağlamda ise, toplumun organizasyonunda ya da örgütlenmesinde askeri değerlerin, pratiklerin yüceltildiği ve askeri olanın sivil hayatın içerisine nasıl sızdırıldığını incelemektedir.

Militarizm, erkekliğin kuruluşunda önemli bir rol oynamaktadır. Kendi söylemini ve mekanizmasını kurmak için cinsiyetçilikten beslenmektedir. Sünbuloğlu militarizmin, savaş dönemlerine indirgenemeyen karmaşık bir sosyal sorun olduğunu ve normal erkekliğin ne olduğu ile ilgili tanımlama girişiminin her zaman askeri güç tartışmasıyla birlikte geldiğini söyleyerek normatif erkeklik kodlarının savaşçı erkek mitinden türetildiğini söylemektedir (akt. Erkol, 2015: 235). Militarizasyon, doğal temayüllerle ve kolay seçimlerle pürüzsüz işleyen bir süreç değildir. Bu süreç, genellikle, kafa karışıklıklarına yol açar, çelişkili mesajlar üretir. Bir yandan, kadınların da erkekler gibi katılımını gerektirir. Öte yandan, militarizasyon genellikle erkekliğe imtiyaz tanıyan bir toplumsal yeniden inşa sürecidir (Enloe, 2013:122).

Türkiye’de militarizm, “özellikle zorunlu askerlik uygulaması aracılığıyla, erkeklerin toplumsallaşma süreçlerini şekillendiren, devletle kurdukları vatandaşlık ilişkisini düzenleyen ve erkekleri devletin cinsiyet rejimi içinde konumlandıran önemli bir iktidar unsuru” olarak görülmektedir (Sünbuloğlu 2013: 15). Makro bağlamda erkeklik ve militarizm söylemlerinin bulunduğu alan olarak askerlik, gündelik yaşamda, askerlik hatıraları, deneyim anlatıları ve asker fotoğraflarının dolaşımı ile pratik edilmektedir. Özellikle erkeklik ve militer söylemin, semboller, semboller ve mitik imgeler aracılığıyla süslendiği ve gösteri olarak sunulduğu askerlik fotoğrafları, sadece basit bir militer imge olmaz. Aynı zamanda milliyetçi kodlarla birlikte bireysel politik veya milliyetçi kimliğin inşasında kullanılan bir araç olarak işlev görmektedir (Depeli & Uzun, 2013:120).

Militarizme karşı çıkan ve onun tam tersi bir işleyişle hareket eden anti-militarizm kavramına da değinmek gerekir. Anti-militarist düşünceye göre, “militarizm bir itaat düzeninin adıdır ve yurttaşın iradesinin yok edilmesi rejimidir. Bu nedenle militarizme karşı çıkmak, iradenin gaspına, özgürlüğün yok edilmesine

karşı çıkmaktır ve anti-militarizm esasında özgürlüğün yeniden ele geçirilmesi mücadelesidir” (Toker 2008: 91).

Erkeklerin iktidar oyunu oynayabilmek için, ezmek için ezilmeyi, hükmedebilmek için boyun eğmeyi öğrendikleri askerlik yaşantılarını kitabında ele alan Selek, ordudaki hiyerarşik yapıya isteyerek veya istemeyerek dahil olmanın, bu hiyerarşik düzenin ordu dışında da devam ettirilmesine yol açtığını açıkça ortaya koymaktadır. Ordunun iktidar alanı içerisinde, bu erkek iktidarından nasibini alan fakat ses çıkaramayan erkek, aile reisliği statüsüne erişince aynı tahakkümü eşi ve çocukları üzerinde uygulamayı kendine hak olarak görebilmektedir. Bu nedenle erkekliğin iktidar ilişkileri çerçevesinde şekillenen ve hayatın her alanında söylemsel ve deneyimsel olarak kendini yeniden ürettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Militarizmin erkeklik inşası üzerindeki etkisi elbette erkekliğin yeniden üretimini sağlayan en temel unsurlardan biridir (Selek, 2013: 38-39).

Türkiye’de geleneksel olarak kabul gören erkeklik kademesine varmak için saydığımız aşamaları geçmek gerektiğini belirtmiştik. Askerlik bağlamında baktığımızda, Türkiye’de asker, güçlü, milliyetçi ve savaşçı özelliklere sahip olmak, hegemonik erkeklik rollerini pekiştiren durumlar olarak görülmektedir. “Her Türk asker doğar” söylemi hegemonik erkekliği tanımlar. Bu söylemin dışında olan erkekler veya askerlik görevine karşı gelen ve yapmayan erkeklerin erkekliği sorgulanır ve dışlanmaya maruz kalır.

Türkiye’de askerlik “kutsal görev” olarak görülmektedir. Bu bağlamda devlet “baba”, askerlik “peygamber ocağı”, asker ise “Mehmetçik” olarak adlandırılmaktadır. Aynı zamanda vatan borcu olarak kodlanan askerlik görevi, namus kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Vatanı savunmak, namusu savunmak anlamına gelmektedir. Böylece askerlik, erkeklerin evlenebilmesi ve bir iş kurabilmesi ya da işe girebilmesi için sınanması gereken bir eşik, aşılması gerekli bir engel olarak görülmekte, askere gitmeyen kişilere kız verilmemekte, hatta işe alınmamaktadır. “Diğer taraftan askerlik erkek bireyin “olgunlaşması” için zorunlu ve kaçınılmaz bir aşama olarak kabul edilir. Askerliğini yapmamış erkek “çürük” erkek olarak kabul edilir” (Gedik vd., 2020:90). Türkiye’nin birçok yerinde erkekliğin bu “çürük” haline ne iş ne de “kız” verilmektedir.

Ayrıca, askere giden erkek hegemonik erkekliğin birincil ölçütü olan heteroseksüel oluşumu da ispatlamaktadır. Sancar'a göre, askerlik, erkekleri ikna olmaya yöneltecek incelikli teknikler, organizasyonlar ve kültürel pratikler içermesi zorunludur. Militarist pratiklerin içselleştirilmesi ve erkeklerin ölme veya öldürmeye razı savaşçılar haline gelebilmesi için askerliğin bir tür "erkeklik imtihanı" olarak varlığını göstermek zorundadır. Ancak bu imtihanı başarı ile geçenler "sağlam erkek" olarak topluma katılmaya hak kazanmaktadır (2009:155). Altınay'a göre ise askerlik, medeniyet götürme işlevine sahiptir. Bu bağlamda askerlik, gerektiğinde erkekleri okuma yazma bilgisiyle birlikte medeni bilgilerle de eğiten, onları sivil hayata hazırlayan, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan erkeklerin askerlik sonrası eğitim, disiplin ve görgü açısından bilgi ve deneyimleri zenginleştiren bir kurumdur (Akt. Yavuz, 2014:119). Hatta çevremizde de olduğu gibi askerlikten gelen erkeklere farklı bir gözle bakılır. Çünkü o erkek artık daha akıllı, ne yapacağını bilen, olgunlaşan ve evlenme çağına gelmiş erkek olarak görülmektedir.

Sancar, askerlik yapmayı, "vatandaşlık koşulu" ve "siyasal cemaatin yetkin üyesi olarak katılmaya hak kazanmayı gösteren sembolik önemi" yanı sıra, modern hegemonik erkekliğin inşasında belirleyici bir yere sahip" (2016:153) olarak ifade etmektedir. İnsanlar, korunmak için çeşitli stratejiler ve bu stratejilerini uygulamak için de birçok kurum oluşturmuştur. Bu durum normal olmakla birlikte korunmanın sadece erkekler tarafından karşılanması sorunlu olarak görülmekte ve bu durum militer kurumsal yapılar içinde gerçekleştirilen modern iktidarın icadı olarak görülmektedir. Aynı zamanda bu, hegemonik erkeklik değerleriyle içi içe geçen iktidar mekanizmalarına evrilmiş modern eril tahakküm olarak da bilinmektedir.

Modern ulus devletlerde bir erkek mesleği olarak görülen askerlik, erkeklerin eğitimlerden geçerek savaşçı role büründüğü, her türlü kadınsılığın egemen erkeklik değerlerinin dışında tutulduğu, katı cinsiyet hiyerarşileriyle inşa edildiği "kahraman erkekler" miti üzerine kurulu bir yapıdır (Sancar, 2016:154). Bu bağlamda bakıldığında askerliğin bir erkek mesleği olarak görülmesinin nedeni, biyolojik olarak erkeğin sert, güçlü, çevik gibi görülmesine bağlanabilir. Erkekler, hegemonik erkeklik değerlerini kazandıkları "kışla eğitimi" sürecinden geçmek zorundadırlar. Bu süreçten geçen erkek savaşa hazırlanır. Fakat kadınlar ve eşcinsel erkekler bu faaliyetlerin dışında tutulur. Böylece savaş, zorunlu savunma durumundan çıkar ve askerlik eğitimi, hegemonik erkekliğin öğrendiği kuruma

dönüşür. Günümüzde askerlik eskiye göre daha çok profesyonelleşmiş ve bu doğrultuda daha profesyonel askerler yetiştirmektedir. Bu askerler savaşta daha çok insan öldürmek için teknolojik silahlarla donatılıyor ve insansız hava uçaklarına bile sahip olabiliyor. Bu durum yeni erkeklik biçimini de doğuruyor.

Milliyetçilik taşıyan veya taşımayan birçok savaşta tecavüz olaylarına rastlanır. Bazı savaşlarda tecavüz, erkekleşmiş, militarize milliyetçiliğin bir aracı olarak kullanılmaktadır. Enloe'ye göre (2013:219), milliyetçiliğin genellikle militarize edilmiş mekanlarda inşa edildiğini, ulusal kimlik gibi militarizasyonun da toplumsal cinsiyeti içeren bir süreç olduğunu gösteren örneklerin başında gelmektedir. Böylece, kadınlık ve erkekliğin günlük hayattaki biçimleri değiştirilmeden hiç kimse, hiçbir cemaat ve hiçbir milli hareket militarize edilemez. Enloe'a göre "milliyetçiliğin gelişimini anlamak için siyaset meydanına veya meclis kürsüsüne bakmak yeterli değildir. Mutfağa ve yatak odasına bakmak da bir o kadar önemlidir" (2013: 208).

Militarizmin inşası, hegemonik erkekliğin mikro kültürel pratiklerinin devletin makro iktidar ve siyaset mekanizmalarına eklemelenmesiyle oluşur. Birbirini besleyerek varlığını sürdüren militarizm ve hegemonik erkeklik değerleri, militarist milliyetçilik tarafından beslenen söylemlerle gerçekleşmektedir. Bu bağlamda yurtsever erkeklik, milliyetçiliğin ikonu olarak yüceltilen annelik imgeleri, aileye benzeyen ulusun koruyucusu erkek ve erkeğin koruduğu yuvanın bekçisi olan kadın, milliyetçiliğin cinsiyetlendirilmiş birer söylemleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece toplumların savunma gereksinimlerinden dolayı büyük savaş makinelerine dönüşen, erkeklerden savaşçı robotlar, kadınlardan ise pasif ama sadık destekçiler yaratan bir cinsiyetlendirme stratejisi ortaya çıkmaktadır (Sancar, 2016:156-157).

Militarist gösteri iktidarı kendisini medya üzerinden topluma dayatmaktadır. Militarist gösteri iktidarının ideolojisine dayanan ana akım medyanın militarist mantığı, hegemonik erkekliği ve militarizmi yeniden üreten söylemiyle toplumun militarize edilmesini sağlamada büyük rol oynar. Medya, "ordu-millet mitinin" canlı tutulması için renkli gösteriler gerçekleştirerek, erkek egemen militarist iktidarın aygıtı olarak militarizmin tüm toplumsal alanlara yayılmasına hizmet eder. Bunu yapmak için ideolojik müdahaleler olan haber ve tartışma programları, eğlence programları, filmler ve diziler üzerinden gerçekleştirmektedir. Böylece estetize

edilmiş militarist bir toplum imgesinin oluşmasında medyanın rolü büyüktür (Çoban, 2013:12).

3.2.3. İş Hayatı

Sancar'a göre, Türkiye'de çalışma ve erkek olarak kabul görme arasında sıkı bir ilişki vardır ve çalışmanın erkekliği inşa eden en önemli stratejilerden biridir. Ayrıca farklı konumdaki erkeklerin kimsenin yardımı olmadan çalışıp para kazanmak ile kendini başarılı bir erkek olarak görmek çoğu zaman aynı anlamı taşımaktadır (2016:59). Bu bağlamda Sancar'ın değindiği başka bir konu da "erkeklik inşasını olanaklı kılan araçların başında gelen "çalışma"nın, değişim ve yükselme hayallerinin de kurucusu olduğunu söylemek mümkün. Çalışma her sınıftan ve her türden erkekleri "inşa edebiliyor" (2016:62). Bu inşa süreci, beraberinde sınıfsal ayrımı da getirmektedir. Örneğin üst sınıfa ait bir erkek ile işçi sınıfına ait bir erkeğin yaşam pratikleri birbirinden çok farklı olmakla birlikte insanlar tarafından farklı şekillerde onaylanmaktadırlar. Üst sınıfa ait erkek, akıllı, başarılı, iş sahibi, insanların ilgisini çeken biri olarak görülürken işçi sınıfındaki erkek ise bir başka erkeğin hegemonyası altında çalışan, yegane gayesi evini geçindirmeye ve verildiği görevi yerine getirmeye çalışan biri olarak görülmektedir.

Bir işte çalışmaya başlayan erkek, çoğu zaman babasının otoritesinden sıyrılarak ekonomik bağımsızlığını elde etmekte ve kendi ayakları üzerinde durarak erkekliğini ispatlamaktadır. Modern dönemle birlikte kadınların iş hayatına başlaması erkekler için bir kriz olarak görülse de erkeklerin erkekliklerini inşa etmesi ve kanıtlaması sürecinde işe girme kriteri önemini korumuştur. Böylece "günümüzdeki erkeklikleri şekillendiren en kayda değer özelliklerden birisi ekonomik ilişkiler içinde kendini yoktan var etmek ve diğer hemcinsleri ile sürekli rekabet edip onlara meydan okumak olarak görülmektedir" (Bozok, 2018:35). Egemen toplumsal beklentilere göre erkekler, ekmek parasını kazandıktan sonra evlenip aile kurabilecek, baba olabilecek ve böylece erkeklik kimliğinden beklenen toplumsal ve kültürel gereklilikleri yerine getirebileceklerdir. Bunu durumu gerçekleştiremeyen erkekler erkeklik krizleriyle boğuşurlar. Dahası bu işsizlikle boğuşan erkekler, toplumsal mekanizmalar tarafından sorgulanmakta ve evlilik ya da babalık rollerini de yerine getiremeyeceği için krizle daha derin ilişkiler içine girmektedir.

Toplumsal bağlamda iş sahibi olmak, erkekliğin en büyük kriterlerinden biri olarak görüldüğü için iş sahibi olamayan ve “eli ekmek tutmayan” bir erkeğin erkeklik inşasında kriz yaşamaktadır. Askere giden her erkeğin artık tam zamanlı bir işe girip ailesini geçindirmesi beklenir. Bu beklentiyi karşılayamayan erkekler, erkeklik inşalarında büyük bir darbe almaktadır (Barutçu, 2013:99). Erkeğin eve ekmek getirmesi imkansızlaştığında baskı altına girer. Bu durum günümüzde işçi sınıfa ait erkeklerin karşı karşıya kaldıkları bir sorundur (Connell, 2019:169). Böylece çoğu zaman aile babası, çalışmayan oğlunu azarlar, aile üyeleri veya yakın çevredekilerin yanında küçük düşürmektedir. Ayrıca işsiz erkeğin psikolojisi bozulabilir veya günümüzde de birçok örneği olduğu gibi intihara bile kalkışabilir.

Erkekliğe giden yolda çalışma hayatı, erkekliğin en önemli kurucu öğelerinden biridir. Çünkü tam zamanlı bir işte çalışıyor olmak, aynı zamanda erkeğin hane içindeki üyeler üzerinde hakimiyet kurmak, sözü geçerli olmak ve aynı zamanda erkekliğini ispatlamak anlamına gelebilmektedir. Erkeğin askerlik görevini yerine getirdikten sonra, erkeklik inşasını tamamlamak için tam zamanlı bir işte çalışıyor olmak ve evlenmek gibi iki önemli toplumsal aşamayı gerçekleştirmesi gerekir. Bu bağlamda özellikle Türkiye’de “hane reisi” olmak, öncelikle bir işte çalışıyor olmak ve bunun sonucunda hanenin ekonomisinden sorumlu olmaktan geçmektedir. Bu da “erkek olmak” olmakla yakından ilgilidir. Zaten Sancar (2016) da çalışmasında, Türkiye’de erkek kimliğinin inşasında kullanılan en yaygın strateji, hane reisi olmak ve evini geçindirmek olduğunu söylemektedir. Boratav vd. (2018:264) de çalışmasında, “makbul erkek” modelini evi geçindirmek ve çocuklarına bakmak ile ilişkilendirmişlerdir. Herhangi bir işte çalışmayan veya para kazanamayan erkeğin erkekliği başkalarının, özellikle de eşinin gözünde zedelendiğini ve bunun yanında kamusal alanda iyi bir konumda olmadığına da erkeklik kaybına uğrayabileceğini belirtmektedirler. Bu bağlamda Sancar (2016:58-59) tam zamanlı ve prestijli bir işe girememe riski ile karşılaşan erkeklerin erkek olmanın koşullarının belirsizleştiğini ve bundan dolayı farklı erkeklik inşa stratejilerinin geliştiğini söyler. Böylece iş becerileri üzerinden kimliklerini tanımlayamayan erkeklikler, erkeklik kaybıyla karşılaşmaktadır.

Winter ve Robert, günümüzde erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümünün din ya da cebir üzerinden meşrulaştırılmaktan ziyade üretime ilişkin teknik düzenlemeler aracılığıyla meşrulaştırıldığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda erkek

çocukları yetiştirilirken erkeklikleri, iş dünyasının ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde inşa edilmektedir. Böylece bir bütün olarak erkeklik, kurumsal iş dünyasının ekonomik yapısına ve kültürüne uygun bir biçimde yaratılmaktadır (Connell, 2019:290). Günümüzde “ulus aşırı iş erkekliği” olarak adlandırılan erkeklik tipini buna örnek verebiliriz. Bu erkeklik tipi, şirketlerde çalışan veya şirket sahibi olarak uluslararası bağlamda diğer erkeklerle ilişkiler kurar ve hem ekonomik anlamda yaşam refahını yükseltir hem de hegemonik erkeklik modelini pekiştirir.

Bir erkeğin iş sahibi olması, aile içinde yaşayan kadın ve çocuklar üzerinde iktidar kurma olanağı verir. Bunun yanında erkek grupları içinde saygınlık ve statü sahibi olur. Böylece inşa edilen erkeklik, iktidarın temel bileşenlerinden birine dönüşür. Çalışan erkek, sürekli bir biçimde kendini kanıtlamak, istikrarını sağlamak ve icrasını sağlamak zorundadır. Yoksa istikrarlı olmayan erkeklik, dışlanmaya ve hor görülmeye maruz kalır. Türkoğlu’nun (2013:34) da dediği gibi işsiz olmak, yaş veya sınıf farkı gözetmeksizin bütün erkekler için başarısızlık ve gözden düşme anlamı taşımaktadır. İşsizlik durumunda “etraf ne der” ve “karı parası yemek” gibi ithamlarla karşılaşmaktan korkan veya sızlanan erkeklik için bir işte çalışıyor olmak büyük önem taşımakta ve bu durum onun toplumsal iktidarını sürdürmedeki sarsılmaz rolünü de pekiştiren bir pratiktir.

Çalışma hayatı, cinsiyet temelli farklılıklarla birlikte şekillenen ama bu farklılıkların anlamı ve gerçekleştiği iktidar ilişkilerinin bağlamlarının farklılıklar gösterebildiği alanlardır. İşyerinde para kazanarak ailelerinin geçimini sağlayan erkekliklerin bir iktidar göstergesi olarak inşa edilmektedir. İşyerlerinde genel olarak üretilen eril kimlikler, toplumsal statünün üstünlüğüne bağlı olarak şekillenmektedir. Bu minvalde işyerlerinde kurulan otorite, hiyerarşi, iş birlikleri, yardımlaşma, çatışma, itaat, uyum, yaratıcılık, çalışkanlık ve üretkenlik gibi değerler farklı erkeklik konumlarının ve iktidarlarının kurucuları olarak işlev görmektedir. Böylece mülk ve sermaye sahipleri, girişimciler, yöneticiler, işçiler ve işsizler farklı erkeklik konumları ve modelleri olarak bu süreçte inşa edilmektedir (Sancar, 2016:60-61). İnşa edilen bu erkeklik halleri de hem kamusal hem de özel alanlarda diğer erkekler ve kadınlar üzerinde hakimiyetini kurmaktadır.

Bir işte çalışıyor olmak, hegemonik erkekliğin öncül koşulu olarak görülmektedir. Askerliğini bitiren her erkekten öncelikli beklenti, onun bir işe başlamasıdır. Zaten Sancar’ın da dediği üzere, “erkek olmak aslında herkes

tarafından kabul edilecek bir çalışma ahlakına sahip olmak ve bu sayede “çalışan erkek” olmayı başarmaktır” (Sancar 2016:59). Dolayısıyla para kazanan bir erkeğe başka “erkeklik ispatı” gerekmebilir (Sancar, 2016:84).

İktisadi koşullar ve örgütsel yapı erkekliğin inşasında önemli rol oynamaktadır (Connell, 2019:83). Böylece çalışan erkek, sonsuz fırsatlardan yararlanma fikri üzerine kurulmaktadır. Erkekler bu kurumsal yapı içinde sürekli bağımsız olmak, çalışmak ve başarmak zorundadır. Hayatını kariyerine adanarak çalışan erkekler, oyunu kuralın göre oynayarak içinde çalıştıkları kurum ya da toplulukta somut başarılar ve yüksek konumlar elde etmek ister. Buradaki en önemli motivasyon kaynağı ise saygı görmek ve para kazanmaktır. Çünkü bu erkeklik grubu her zaman erdemli bir baba figürünü temsil etmektedir.

Özbay’a, özellikle son yıllarda Türkiye’de “beyaz yakalı” hegemonik erkekliğin idealleştirildiğini, profesyonel bir iş sahibi olup kendini bu iş üzerinden tanımlayıp var etmenin, ev, araba ve görüntüde eşitlikçi bir ilişki sahibi olmanın normlaştırıldığını söylüyor. Bu yeni orta sınıfın başarı odaklı çalışma mitini de oldukça desteliyor (akt. Türkoğlu, 2013:20). Tarihsel bağlamda erkeklik pratiklerinin değiştiğini söyleyen Sancar, yeni erkekliğin iş hayatındaki değişen ve üstlenmesi gereken rollerden bahseder. On dokuzuncu yüzyılda fiziksel becerileriyle işini kazanan erkek yerini yirminci yüzyılda kişisel risk alan, strateji üreten ve girişimci özelliklere sahip yeni erkekliğe bırakmıştır. Böylece günümüzde erkek olarak topluma kabul edilmek için üretmek, çalışmak, teknolojik aletleri kullanmada tecrübeli olmak ve araçsal aklı kullanmak gibi becerilere sahip olmak gerekir. Özellikle bu dönemde endüstriyel alanlarda yoğunlaşan sermayeleri yöneten modern erkeklik mitlerinin çoğu “çalışarak yalnız başına başaran adam” mitinin değişik biçimlerinden oluşmaktadır (2016:57). Bu bağlamda endüstriyel kapitalist dönemde çalışmak, erkek olmak veya kabul edilmek için büyük önem taşımaktadır. Dahası, “tam erkek” olmak için herkes tarafından kabul edilen bir çalışma ahlakına sahip olmak ve bu minvalde “çalışan erkek” olmayı başarmak gerekir.

Çalışma hayatında erkeklerin kadınların çalışma rollerindeki düşünceleri de önemlidir. Günümüzde her ne kadar kadınların büyük bir bölümü kamusal alanda ücretli çalışsa da erkekler için “ideal eş” ücretsiz ev içi işleri yapan kadınlardır. Çünkü erkeği erkek yapan durumlardan biri, ev içi cinsiyete dayalı iş bölümüdür. Kadınların ev içi işlerle uğraşması ve erkeğin ailenin geçimini sağlamak için dışarda

para kazanması erkekliği yücelten en önemli meşrulaştırıcı unsurdur. Bir diğer önemli nokta ise aile reislerinin kırılma sınırı olan çalışan kadınların varlığıdır. Bundan dolayı, Sancar (2016:70) Kırsal yaşayan, toplumsal statüsü düşük ve eğitimsiz erkeklerin çoğu kadınların çalışmasına karşı çıkmaktadır. Bu konumdaki kadınlar iyi koşullarda iş bulma şansını bulmamaktadır. Bu bağlamda kadınların ücretli çalışması ev içindeki erkek otoritesini sarstığı için bu durum açık bir şekilde ifade edilmekte ve bu konumdaki kadınların çalışma koşullarına ilişkin güvenlik sorunları da sık sık dile getirilmektedir. Ayrıca çalışmak isteyen ve çalışmaya kocası tarafından teşvik edilen kadınlar ise kendilerine uygun iş bulmakta sorunu yaşamaktadırlar. Her ne kadar kadınlar çalışma hayatına girse de hemen erkeklik inşa stratejilerinin tümünü değiştirmez.

3.2.4. Cinsellik

Ataerkil düzende cinsellik, üzeri örtünen veya konuşulması ayıp olarak görülen bir deneyimdir. Aile içinde konuşulması ayıp veya yasak olan cinsel deneyim, erkekler için bir özgürlük alanıyken kadınlar için evlilik dışında yasaklanan ve namus kavramı çerçevesi içinde sınırlanan bir olgudur. Böylece kadınlar için bir tabu olarak görülen cinsel deneyim, erkeklerin giderilmesi gereken bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Bu durum doğal olarak kadın-erkek eşitsizliğini yaratmakta ve pekiştirmektedir.

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru cinselliği "doğallaştıran" egemen tanımlara veya görüşlere karşı, başta feminizm olmak üzere birçok akım tepki göstermeye başladı. Bu bağlama ilişkin görüşler, cinselliği doğal bir süreçten ziyade "toplumsal bir kurgu", ya da "tarihsel bir icat" olarak ifade etti. Toplumsal kurguculuk yaklaşımına göre cinsellik, bedenin olanaklarının varlığıyla birlikte ona yüklenen anlamın ve önemin somut toplumsal koşullar içinde biçimlenmesiyle oluşmaktadır. Foucault'nun (2007) dediği üzere beden ve ona ilişkin zevkler, tarihsel olarak biçimlenmiş ve toplumsal olarak kurgulanmış inançlar, davranışlar, ilişkiler ve kimlikler bütünü olarak cinselliği ifade etmektedir. Gayle Rubin ise, özgül cinsiyet kimliği, doğal farklılıkların bir ifadesinden çok, doğal benzerliklerin bastırılması olarak görmekte ve bu durumu toplum ile kültürde var olan egemen iktidar ilişkilerinin etkisi altında gerçekleştiğini belirtmektedir (Berktaş, 2009:61-62). Berktaş (2009:62-63) Cinselliğin modern algılaması ise, cinselliğin içinde cereyan ettiği gündelik yaşam bağlamlarının geçirdiği değişimlerin ideolojik bir yansıması

olarak görülür. Sanayi kapitalizmiyle birlikte kişisel yaşamın kamusal yaşamdan, aile yaşamının da iş yaşamından ayrılması sonucu "seks", daha önce hiç olmadığı kadar görünüşte bağımsız bir varoluşa dönüştü.

Cinsellik, tarihsel olarak devam değişikliğe bir deneyimdir. Bu deneyimi eksik yaşayan erkekler, iktidarsızlıkla suçlanmaktadır. Erkeklik inşasında yerine getirmesi gereken diğer adımları tamamlayan erkeğin cinsel ilişkiye girmediği takdirde toplum tarafından güçsüz olmakla yaftalanır ve bunun sonucunda da erkeğin iktidarını zayıflatmış olur. İktidarsız bir erkek sadece cinselliğinin değil, erkekliğinin de tehlikeye girdiğini hisseder. Bu durumun yaşanmaması için bazı ebeveynler özellikle babalar, çocuklarını erken yaşta geneleve götürerek ilk cinsel deneyimini yaşatmak ister. Bu durum, erkekliği pekiştiren söylemlerden biri olan “milli olma” evresine de geçmesini de sağlar. Genelevlerinin diğer bir özelliği ise, oraya giden erkeklerin eşcinsel olmadığını kanıtlayan bir kurum olmasıdır. Böylece, Selek’in de dediği üzere “toplumsal cinsiyet düzeni içinde işleyen ataerkil ideoloji, bedenler, cinsiyet rolleri, yaşam biçimleri hatta duygu dünyaları kadar, cinsel ilişkileri de düzenler. Erkek, heteroseksüel cinsellikte kimlik kazanır” (Selek, 2014:163).

İktidar ilişkileri, cinselliğe dair tanımları, söylemleri, gelenekleri, inançları ve davranışları belirleyen bir mekanizmadır. Köklü bir tarihselliğe sahip olan ataerkil iktidar ilişkileri, ilk olarak devlet ve kilise kurumları ve son iki yüz yıldır da tıp, psikoloji, sosyal hizmetler, okul gibi belli başlı kurumlar tarafından varlığını doğallaştırmakta, pekiştirmekte ve sürdürmektedir. Böylece bu iktidar ilişkileri bağlamında cinsellik, modern toplumlarda iktidarın nasıl kurulup işlediğine ilişkin olarak hayati bir öneme sahiptir. Kurulan bu iktidar, genel olarak erkek iktidarındır. Birçok bağlamda olduğu gibi erkekler, iktidarını sürdürmek için cinsel ilişkiye başvurur ve erkekliğini buradan haykırır. Bu durum hem kadınlar hem de eşcinsel bireyler üzerinde bir iktidar kurma işlevi görmektedir.

Cinsel organı, erkeğin, “kökü” veya “sapı” olarak adlandıran Selek, cinselliğin erkek hayatındaki devamlılığından şöyle söz etmektedir:

“Cinsellik, erkekliğin ana damarıdır. Bu damar kesilirse, geriye hiçbir şey kalmaz. Masallarda, gücünü çizmelerinden alan, çizmeleri çıkarılınca küçülen ve güçsüzleşen kahramanlar gibi, erkek de penisyle ‘erkekliğini’ ortaya koyar ya da buradan ‘bitirilir’. Cinsellik, sahiplenmesi, koruması ama aynı zamanda fethetmesi gereken erkek açısından, sürekli bir sınanma alanıdır” (Selek, 2014:153).

Erkek cinselliğinin egemen yapısını pekiştiren bir diğer durum ise, erkeklerin kendi aralarında konuştukları ve yaşadıkları cinsel deneyimleridir. Bu sohbetlerde cinselliği yücelten erkekler erkekliklerini de yaşadıkları cinsel deneyimler üzerinden inşa etmektedir. Bunu yaparken de kadınları ve eşcinsel bireyleri dışlanan bir tavır sergilerler. Bu bağlamda Segal, “kolektif bir biçimde erkek cinsel performansını çağrıştıran imgelere başvurulmasının erkekliği pekiştirip onaylamaya ve kadınları dışlayıp küçümsemeye yaradığı açıktır” der (1992: 259). Bunun yanı sıra Segal’in değindiği üzere psikanalitik yöntemi kullanan bazı araştırmacılara göre, erkeklerin jenital organlarının fiziksel olarak görünmesi sonucunda, onların çocukluktan itibaren bu organları kullanmak için abartılı bir çabaya girmelerine yol açtığını ve buna karşılık kadınların cinsel organlarının görünmez olmasının sonucunda ise, cinsel açıdan daha çekingen davranmalarına sebebiyet vermektedir (Segal, 1992:257-258).

Herb Goldberg, erkek cinselliğinin özünü, erkeğin cinsel ilişki anında oluşan algısıyla beraber aldığı hazzın doruğa ulaştığı noktada bulur:

“Erkek cinselliğinin özü ve nihai hazzı, tam uyarılma deneyiminde; dünyada yanındaki kadından başka hiçbir şeyin var olmadığı, sertleşen penisinin ta ki girinceye dek inmeyeceği, belki de hiçbir fantezinin araya giremeyeceği ölçüde bir doruk arzusunun benliğini sardığı ve girişle birlikte esrik dalgaların ve titremelerin varlığının tamamını kapladığı anda yatmaktadır” (2010: 40).

Sancar’a göre eril tahakküm stratejilerinin, erkeklerin cinsellik deneyimlerini şekillendirici bir yapısı vardır. Bu eril tahakküm stratejileri, kadın bedenini ve cinselliğini denetlemesine karşın erkek cinselliğini, heteroseksüel sınırlar içinde kadınlar üzerindeki erkek egemenliğini pekiştirmek için serbest bırakmaktadır. Böylece erkekliği, her kadınla cinsel ilişkiye girmeye hazır olacak kadar "duygusuz" olduğunu vurgular (2016:196). Bu minvalde hegemonik erkeklik değerlerini yeniden üretecek bu tür erkek cinselliği, kadın bedenini nesneleştirdiğini ve metalaştırdığını ve bunun sonucunda da erkeklik inşasını pekiştirdiğini söylemek mümkündür. Yukarıda bahsedilen erkek ile kadın arasındaki cinsel eşitsizliğine değine Sancar, evlilik öncesi cinsel ilişkinin ikili yapısını örnek vererek açıklar: “Erkekler için evlilik dışındaki cinsellik ‘deneyim’, kadınlar için ise tehlikeli biçimde ‘erkeğin yasasını ihlal’ anlamına gelebiliyor” (2016: 200). Hatta bu durumda erkek cinsel deneyimini yaşarken erkek olma yolunda en büyük adımlardan birini atmış olmakta ve diğer erkekler tarafından gurur kaynağı olarak görülmektedir. Buna karşın evlilik

dışında cinsel deneyim yaşayan kadınlar ise “namussuzluk” ve “kara leke” gibi söylemlerle yaftalanmakta ve hatta ölümle cezalandırılmaktadır.

Cinsel deneyim, bedensel bir deneyim olarak görülür. Beden de çok karmaşık bir olgu olarak ifade edilir. Bedenin çelişkili bir yapıya sahip olduğunu söyleyen Berktaş’a göre;

“Beden bir uzam, bir araç, bir ortam, bir tekil ve bir çoğulluktur; hem katı hem de akışkandır, hem soyut ve 'ebedi' bir şey hem de aynı anda son derece somut bir şeydir." Üstelik bu "uçucu" beden, cinsiyetlendirilmiş çiftlere bölünmüştür ve bu çiftlerden bir tanesi, yukarıda değinildiği gibi, "beden"i diğerinden daha fazla temsil eder hale gelerek cinselliğin ta kendisi ("the sex") olarak görülmeye başlamıştır” (2009:61).

Pornografik öğeler de erkeklik inşasını pekiştiren en önemli köşe taşları arasındadır. Ergenliğe adım atan erkekler, genellikle mastürbasyon için pornografik videolara, dergilere veya görsellere başvurur. Böylece pornografi, hem cinselliğin önemini vurgulaması hem de erkek-kadın eşitsizliğine işaret etmesi açısından önemli bir alandır.

Pornografinin sürekliliğinden ve gücünden bahseden Segal, onun ikili bir role sahip olduğunu söyler:

“Pornografinin, erkeklerin doymak bilmez bir cinsel enerjiyle dolu, kadınların cinsel açıdan her zaman her yerde elde edilebilir oldukları yolundaki cinsiyetçi ikonografinin zirvesindeki konumu birçok örneğinde açıkça belli olmaktadır. Resimler, filmler, metinler hep ‘erkeğin’ tükenmez bir enerjiyle dolu, kaya gibi sert penisini, ‘kadının’ kölecesine bir arzuyla açılmış bekleyen cinsel organını sergilerler” (1992: 266).

Sonuç olarak, erkek, içerisinde bulunduğu erkek cemaatinden dışlanmamak için heteroseksüel cinsel yaşamını gösterişli ve problemsiz bir şekilde sürdürmek zorundadır. Bunu bir kadın ile ilişkiye girmediği takdirde yukarıda da görüldüğü üzere pornografik içeriklere başvurarak yapmaktadır.

3.2.5. Evlilik ve Babalık

Erkekliğin inşasındaki en önemli adımlardan biri de evliliğdir. Evlilik, erkeği ve kadını medenileştiren, olgunlaştıran ilk basamak olarak görülür. Bu olgunluk dönemi çocukla taçlandırılarak doruğa ulaşmaktadır. Aynı zamanda evlilik, erkeğin cinsel kimliği ile ilgili belirsizliği ortadan kalkmasına ve saygıdeğer bir aile reisi olmasına ön ayak olur. Artık erkeğin onuru, sadece onunla sınırlı kalmayıp bütün ailenin namusunu kapsamaya başlar (Saraçgil, 2005:56).

Ataerkil düzenin devamı veya hegemonik erkekliğin ispatı, erkeğin ailenin reisi olarak kodlandığı sistemin kurulmasıyla sağlanır. Kamusal gözün önünde, birçok imtihan geçilerek geline bir noktadır evlilik. Sünnet olmuş, askere gitmiş, iş bulmuş/ kurmuş erkekler evlenmeye zorlanır (Yavuz, 2014:124). Çünkü evlenmeyen erkek, toplum tarafından erkeklik inşası tamamlanmamıştır. Evlilik, emeğinden başka satacak bir şeyleri olmayan mülksüz bir erkeğe, üzerinde otorite sahibi olacak bir ailenin geçimini sağladığı için saygın bir statü verir. Bu durum erkeğin evlenerek bir ailenin reisi olması, bilinen en yaygın “erkeklik inşa stratejisi” olmuştur. İşte bu durum mülksüz erkeklerin, kapitalist piyasada çalışacak bir iş buldukları an emeklerini satmak için rıza göstermelerine neden olmaktadır. Çünkü kapitalist sömürü ilişkilerine göz yuman erkekler sadece bazı ayrıcalıklara, bir kadına ve çocuklara sahip olacaktır (Sancar, 2016:63-64).

Ayrıca, evlilik erkeğin heteroseksüel oluşunun bir kanıtı olarak görülmektedir. Özbay’a göre, cinsiyet düzeni ve onun içinde işleyen muhtelif cinsiyet rejimleri, tek yapısal hakikatin devam etmesi için hegemonik erkekliği sürekli heteroseksüelliğe ve heteroseksüel bir erkeklik anlayışına yaslaması sonucunda eşcinsel erkekliği de güçsüzleştirmekte ve marjinalleştirmektedir (2013:200). Homoseksüelliğe ötekileştirici ve erkekliğe ilişkin tehdit edici bir unsur olarak gören heteroseksüel erkeklikler, heteroseksüelliklerini kanıtlamak için cinsel ilişkiye girerler ve bunun en makul ve kanıtlama yolu da evlilikten geçmektedir. Aksi takdirde heteroseksüelliklerini kanıtlamayan erkekliklerin, erkeklikleri sorgulanmakta ve kadınsı veya eşcinsel rollerle özdeşleştirilerek dışlanmaktadır. Böylece evlenmekle erkekliğini kanıtlama noktasında bir ileri aşamaya geçen erkekler, baba olma yolunda bir adım daha attığı için toplumsal anlamda egemen erkeklik rollerini pekiştirmiştir. Selek (2014:19-20) Günümüzde, evlilik dışı yaşam biçimlerine doğru bir yönelim olsa da, nüfusun büyük çoğunluğu evlilik kurumunun düzenlediği ilişkileri sürdürmektedir. Genellikle, heteroseksüel olarak kabul edilen erkekler, birçok rolü içinde barındıran babalığa hazırlanır. Baba olmak, bir kadına sahip olmak, çocuklarını otoritesiyle yönlendirmek, çalışmak, para kazanmak ve aileyi geçindirmek anlamına gelmektedir. Baba, ailenin içindeki uçarılığı, tutkuyu ve uygun görülmeyen davranışları sınırlayan ve ailesini ayakta tutan kişidir. Baba, çocukluğundan beri öğrendiği erkeklik değerlerini kendi çocuklarına öğretmek yaşatmaya ve nesilden nesle aktarmaya yardımcı olmaktadır. Kısacası Babalık,

sünnet olan, askerlik yapan, eli iş tutan, heteroseksüel cinsel deneyim sahibi erkek tarafından hak edilen bir konumdur. Böylece bu ritüellerden sorunsuz bir şekilde geçen baba, erkekliğini ispatlamış olur. Ayrıca baba, “çeşitli sosyal konumları, aidiyetleri olmalı, bir partinin, spor kulübünün, taraftar grubunun, herhangi bir sosyal grubun parçası sayılmalıdır. Erişkin erkek, tıpkı spor gibi, siyasetten de en azından biraz anlamalı, hemcinsleriyle bir araya geldiğinde en azından “Bunların hepsi şerefsiz” gibi birkaç söz söyleyebilmelidir (Selek, 2014:23).

Gerçek erkek olmak sadece evlenmekle olmaz. Bunun yanında erkekten baba olması beklenilir. Böylece baba olan erkek, ulaştığı düşünülen o “kudretli” erkeklik konumunu ömrünün sonuna kadar sürdürmekle sorumlu tutulmaktadır. Sonuç olarak erkekliğe giden yolda geçilmesi gereken aşamalar, hegemonik erkekliği çağrıştıran, temsil eden veya egemen erkeklik konumuna ulaşmak için hayati önem taşıyan adımlardır. Ayrıca bu aşamalar birbirine bağlı olmakla birlikte birinin gerçekleşmemesi halinde hegemonik erkeklik kademesine ulaşılamayabilir.

Genel olarak erkeklik inşasındaki süreçlere bakacak olursak, erkekliğin verili veya hazır şekilde var olan değerlerle oluşan bir şeyden ziyade, onları kazanmak için mücadele etmekle elde edildiğini gördük. Erkeklik, yaşam boyu öğrenilen, sürekli kanıtlanmak zorunda olan bir süreç olduğu için önündeki sınavlardan başarıyla geçmek zorundadır. Yani, Türker’in de belirttiği gibi hiçbir erkek, kendiliğinden erkek kalmadığı ve uyulması gereken bir akit olduğu için emek ister (2004: 8). Ayrıca toplumdan topluma değişen erkeklik imgelerinin ve erkeklere ilişkin farklı beklentilerin olması sonucu, erkekliği kaygan bir zemine sürüklemektedir. Bu bağlamda bir “öteki” üzerinden kendini var etmek zorunda bırakılan erkek, kendinden olmayanı dışlamakta ve sertlik, kabalık, güçlü olmak ve küfür etmek gibi emareleri göstermeyen ve zorluklarla baş etmeyen erkekler kadınsı olarak görülmekte ve dışlanmaktadır. Bu bağlamda erkek olmak sert olmakla ilişkilendirilmiştir. Kısacası Atay’ın da dediği üzere, her durumda “erkeklik, en çok erkeği ezmektedir” (Atay 2004: 11).

3.3. Hegemonik Erkekliğin Güncel Görünümleri

Modern döneme geçişle birlikte ekonomik, sosyo-kültürel ve politik bakımından toplumsal yaşam pratikleri değişmeye başladı. Bu değişen veya dönüşen yapı ile birlikte erkekliğin yeni biçimleri de ortaya çıkmaya başladı. Geleneksel

erkekliğin bazı rollerini taşımakla birlikte “yeni erkeklik” modelleri çıkmaya başladı. Bu yeni erkeklik modeli piyasayla bağlantılı bir erkekliktir. Özellikle kırsaldan kentlere göçün yaşanması ve kentlerde fabrikalarda çalışan erkeklerin sayısının artması, erkeklerin neoliberal politikalara eklemlendiğini gösteriyor.

Modern dönemde günlük yaşantımızın hemen hemen her alanında genç, delikanlı, yetişkin, eş, sevgili, patron, arkadaş ve baba figürleri üzerinden temsil edilen yeni erkeklik izleriyle karşılaşmaktayız. Modern dönemin başlıca özellikleri olan yeni yaşam tarzlarına eğilim, farklı davranış modelleri sergileme, farklı düşünce biçimleri ve tüketim alışkanlıkları yeni erkeğin imajını belirleyen faktörlerdir. Geleneksel rollerin zayıfladığı 20. yüzyılda yeni erkeklik biçimleri gibi yeni kadın kimliklerinden de bahsetmek mümkündür. Özellikle feminist hareketlerle birlikte yeni kadınlık hallerinden ve kadınların daha özgür bir biçimde haklarını savunduğu bir zeminden bahsedebiliriz. İşte bu zeminde kadınların özgürlükçü ve eşitlikçi “yeni erkeklik” biçimlerini de gündeme getirmiştir. Bu bağlamda yeni erkeğin kim olduğu, nasıl veya hangi faktörler üzerinden inşa edildiği veya eski veya geleneksel rolleri içinde barındırıyor mu? gibi sorulara cevap aranmıştır.

Günümüzde erkekliğin dönüşmesi bir başka tartışma konusu olan “erkeklik krizi” olgusunu da gündeme getirmiştir. Çünkü son kırk yıldır toplumsal cinsiyet düzeninde yaşanan değişim ve dönüşümlere bağlı olarak kadın, lezbiyen ve gey hareketlerinin etkileri sonucunda erkeklik kavramı sorgulanmaya ve tartışmaya açılmıştır. Gey ve lezbiyen hareketlerinin hegemonik erkekliğin temelini oluşturan homofobi ve heteroseksüellik kavramlarını tartışmaya açmıştır. Ayrıca kadın hareketleri de kadın ve erkek arasındaki ayrımları ve rollerin dağılımındaki eşitsizliği gündeme getirerek erkekliğin değişiminin önünü açmıştır. Connell kriz eğilimleri kavramını, erkeklik krizinden ayırmamız gerektiğini söyler. Çünkü kuramsal bir terim olarak kriz, yaşanan bir kriz sonucunda yıkılan ya da yenilenen bir tutarlı bir sistemi yeniden üretir. Bu bağlamda erkekliği bir sistem olarak göremeyiz. Çünkü erkeklik, cinsiyet ilişkileri içinde kurulan pratikler tertibatıdır. Mantıken bir tertibatın krizinden söz etmek mümkün değildir. Fakat sekteye uğramasından ya da dönüşümünden söz edilebilir (2019:161). Bu bağlamda hegemonik erkekliğin en önemli özelliklerinden biri olan nitelendirilen heteroseksüel erkek olmak günümüzde etkisini yitirmeye başlamıştır. Birçok ülkede LGBTİ+ bireylere haklar verilmesi, gey ve lezbiyen evliliklere izin verilmesi ve kendilerini gizlemek zorunda kalmamaları

neticesinde heteroseksüel erkeklerin eşcinsel bireylere yönelik tutumlarını değiştirmeye itmiştir.

Avşar'a göre (2017: 238), kadınlaşan erkekler, erkekleşen kadınlar, çocuksuz evlilikler, tek ebeveynli aile modeli gibi yapılan tartışmalar, eski ve yeni kadınlık-erkeklik rolleri bağlamında yapılmaktadır. Özellikle bu tartışma konuları eşliğinde üzerinde durulan ilk konu, erkeğin ve babanın yıkımı arasındaki yakın bağ ile geçmişin kalıpları ve bugünün babalık beklentileri arasındaki sıkışmış erkeklik meselesidir. Bu minvalde sosyal, politik, kültürel, zihinsel, bedensel ve ruhsal anlamda geleneksel erkeklik formunun erozyona uğraması sonucunda ideal erkekliği yakalama çabasından ziyade küllerinden “yeni bir erkekliğin” doğuş sancılarını görmek mümkündür.

Yapılan araştırmalara bakıldığında erkekliğin dönüşümünü veya krizini tetikleyen en önemli nokta modern dünyaya geçiştir. Bu bağlamda gelenekler kırılmış ve köklü güvenceler yok olmaya başlamıştır. Bu değişimle birlikte erkek cinsiyetini taşıyan herkes modernitenin muğlak yapısı sonucunda oluşan güvensizlik ortamından etkilenmiş ve anlaşılmazlık, karmaşıklık, şüphe, güvensizlik ve korku yumağından örülmüş ağ içerisindeki erkeklik krizi, günümüze tartışılması gereken konu haline gelmiştir (Onur ve Koyuncu, 2004:36). Ancak her ne kadar geleneksellikten kopan yeni erkeklik halleri olsa da erkeğin hegemonik konumunu tehlikeye sokabilecek boyuta ulaşamamıştır. Çünkü davranış kalıpları homososyal erkekler tarafından derin bir şekilde içselleştirilmiştir. Keza Onur ve Koyuncu'nun da dediği üzere erkeklik dönüşümlerinin beklenen sonuca ulaşmadığını görmek için şiddet, rekabet ve iktidar ilişkilerine bakmak yeterlidir. Umud edilen bu olası dönüşümler hem homososyal kurumsal yapılarda hem de bireysel yönden ‘yeni erkekliklere’ zemin sağladığı söylenebilir (2004:46). Diğer bir erkeklik krizi ise, zenginlik içinde yaşayan erkekler arasında ortaya çıkmaktadır. Hegemonik erkeklik kültürel bağlamda hem otoriteyle hem de akılcılıkla bağlantılı süregelmiştir. Ancak değişen iktisadi ilişkiler ve teknolojiler, otorite ile akılcılığı birbirinden ayırmıştır. Bu bakımdan teknik beceri ve bilgi gerektiren orta sınıf mesleklerinde çalışan fakat sermayenin ve eski mesleklerin sağladığı avantajlardan yoksun olan erkekler hegemonya kalıplarının geçirdiği değişimler konusunda önemli ipuçları sağlamaktadır (Connell, 2019:170). Ayrıca, erkeklerin tahakkümü günümüzde din üzerinden meşrulaştırılmaktan çok üretim ilişkileri üzerinden meşrulaştırılmaktadır.

Böylece erkek çocukları, erkeklikleri kuramsal iş dünyasının ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yetiştirilmektedir. Başka bir ifadeyle ekonomiye ve onun kültürel yapısına uygun ulus aşırı iş erkeklikleri üretilmektedir.

Her toplumun kendi içinde inşa ettiği bir erkeklik tahayyülü veya pratiği mevcuttur. Bu minvalde geleneksel erkeklik eve ekmek götürmek, iyi dövüşmek, sert ve güçlü olmakla ilişkilendirilirken modern erkeklik ise geleneksel erkekliğin bazı rollerini taşımakla birlikte dans etmek, içki içmek, bir fabrikada veya şirkette üst düzey bir pozisyonda çalışmak, romantik, düşünceli ve nazik olmakla tanımlanmaktadır. Bu bağlamda elinde tespihi, omuzlarında ceketli olan geleneksel erkeklik ile takım elbiseyle barda veya lüks mekanlarda oturan, masasında en pahalı sigara, cüzdan, araba anahtarı olan yeni veya modern erkeklik modelleri farklı habituslara ve görünümlere sahiptir. Böylece günlük yaşantımızda bulunduğumuz alanlarda bu tür erkeklik hallerine sıklıkla karşılaşmaktayız.

Connell, erkekliğin dönüşümünü üç temel nedene bağlamıştır. İlki, on dokuzuncu yüzyılda bir kitle siyaseti olan feminizmin doğuşudur. İkincisi ise, sınai ekonominin yaygınlaşması ve bürokratik devletlerin gelişmesiyle birlikte toprak ağaların iktisadi ve siyasi iktidarının yerine burjuvazi erkelerin iktidarının devralmasıdır. Son olarak, düzenli orduların kurulmasıdır.

Connell'a göre iş bölümü, güç ilişkileri, duygusal ilişkiler ve simgeselliğin değişimi gibi faktörler erkeklik tanımlarını değiştirmiştir. Örnek olarak, iş bölümünün cinsiyet temelli kesin çizgilerle ayrıldığı toplumlarda erkeğin dışarda çalışması hegemonik erkekliğin belirleyici özelliği iken, günümüzdeki mevcut kırılmalı ekonomilerdeki işsizlik sorunları kırılmalı erkeklikler yaratmıştır. Aynı biçimde kadınların ikincil konumu da zamanla değişmiş ve ataerkilli yapılar kadın ve genç erkekler tarafından pazarlığa maruz bırakılmıştır. Yaşanılan bu dönüşümler sonucunda erkekliğin simgesi değişmiş ve cinsiyet düzenindeki değişimlere verilen tepkiler toplulukların kültürel tarihine, siyasetin parametrelerine, devlet yapısına ve sosyal hareketlere bağlı olarak şekillenmiştir (Alemdaroğlu ve Demirtaş, 2004:213).

Susan Faludi ve Mairtin Mac an Ghail yaptıkları çalışmalarında erkeklik krizine vurgu yapmıştır. Onlara göre günümüzde, topluma yararlı bir şey üretmek için kapitalizmin üretim süreçlerini sürdüren ve kamuyu şekillendirerek eril siyaset ve kamuoyu oluşturma tarzlarını üreten "egemen erkeklik değerleri" ortadan

kalkmıştır. Artık imgeler, reklam, süs ve tüketim kültürünün egemen olduğu bir “yeni erkek” dünyası mevcuttur. Küresel piyasalardaki yeni liberalizm politikaları bağlamında artık alt sınıf erkekleri tam gün bir iş sahibi olmaktan ziyade şiddet, seks ve futboldan oluşan yeni bir erkek dünyası hayalini kurmaktadır. Artık her erkek kendi erkekliğini keşfedeceği ve yeni baştan tanımlayacağı için babalardan öğrenilecek bir şey kalmamıştır. Çöküşün, güvensiz ve istikrarsız yaşamların egemen olduğu küresel kapitalist hegemonya çağında veya postmodern zamanlarda hegemonik erkeklikten bahsetmek yerine erkeklik krizinden bahsetmek daha elzem olmuştur (Akt. Sancar, 2016:39). Bu bağlamda Connell, hegemonik erkekliği farklı dönemlerde, toplumlarda, kültürlerde ve sınıflarda farklı erkeklik kalıplarının üretildiğini söyler. Böylece “erkekliği bir nesne (doğal bir kişilik tipi, ortalama bir davranış biçimi, bir norm) olarak tanımlamaya çalışmak yerine, erkekler ile kadınların toplumsal cinsiyetli yaşamlar sürmelerini sağlayan süreçlere ve ilişkilere odaklanmamız gerekir” (Connell, 2019:141)

Kimmel, erkekliğin dönüşümünü ekonomik süreçler üzerinden ele alır. Ona göre, on sekizinci yüzyılın sonu ile on dokuzuncu yüzyılın başında “kibar efendi” ve “kahraman zanaatkâr” olmak üzere iki erkeklik modeli vardı. Kibar Efendi erkek kimliği, toprak mülkiyetinden sorumlu, incelikli, zarif ve duygusal özelliklere sahiptir. Yaşamını topraklarını yöneterek ve ailesiyle beraber geçirerek sürdüren, çocuklarına düşkün ve özverili bir baba profili çizmektedir. Buna karşın Kahraman Zanaatkâr erkeklik ise, küçük toprak sahibi çiftçi, kentte yaşayan zanaatkâr ve cumhuriyetçi niteliklerle anılmaktadır. Kahraman Zanaatkâr, hem çocuklarına düşkün hem de oğluna kendi zanaatını öğretti ve çıraklıktan usta zanaatkâr statüsüne taşıyan bir babadır. 1830’lu yıllardan itibaren kentte yaşayan zanaatkâr erkeklikler ve kırsalda yaşayan kibar efendi erkekliklerin yanı sıra “piyasa erkekliği” konuşulmaya başlandı. Piyasa erkekliğin ortaya çıkmasıyla diğer iki erkeklik modeli sekteye uğradı. Kentli girişimci ve iş adamı olarak tanımlanan piyasa erkekliği, servet, iktidar ve statü özelliklerine sahip olduktan sonra, kimliğini kapitalist piyasadaki başarısı üzerinden üretmeye başladı. Heyecanlı ve stresli bir ortamda yaşayan piyasa erkeği, diğer erkeklerle rekabet içinde olan, kendini işine adan, evden uzakta olan ve çocuklarının yokluğunu çektikleri bir baba veya erkekliği temsil etmektedir. Sonuç olarak, piyasa erkekliği, siyasal ve iktisadi alanları dönüştürerek kibar efendiyi tarihi

geçmiş, efemineleşmiş bir züppe haline getirirken, Kahraman Zanaatkârı ise mülksüzleşmiş proleter ve ücretli köleye dönüştürmüştür (2013:94).

Neoliberalizm denildiğinde akla ilk gelen noktalardan biri serbest piyasa mantığı üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Neoliberalist piyasa, bireysellik, serbestlik ve özgürlük mantığına dayanır. Neoliberalizmin özgürlükçü mantığı ilk olarak ekonomi ve devlet ile başlamış daha sonrasında ise toplumu ve bireyi de etkilemiştir. 21. Yüzyılda özgürlük çerçevesi içinde dönüşen toplumsal yaşam, toplumun en küçük yapı taşı olarak görülen aile mevhumunu da etkilemiştir. Böylece aile içinde yaşayan kadın ve erkek rollerini de değiştirmiştir. Artık kadının ev dışında ücretli işte çalışmaya başlamasıyla erkeğin eve ekmek getirme rolünün sarsması ve erkeğin dışardaki işini kaybetme korkusu yaşaması, erkeğin krize girmesine neden olmuştur. Ayrıca hala evdeki işlerin büyük bir bölümünü kadınlar üstlense de erkekler de ev içi işi üstlenmeye başlamıştır. Böylece bu dönemde neoliberal piyasa ile eklemlenen bir “neoliberal erkeklik” inşa edilmiştir. Bu neoliberal erkeklik, hayatın merkezine yerleşen, bireyselliği ön planda tutan ve rekabetçi bir yapıya sahiptir. Sancar, 1980’li yıllarda tanımlanan hegemonik erkekliği beyaz, orta sınıf, heteroseksüel, orta yaşta, tam gün iş sahibi özelliklerle tanımlanmaktaydı (2016:27). Connell ise günümüzde bu erkeklik özelliklerini “gülünç ve modası geçmiş” olarak telaffuz edilmektedir. Dindarlık, katı namus anlayışı ve evlilikteki sadakat, günümüz hegemonik erkekliği için eskimiş nitelikler olarak görülüyorken, birer girişimci, yönetici ve kapitalistlerde aranan özellikler ise kıran kırana rekabet yeteneği, acımasızlık, sonuç odaklılık gibi niteliklerden oluşmaktadır (Connell 2019: 427). Neoliberal erkeklik olarak adlandırılan bu girişimci erkekler, sürekli çalışan ve yoğun iş hayatı içinde sıkışıp kalan ama bunun kendi istekleri ve amaçları olduğunu söyleyecek kadar irrasyonelleşen erkeklerdir. Girişimci erkekler, tam gün çalışan, kendini sürekli geliştiren ve mesai saati kavramı olmayan bireyler olarak görmek mümkündür.

Sonuç olarak, neoliberalizm veya neoliberal piyasalar, adaletli olmayan, kadınların konumlarını kötüleştiren veya gerileten bir politika izlemektedir. Her ne kadar ekonomide kadınlar için istihdam sağlasa da güvencesiz bir ortam oluşturmakta ve aynı zamanda kadınları kamu kurumlarından uzaklaştırmaktadır. Bundan dolayı Connell, “neoliberalizm küçük grup kadının resmi olarak cinsiyetsizlendirilmiş bir mesleki başarılar cennetine adım atmasına izin verirken,

dolaylı yoldan kadınların çoğunluğunun şartlarının gerilemesine neden olduğunu” söylemektedir (2019:426).

Uluslararası devletler, çokuluslu kurumsal şirketler, küresel piyasalar ve uluslararası ilişkiler gibi alanlar erkekliklerin çoğunlukla bulunduğu veya inşa edildiği kurumlardır. Bu kurumlarda en çok üretilen ve hegemonik olan erkeklik modeli “ulus aşırı iş dünyası erkeklik” modelidir. Connell (2019:27) Ulus aşırı iş dünyası erkeklerin dünyası erkeklerin egemen olduğu bir dünyadır ve güçlü değişim bilince sahip yapıları vardır. Onların yoğun ve stresli bir çalışma sürecinin olması hem aralarında güçlü bir bağlantılar ağı yaratır hem de birbirlerini denetim altında tutmaya ve toplumsal cinsiyet konusunda muhafazakâr davranmaya mecbur bırakır. Ayrıca iktisadi küreselleşme onlarda güven kaygısı yaratmış ve geleneksel çalışma tarzlarını değiştirmişlerdir. Yönetici erkekliği temelde iktidarla ilgili olsa da farklılıklara karşı hoşgörülü olmaları ve dünyadaki ve toplumsal cinsiyet düzeni içindeki yerlerinin ne olduğuna dair giderek artan bir belirsizlik algısına sahip olmaları, onları eski burjuva erkekliğinden ayırmaktadır.

Türkiye bağlamında erkekliğin dönüşümüne baktığımızda ise, farklı toplumsal iktidar ilişkileri içinde oluşan farklı erkekliklerin toplumsal sınıflar, etnik ve dinsel cemaatler, yaş, meslek grupları ve bedensel özelliklere göre değişen konumları mevcuttur. Bu farklı bağlamlarda oluşan farklı erkekliklere rağmen tek bir erkek kimliği kendini "tek ve doğal erkek hali" olarak tasvir etmektedir. Bu bağlamda üstünlüğünü ve egemenliğini sürdürebilen bu egemen erkeklik tarzlarını anlamak için hem ataerkil kurumların yapısına hem de eril tahakküm stratejilerine başvurmak gerekir (Sancar, 2016:301). Çünkü toplumsal cinsiyet kalıplarının en çok üretildiği yer bu ataerkil kurumlardır.

Özbay’a göre, Türkiye’de bugün hegemonikleşen erkeklik biçimlerinin altında ilk olarak neoliberal mantık ve neoliberal öznellik yatar. Diğer bir ifadeyle hegemonik erkekliğin neoliberal erkeklik olduğunu söyler. Türkiye’de hegemonik erkeklik yapısının kodlarını ülkenin yaşadığı siyasi dönüşümde aramak gerekir. Atatürk’ten ilham alan, batı rasyonalitesine, bilimine, moderniteye yatkın bir erkekliğin yükselişte, doğuya ve onun temsil ettiği dinsellik ve gelenekselliğe mesafeli bir erkekliğin ise düşüşte olduğunu belirtir. Artık ordu itibarını kaybettikten sonra bayrağı, muhafazakâr siyaset liderlerinin temsil ettiği “yeni Türk erkekliği” devralmıştır. Bu yeni “neoliberal” Türk erkekliği, neoliberal kişiliğin pragmatistliği,

iktisadi gerçekleri ve gereklilikleri en üst seviyede tutuşu, kendini örgütlü yapılar içinde merkeze koyması ve kadınlarla, diğer erkeklerle, dış dünyayla, doğayla, bilimle, dinle ve sanatla kurduğu ilişki yeni bir hegemonik cinsiyet düzenine yol açmaktadır (2013:201-203). Sancar’a göre, bu hızlı dönüşümün dinamikleri egemen erkeklik tarzlarını da aşındırmakta ve değişime zorlamaktadır. Bu dönüşümle birlikte yeni gelişen erkeklik tarzları ile şekillenen cinsiyet rejimi var olanı yıkmamanın önemli bir aracı haline dönüşmüş ve artık yaşlı erkeklerinin genç erkekler üzerinde fazla bir iktidarı kalmamıştır. Aksine erkek çocukların iktidarı babaninkinden önce gelmektedir. Çünkü neoliberal piyasanın dinamikleri, ailesini koruyan yaşlı erkeğin deneyiminden ziyade üreten ve kazanan genç erkeğin piyasaya dayalı erkeklik otoritesini benimsemektedir. Geçimsizlikten dolayı köylerden şehirlere göç eden ailelerin yaşlı bireyleri neoliberal piyasa mantığına ayak uyduramadığı veya bu piyasanın yaşlı erkekleri dışladığı için ekonomik ilişkilerin dışına ittiği için genç erkekler para kazanarak ailedeki karar verici otorite konumuna sahip olmuştur. Bu dönüşüm süreci aynı zamanda babadan oğula aktarılan deneyim pratiklerini de sekteye uğratmış veya parçalamıştır. Ayrıca, paternalist baba figürünün aileyi koruma görevinin de kırılması sonucu kentte yaşayan alt sınıf erkek çocuklarını tekinsiz, güvensiz, belirsiz ve kaotik bir hayata sürüklüyor. Bu erkekler, neoliberal piyasanın yasadışılaştırma, enformelleştirme ve mafyalaştırma yollarla sürdürdüğü emek sömürüleri karşısında korumasız kalmaktadır. Bu durum erkeklerde “erkeklik kaybı” krizlerine yol açmakla birlikte “paralı askerlik” gibi şiddet içeren eril tahakküm stratejilerine başvurmalarını sağlamaktadır (2016:301-302).

Bugün itibariyle bakıldığında katı cinsiyet rollerinde yumuşama ve geçişkenlik ya da bireylerin bu rollere uyum göstermesi konusundaki baskılar azalmış olsa da geleneksel veya hegemonik erkeklik değerleri farklı şekillerde ve formlarda kendini göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye’de neoliberal piyasa mantığının çarklarına takılan yeni erkeklik modeli olsa da hala fiziksel açıdan eksiksiz, heteroseksüel, aile babası ve siyasetle bağlantılı bir muhafazakâr düşünceye sahip erkekliğin egemen durumdadır. Bunun dışında kalan erkeklikler ise marjinalleştirilmekte, ötekileştirilmekte veya eksik görülmektedir

IV. BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET, MEDYA VE TEMSİL

4.1. Medya ve Söylem

Enformasyon ve iletişim teknolojilerindeki hızlı değişim ve gelişim insanların istedikleri bilgiye veya enformasyona ulaşmada kolaylık sağlamaktadır. Bu minvalde ürettiği enformasyonu hızlı ve farklı yollarla etkili bir şekilde dağıtan medya, toplumu dönüştüren ve etkileyen büyük bir güce sahiptir. Bu gücünü de çeşitli gazete, televizyon, reklam, radyo, dergi, bilgisayar, telefon, internet ve sosyal medya uygulamaları (Youtube, Twitter, Instagram, Facebook) vasıtasıyla paylaştığı içeriklerden almaktadır. İnsanlar, kullandıkları bu iletişim araçlarından dolayı sürekli çeşitlilik gösteren bir bilgi yığına maruz kalmakta ve yaşamlarını yadsınamayacak derecede etkilemektedir.

Stuart Hall'a göre medya, birtakım olaylara belirli anlamlar veren yaşama yönelik imajlar ve söylemler üretmektedir. Ayrıca medyanın basit bir biçimde dış dünyayı yansıtmadığını ifade eden Hall'e göre, medya dünyayı yeniden temsil etmekte ve dünyaya belirli bir biçimde anlam verme gücünü barındırmaktadır (Akt. Croteau ve Hoynes, 2003:164). Böylece medya aracılığıyla üretilen içerikler, çoğu zaman izleyici tarafından doğrudan gerçekmiş gibi alınılanarak hakim kodların yeniden üretilmesine yardımcı olmaktadır.

Medya, toplumun sosyal, kültürel ve politik yapısını şekillendiren, toplumsal yargıların olumlu veya pozitif bağlamda değişmesi işlevine sahip olabileceği gibi mevcut toplumsal yargıları yeniden üreten bir yapıya da vardır. Bu konjonktürde büyük bir gücü elinde bulunduran medya, toplumsal cinsiyet ile ilgili

toplumsal temsillerin, değerlerin, pratiklerin sürekli üretildiği, dönüştürüldüğü ve kitlelere empoze edildiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece kadın ve erkek bedenleri belirli kalıplara sıkıştırılan medya, toplumsal eşitsizliğin en çok üretildiği ve derinleştirildiği mecraların başında gelmektedir.

Medyanın en önemli araçlarından olan televizyon programları, gazeteler, köşe yazıları, televizyon dizileri, sinema filmleri gibi medya ürünleri sürekli bir biçimde ‘şeyler’e ilişkin söylemler üretmekte ve bu söylemler de kişilerin dünyayı anlamlandırmalarında oldukça etkili bir rol oynamaktadır (Ertan, 2011:96). Bu bağlamda medya araçlarıyla aktarılan enformasyon kitleleri veya özelde bireyleri hem etkilemekte hem de yönlendirmektedir.

Medyanın gerçekliği yansıtırma şekli ve politika, sağlık, cinsellik, toplumsal cinsiyet vb. konulara ilişkin söylemleri ya var olanı pekiştirmekte ya da yeni yönelimleri yaratma konusunda oldukça etkilidir. Örneğin, cinsellik ve medyaya ilişkin tartışma günümüzde insanlar, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar bütün cinsel konular hakkında medya aracılığıyla bilgi sahibi olmaktadır (Akt. Ertan, 2011:96). Özellikle televizyon aracılığıyla yayımlanan diziler ve gündüz kuşağında her gün yayımlanan programlar, eril kodların ve geleneksel toplumsal cinsiyet normlarının açık veya örtük bir biçimde gösterildiği araçlardan birkaçını oluşturmaktadır.

Tahakküm ve tâbiyet ilişkileri elle tutulur maddi çıkarların yanında hâkim grupların anlam, anlamlandırma ve temsil sistemleri üretmeye dönük rahatlıkları ve yetenekleri açısından da şekillenmektedir. Bu baskın gruplar, kendi menfaatlerini, bakış açılarını, değerlerini ve çerçevelerini pozitif terimlerle sunarak diğerlerini, kendi çıkarlarını ön planda tutarak tanımlamaktadır. Böylece tabi grup üyelerinin rahatlığa erişmelerine izin vermezler. Tahakküm altındaki grupların yeni anlamlar ve çerçeveler geliştiremeyeceğinden ziyade, bunları yapmaları sert bir mücadele ve çarpışma gerekmektedir (Grosz, 2011:12-13). Bu bağlamda düşünecek olursak medyanın, bu toplumsal cinsiyet eşitsizliğine, ikili karşıtlıklara, cinsler arasındaki düşmanlığa ve hakim heteroseksüel ve ataerkil yapının sürdürülmesine katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Foucault’a göre söylem, insanların şeyleri ve soyut düşünce sistemlerini betimlemelerinin, tanımlamalarının, sınıflandırmalarının ve onlar hakkında

düşünmelerinin bir aracıdır (Akt. Smith, 2007:170). Bunu yaparken de görsel, işitsel ve metinler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Foucault, ayrıca söylemlerin bağımsız, egemen ve yaratıcı insan aklının birer ürünü olarak görmenin önemine dikkat çeker. Bu kapsamda “Foucault, söylem ile iktidar arasında kopmaz bağa dikkat çekerek, bilgiyi elinde bulunduran bir takım iktidar odaklarının ‘şeyler’ hakkında ürettikleri söylemler aracılığıyla onları nasıl inşa ettiklerine vurgu yapmaktadır” (Akt. Ertan, 2011:96). Böylece televizyonda üretilen içeriklere bakınca yeniden hegemonik erkeklik üretilmekte ve iktidar ile olan ilişkisi pekiştirilmektedir.

4.2. Medya ve Temsil

Medya, toplumsal gerçeklikleri, yaşam biçimlerini ve kültürel öğeleri temsil eden en önemli güçlerden biridir. Özellikle medya araçlarından olan televizyon, toplumda var olan toplumsal cinsiyet kalıplarını tekrar üreten ve topluma empoze eden bir yapıya sahiptir. Jhon Fiske televizyonun özünde kültürel bir temsil aracı olduğunu dile getirerek, metinlerdeki temsillerin ve temsil sistemlerinin çözümlenmesi gerektiğini söyler. Başka bir ifadeyle televizyon metinlerini okumak, temsilleri ve temsil sistemlerini çözümleyerek anlam kurma sürecini ortaya koyabilmektir. Bu anlam kurma süreci de karşıtlıklar üzerinden kurulmaktadır. Örneğin televizyonda temsiller genellikle kahraman tiplerine dayanmaktadır. Toplumsal cinsiyet meselesi üzerinden bakıldığında, gerek diziler gerek ise yapılan programlar olsun inşa edilen içerikler genellikle erkeklik konumları merkezinde çözümlenmektedir (Akt. Özsoy, 2011:133). Ayrıca televizyon içeriklerine baktığımızda özellikle dizilerde erkekler genel olarak eş, baba, güçlü, kaslı, zeki, sert, hegemonik, iş sahibi, kamusal alana hakim olan ve sözü geçen karakterler olarak verilirken kadınlar ise, genellikle, eş, anne, güçsüz, zayıf, ev hanımı, duygusal ve erkek boyunduruğu altında olan karakterler olarak temsil edilmektedir.

Televizyon metinleri, “erkeksi metinler” ve “kadınsı metinler” olarak ikiye ayrılmaktadır. Haber, spor, belgesel ve polisiye gibi metinler erkeksi metinler, soap opera, moda ve yemek gibi program metinleri ise kadınsı metinler olarak ifade edilmektedir. Televizyonda kadın ve erkek karakterler aracılığıyla sunulan temsiller, izleyiciyi kategorileştirmede önemli bir yer tutmaktadır (Fiske, 1987:197-198). James Curran’a göre ise televizyon metinleri, sınırsız biçimde açık metinler değildir; metinlerde tercih edilen bir anlam mutlaka vardır ve bu anlam, izleyicinin metinle olan ilişkisinde yönlendiricidir (Özsoy, 2011:131).

4.2.1. Medyada Erkek Temsili

Toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenildiği ve yeniden üretildiği temel araçlardan birisi medyadır. Bu nedenle önce feminist çalışmalar, daha sonra da erkeklikle ilgili çalışmalar, toplumdaki kadın ve erkek rollerini kuran, empoze eden ve yeniden üreten bir araç olarak medyanın toplumsal cinsiyet rollerini nasıl temsil ettiği konusunu önemli bir çalışma alanı olarak ele almışlardır.

Bir toplumsal cinsiyet kategorisi olarak erkek ve erkeklik, çoğunlukla güç ve iktidar, sertlik, zorluk ve şiddetle tanımlanmış ve temsil edilmiştir. Erkek, toplumsal yaşamda ‘erkek olurken’ bu tanımlama ve temsil biçimleri içerisinde kimliğini inşa eder (Akca ve Ergül, 2014: 15). Erkeklik çalışmaları ile beraber, medya metinlerinde temsil edilen erkeklik biçimleri de analiz edilmiştir. Jim R. Macnamara, erkeklik çalışmalarının yetişkin erkeklerin davranış modellerinin ve erkek çocuklarının farklı kültürel ve sosyal faaliyetlerini içeren sosyalleşme süreçlerinin yanı sıra, medyada temsil edilme biçimlerinin de dahil olduğu geniş bir alanı kapsadığını belirtir (2006: 7).

Medya metinleri, belli bir erkeklik biçiminin söz, eylem ve iktidarın sahibi olmasında önemli bir rolü mevcuttur. Çünkü medya metinleri ile iletilen mesajlar, erkekler için belirlenen ideal rolleri de gösterir. Bu kapsamdaki erkeğe baktığımızda ise genellikle, genç, yakışıklı, zengin, kentli, beyaz, heteroseksüel, iş sahibi ve sporla ilgilenen bir yapıya sahiptir. Ayrıca Meral’in de belirttiği üzere, hegemonik erkekliğe ilişkin idollerin yaratılmasında medya aracılığıyla iletilen mesaj ve imajlarda yer alan; hegemonik erkeğin hegemonyasını sürekli kılmak adına nasıl görünmesi, nasıl davranması, nasıl giyinmesi ve ne söylemesi gerektiğine dair söylemler büyük ölçüde etkili olmaktadır (2011: 307).

Kitle iletişim araçları, hegemonik erkeklik fantezileri yaratmada ve bunları desteklemede önemli bir rol oynarken, erkeklerin sosyal davranışları da erkekliğe dair bu fantezi ve ortak inanışlardan etkilenmektedir (MacKinnon, 2003:16). Özellikle dizilerde hegemonik erkekliği temsil eden karakterler, izleyen erkek tarafından benimsenmekte ve rol model olarak görülmektedir.

Bugüne kadar medyada erkek temsili ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Özellikle araştırmacılar, erkek dergileri, filmleri, televizyon dizilerini, reklamları, gazete haberlerini, spor programlarını ve İnternet ortamını inceleyerek erkekliğin

görünümelerini ve inşa sürecini incelemeye çalışmışlardır. Bu çalışmalar neticesinde hegemonik erkeklik biçimleri zaman ve mekana bağlı olarak değişim göstermektedir. Ayrıca medyada karşımıza çıkan erkeklik biçimleri zaman içinde dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Türkiye’de medyada erkeklik temsili konusunda en çok etkili mecralardan biri olan sinema filmlerine ve dizilerine bakıldığında, özellikle 1990’lı yıllardan 2000’li yıllara gelindiğinde erkeklik temsili üzerine yürütülen çalışmaların erkeklik krizi kavramı etrafında toplandığını söylemek mümkündür (Yüksel, 2013:41). Fakat 2000’li yıllardan itibaren özel televizyonun hayatımıza girmesiyle birlikte özel kanallarda boy gösteren ve hegemonik erkekliği üreten ve temsil eden diziler, zamanla farklı erkekliklerin temsilini sunmuştur. Geniş bir izler kitleye ulaşan bu diziler, izleyici tarafından yoğun bir şekilde tartışılmakta ve alımlanmaktadır. Dizilerde her ne kadar farklı erkeklik temsilleri sunulsa da genellikle hegemonik erkeklikler ön plana çıkmakta ve desteklenmektedir. Örneğin erkek izleyiciler, Aynalı Tahir, Kurtlar Vadisi, Ezel, Asmalı Konak, Kuzey Güney vb. dizilerdeki başrol oynayan erkekleri rol model olarak almaktadır. Çünkü bu başrol oyuncular, hegemonik erkeklik kodlarını temsil eden ve yeniden üreten bir yapıya sahiptir. Özellikle bu tarz diziler, hegemonik erkekliği yüceltirken, kadınları ise zayıf bir şekilde göstermektedir.

Erkeklik biçimlerini temsil eden bir diğer önemli mecra, erkek dergileridir. Erkek dergileri hegemonik erkekliğin inşasını, beden politikalarını ve yeni erkek imajını yeniden üreten bir yapıya sahiptir. Erkeklerin, genel olarak yaşam biçimi dergilerine ihtiyaç duymadıklarını düşünen, fakat pazardaki boşluğun da farkında olan yayıncılar için erkek dergileri pazarı, görece olarak yeni bir pazardır (Gauntlett, 2002:154). Bu kapsamda dergilerde erkek bedeni tıpkı kadın bedeni gibi belirli kalıplara sokularak metalaştırılmakta ve pazarlanmaktadır. Erkek dergilerinde bu erkek bedeni genellikle, kaslı, esmer veya beyaz, fit, çekici ve düzgün bir yapıya sahiptir. Bir başka ifadeyle erkek dergileri, “cinsel saflığın ya da doğallığın tükenişini ifade eden söylem ve toplumsal cinsiyete ilişkin cinselliklerin sınırlarını ihlal eden cinsel temsiller aracılığıyla, erkekliğin hazlarını yeniden değerlendirmek için oldukça büyük bir faaliyet alanına olanak sağlamaktadır (Akt. Erdoğan, 2011:43). Erkek dergilerinde bir “ideal erkek” profilinin oluşması için, kaslı, sağlıklı, cinsel ilişkide başarılı, sağlıklı beslenme, modayı takip etme ve spor yapma gibi

saiklere sahip olması gerekmektedir. Erkek dergilerinde de hegemonik erkek profili değişim geçirmektedir. Böylece yeni erkek imajı;

Genel olarak, hassas, duygusal olarak bilinçli, kadınlara saygılı, bakış açısı itibariyle eşitlik taraftarı, narsis, büyük ölçüde fiziksel görünümüne para harcayan, profesyonel, çoğunlukla beyaz, heteroseksüel ve yirmi beş yaş ile belirsiz bir orta yaş arasındaki erkek olarak tanımlanmaktadır (Gill, 2003: 37).

Erkek egemenliğinin temsil edilen bir diğer mecra ise reklamlardır. Özellikle reklamlarda erkek, iş sahibi, baba, modern, fiziksel görünümü düzgün, zengin, güçlü, beyaz ve heteroseksüel özelliklerle verilmektedir. Medya endüstrisinin en önemli ticari ayağı olan reklamlarda erkek bedeni bir vitrin gibi sunulmakta, metalaştırılmakta ve teşhir edilmektedir. Aynı zamanda bir tüketim nesnesi olarak da verilmektedir. Örneğin bisküvi reklamı Biscolata ve Gucci markalı parfüm reklamı, erkek bedenini teşhir eden, metaya dönüştüren ve davetkar haline getiren bir anlatıya sahiptirler. Burada sergilenen erkek bedeni, kaslı, çekici, parlak, seksi, fit ve davetkardır.

Günümüzde toplumsal cinsiyet bağlamında hakim kodları üreten diğer bir alan olarak spor, erkek üstünlüğünü inşa eden, kadını dışlayan ve çoğunluğu erkeklerden oluşan bir yapıya sahiptir. Koca ve Bulgu'ya göre, özellikle yarışma sporları, erkeklik ve kadınlıkla ilgili çok kuvvetli mesajlar taşımakta ve spor, geleneksel olarak erkeksi cinsiyet rolü özellikleri gerektiren bir erkek etkinliği olarak görülüp, üstün sportif performans erkeklikle eşdeğer kabul edilmektedir (2005: 4-5). Spor kurumunda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yanı sıra genel hatlarıyla iktidar ilişkilerini incelemek de zaruridir. Bu kapsamda Foucault'nun da belirttiği üzere, toplumdaki asıl politik görevimiz, tarafsız ve bağımsız görünen toplumsal kurumların işleyişini eleştirmektir (Foucault, 1974). Toplumsal cinsiyet bağlamında spor kurumunun, bir toplumsal alan olarak nasıl algılandığı ve tanımlandığı da önemlidir. Bu minvalde Willis (1992) sporu, görünür olma özelliği, yaşamın ekonomi, politika ve siyaset gibi diğer alanlarından ayrı olduğu fikri ve sportif etkinliğin göreceli gönüllülüğünden ötürü erkek iktidarı ideolojisinin yeniden üretilmesinde önemli bir toplumsal alanı olarak görür. Hem egemen toplumsal ilişkilerin yeniden üretildiği hem de diğer birçok alanla ilişkiselliği bakımından spor müsabakaları/karşılaşmaları, gücünü medyadan almaktadır. Çünkü medya spor alanının en önemli ayaklarından biridir. Ann Hall (1996) Feminizm ve Sporcu

Bedenler adlı eserinde sporda cinsiyet farklılığının promosyonu için en etkili ve en görünür alan olarak medyayı gösterir ve bu bağlamda medyanın asıl işlevinin kadın ve erkek sporcular arasındaki farklılıkları doğallaştırması ve normalleştirilmesi olduğunu ifade eder. Medya sayesinde milyonlarca insan sporu takip etmekte ve sporda ve özellikle futbolda var olan toplumsal eşitsizlik kodlarına maruz kalmaktadır. Bu bakımdan spor ve medya toplumu şekillendiren bir yapıya sahiptir.

Toplumsal cinsiyet düzeni içinde kadının spor deneyimini meşrulaştıran ideolojik süreç, kadın ve erkek arasındaki biyolojik fark ve bu farkın yarattığı erkek üstünlüğü düşüncesi ile başlar (Koca ve Bulgu, 2005:5) Bu bakımdan spor, aynı zamanda erilliğin bir dışa vurumu halidir. Çünkü sporculardan tutun antrenörlere, spor yorumcularına, spor programlarına ve spor haberlerine kadar erkeklerin hakim olduğu kadınların da azınlıkta olduğunu görmek mümkündür. Bu durumda, spor alanının bir eril veya erkek alanı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bir diğer önemli nokta ise sporda bedenin belirli kalıplara sığdırılmasıdır. Erkek veya kadın sporcuların bedeni, belirli kalıplara sığdırılarak sağlıklı, güçlü, atletik ve kaslı olması gerektiği belirtilir.

Toparlarsak, genel olarak medyada erkek ve kadın temsili farklılaşmaktadır. Diziler, reklamlar, dergiler, sporda vb. erkekler her zaman büyük işlerle uğraşan bir iş insanı, güçlü, sözü geçen ve statü sahibi olan bir cinsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın kadınlar ise, ikincil planda tutularak onlara verilen roller, daha zayıf, silik ve genel geçer rollerdir. Bu bağlamda düşünecek olursak medyanın kadın ve erkek rolleri temsili üzerinde büyük bir etkisi vardır. Medyada üretilen içeriklerle erkeğin ve kadının nerede olması gerektiğini ve nasıl davranacağını öğretilirken aynı zamanda eril kodların yeniden üretildiği ve izleyici üzerinde büyük bir etki yarattığı da aşikardır. Sonuç olarak, erkekler güç, statü ve iktidar ile ilişkili bir şekilde ön plana çıkartılırken kadınlar ise genelde cinsellikle temsil edilmektedir.

4.2.2. Medyada Kadın Temsili

Medya, gündemi oluşturan, toplumdaki hakim söylemi inşa eden ve yeniden üreten bir yapıya sahiptir. Bu bakımdan medya içeriklerine baktığımızda kadınlar erkeklere nazaran ikincil konuma yerleştirilir. Böylece medyada kadınlar, sadakatli eş, iyi bir anne, kız evlat, güçsüz, ev içi işi yapan biri olarak resmedilir. Erkeklere göre kadınlar ikincil mesleklerde rol almaktadırlar. Örneğin yönetimin başında

kadınlar yer almaz. Ebe, hemşire, doktor, asistan, sekreter gibi mesleklerde rol alarak seyirci karşısına çıkar. Bir diğer önemli nokta ise kadınlar, medyada hakim kültürel kodların dışına çıktığı anda izleyici tarafından dışlanmaktadır. Başka bir ifadeyle bu kötü kadın imajı, toplum tarafından cazip görülmez ve kabul edilmez. Kadınla ilgili belirli kalıp yargılar da böylelikle medya tarafından üretilmekte ve bilinçli ya da bilinçsiz olarak dolaşıma sokulmaktadır. Toplumun birçok üyesi de bu kalıp yargılara göre hareket etmektedir.

Özellikle görsel medya, içerikleriyle (yarışma programları, pembe diziler, filmler, reklamlar, dergi ve gazeteler, Youtube vb.), kadın ve erkeklik kimliğine ilişkin sembolik bir gerçeklik üreterek izleyicilerin bu gerçekliğe inanmasına neden olmakta ve hatta bu gerçekliğe aykırı davranan kimlikleri de iticilikle yaftalamaktadır (Metin, 2011: 89). Günümüzde reklamlarda, gazetelerde, televizyonlarda, dergilerde, haberlerde ve programlarda kadınlar genellikle “güzellik” ve “cinsellik” kavramları adı altında verilmekte ve bu durum izleyici tarafından kanıksanmıştır. Bir başka önemli nokta ise gazetelerde ve televizyonlarda kadın olgusunun zina, namus, cinsellik gibi konular çerçevesinde verilmesidir. Örneğin bir filmde veya dizide mutlaka “kocasını aldatan” kadın tiplmesi mevcuttur. Bu durumda erkek namus, zina ve şeref gibi kavramlar dahilinde kadını ya suçlamakta ya da öldürmektedir. Böylelikle “namusunu temizleyen erkek” hem o dizi veya filmdeki karakterler hem de izleyici tarafından desteklenmektedir.

Medyanın, son derece etkili bir toplumsallaştırma organı olduğu kabul edildiğinde, erkeklerin ve çocukların kadınlara yönelik bakış ve davranışlarını belli oranlarda biçimlendirmekle kalmayıp, kadınların kendileri hakkındaki algılamalarını da olumsuz açıdan pekiştireceği göz önünde tutulması gerekmektedir (Özerkan, 2004: 21). Örnek olarak televizyonda farklı kanallarda gündüz kuşağında yer alan yemek, moda ve diğer programlar, kadın sorunları dile getirilmekte ve yine bu sorunları yaşayan “mağdur kadınlar” tarafından ifade edilmektedir. Bu kadın programları aynı biçimde kadınların fedakâr anne, iyi eş ve ev kadını gibi geleneksel rolleri işlemektedir.

Daha önce de ifade edildiği üzere, kadınların toplumsal, kültürel ve siyasal olarak televizyonda konumlandırılmış şekli çeşitli televizyon programlarına, haber ve tartışma programlarına, reklamlara, dizilere, filmlere yansımaktadır. Kadınlar, televizyonda hem tüketici hem de tüketimde kullanılan bir nesne olarak çok fazla yer

almaktadır. Alemdar (1994: 125), kadın ve kadın iş gücünün medyada genellikle sömürüye konu olduğunu ifade etmektedir. Sermaye sahiplerinin ve reklamcılarının bunda çok büyük bir rolü olmakla beraber kadının ikinci sınıf insan olduğunu, hem kadınlar hem de erkekler tarafından benimsenmiş olması da böyle bir sömürüye temel teşkil ettiğini belirtmektedir (Alemdar, 1994: 125).

Gazete ve dergilerde de kadın temsili son derece sorunludur. Kimi gazetelerin ön veya arka sayfalarında sanat ya da moda haberi başlığı altında kadın bedenini teşhir eden ve öne çıkaran fotoğraflara yer verilmektedir. Ayrıca kadın dergilerinde de kadın bedeni cinsel bir obje olarak verilmektedir. Bu dergilere genel olarak bakıldığında kadın sorunlarından çok kadınları tüketime yönlendiren yazılarla ve reklamlarla karşılaşılmaktadır. Kısacası kadın bedeni bir tüketim nesnesi haline getirilmektedir. Bu da kadın cinselliğinin medyada kullanılmasına örnek olarak verilebilir.

Bir popüler kültür aracı olan reklamlar, gündelik yaşam pratiklerini oluşturan en etkili medya mecralarından biridir. Reklamlarda ürünün tanıtımı ile birlikte aynı zamanda bu ideolojilerin tüketirilmesi de hedeflenmektedir. Özellikle televizyon reklamları bir ürün ya da hizmeti tanıtmak için en etkili araçlardan biridir. Hem izleyici kitlenin çokluğu hem de etki açısından daha büyük oluşundan dolayı televizyon reklamları diğer kitle iletişim araçlarında yayınlanan reklamlara kıyasla, insanlar üzerinde büyük bir etki yaratmaktadır. Reklamlarda yer alan kadın olgusu, kadının o toplumdaki var olan genel geçer rollerini temsil ettiğini söylemek mümkündür. Kısacası kadınlar, reklamlarda yer alan mesajlarla geleneksel cinsel rolleri yeniden üretmektedir:

İdeal kadınlar, ev içi görevlerini yerine getirebildiğinde mutlu olan, obsessiflik boyutuna ulaşmış düzeyde titiz olan, ancak bu tür hassasiyetini özellikle ev işlerine yönelten; evinin dışına taşıabilmiş olan idealleri de, karşı cinse kendini beğendirebilmek ve cezp edici olabilmekte sınırlanmış varlıklardır (Özerkan, 2004:28).

Bir diğer ifadeyle John Fiske'nin de dediği üzere, erkekler için güzelliğini sergileyen ve ataerkilliğe hizmet eden bu anlayış, kadını sömürü aracına dönüştürür. Kadın bir meta olarak sunularak ürün ile özdeşliği kurulup onu erkeğin elde edebileceği ürün konumuna düşürür (Fiske, 1999:69).

Genel olarak medyada erkek ve kadın temsili farklılaşmaktadır. Diziler, reklamlar, dergiler, sporda vb. erkekler her zaman büyük işlerle uğraşan bir iş insanı, güçlü, sözü geçen ve statü sahibi olan bir cinsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın kadınlar ise, ikincil planda tutularak onlara verilen roller, daha zayıf, silik ve genel geçer rollerdir. Bu bağlamda düşünecek olursak medyanın kadın ve erkek rolleri temsili üzerinde büyük bir etkisi vardır. Medyada üretilen içeriklerle erkeğin ve kadının nerede olması gerektiğini ve nasıl davranacağını öğretilirken aynı zamanda eril kodların yeniden üretildiği ve izleyici üzerinde büyük bir etki yarattığı da aşıkardır.

V. BÖLÜM

HEGEMONİK ERKEKLİĞİN YENİDEN İNŞASI: “GELİNİM MUTFAKTA” PROGRAMININ SÖYLEM ANALİZİ

5.1. “Gelinim Mutfakta” Programı Hakkında Bilgiler

Hafta içi her gün Kanal D’de ve resmi Youtube kanalında yayınlanan Gelinim Mutfakta, 12 Mart 2018 tarihinde yayımlanmaya başlayan ve 4 gelinin kayınvalidesiyle birlikte yarıştığı bir yemek programıdır. Programda 5 gün boyunca farklı yemekler yapmak için gelinlere belirli aralıkta süreler verilir. Yemek yapma işlemi bittikten sonra kayınvalideler hangi tabağın hangi geline ait olduğunu bilmeden 1 ile 5 arasında puan verir. En yüksek puanını alan gelin o günün birincisi olur. Yarışmanın final gününde haftanın en yüksek puanını alan geline 5 altın bilezik verilir. Haftanın en düşük puanını alan gelin de kayınvalidesi ile elenir ve yerine başka bir kayınvalide ve gelin yarışmaya dahil olur.

Yarışmacı gelinler, kendilerine verilen süre zarfında açık bir mutfakta yemek hazırlarken, kayınvalideler ise onları izlerler. Yemek hazırlama işlemi bittikten sonra her gelin, yemeklerini tadan kayınvalidelerin tamamından 1 ile 5 arası puan almaktadır. Her seferinde kayınvalideler ile yarışmacı gelin bir araya getirilir ve burada sunucu Fatih Ürek günün puanlarını açıklar. Programın bu bölümünde aynı zamanda yoğun tartışmalar yaşanır. Programın sonunda müzik eşliğinde gelinler ve kayınvalideler oynayarak kapanış yapılır.

Her hafta içi yayımlanan bu yarışmayı ilk iki sezonu Fatih Ürek sunmuştur. İkinci sezonun bitmesiyle sunucu Fatih Ürek programdan ayrılmış ve yerine Onur Büyüktopçu gelmiştir. Fakat Büyüktopçu 2020'nin sonunda programdan ayrılınca yerine Seda Sayan getirilmiştir. Seda Sayan da yerini şu an programı sunan Nursel Ergin'e bırakmıştır. Söz konusu program yayınlarına devam etmektedir.

5.1.1. Programın zamanı

Televizyon içeriklerinde zaman kavramı çok önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle diziler ve programlar başta olmak üzere üretilen bütün televizyon içerikleri, en çok reyting alabileceği zaman diliminde yapılmaktadır. Bu kapsamda televizyonda yer alan yemek, evlilik ve diğer benzer programlar genellikle öğlen ile akşam arasındaki zaman diliminde yapılmaktadır. Çünkü ataerkil sistem tarafından kadınlar genellikle ev içi işlerini yapmakla sorumlu tutulmakta ve böylece hemen hemen bütün zamanlarını evde geçirmek zorunda bırakılarak bu tür programlara maruz bırakılmaktadır. Böylece sadece kadın izleyicileri merkeze alan Gelinim Mutfakta programı, geleneksel cinsiyet rolleri gereği kadınların sabah saatlerinde eş ve diğer aile fertlerinin evden ayrılışlarını sağlayan kahvaltı hazırlama, evin dağınıklığını toparlama gibi işleri yaptıktan sonra ve akşam yemeği hazırlıklarına henüz başlamadıkları zaman aralığında yayınlanıyor. Böylece gündüz öğleden sonra saat 13.00-14.30 arasında yayımlanan Gelinim Mutfakta programı, kadınların akşam yemeği hazırlığı yapacağı veya karar vereceği zaman diliminde yayımlanmaktadır. Programda da kadınlar, kendilerine verilen görevleri belirlenen süre zarfında yapmak zorundadırlar. Örneğin yemek tarifleri, kayınvalide ile bilgi alışverişi, yemek yapma süresi gibi durumlar programın içinde mevcuttur ve her zaman bu kurallar uygulanmaktadır.

Programın incelenen bölümlerindeki yarışmacıların isimleri aşağıdaki gibidir:

Kaynanalar: “Hüsniye Karabulut, Seniye Cihan, Gülen Güven, Keriman Ersan, Güler Kayış, Sevgül Kiroğlu, Gülseren Çelik, Çiğdem Akçam, Müzeyyen Büyük Cengiz, Necla Bulut, Gülbeyaz Işık, Hanife Kuvel, Suna Yüceöz”.

Gelinler: “Hatice Karabulut, Arzu Cihan, Ayşegül Güven, Tuğçe Ersan, Emel Kayış, Cansu Şöhret, Elif Çelik, Elif Akçam, Gülşah Gül, Özlem Bulut, Başak Işık, Başak Kuvel, Yurdanur Yüceöz”.

5.1.2. Programın mekân düzeni

Kitle iletişim araçlarında mekanlar genellikle ele alınacak hikâyeye göre tasarlanmaktadır. Özellikle televizyonda yayımlanan yemek programlarında mekanlar, tam olarak geleneksel cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği hikâyeye göre kurgulanmakta ve verilmek istenen mesaj anlaşılır bir şekilde verilmektedir. Bu bağlamda “Gelinim Mutfakta” yemek programında da mekân, hikâyeye uygun bir biçimde tasarlanmıştır. Programda stüdyonun içinde dört ayrı küçük mutfak var ve her bir mutfakta yarışmacılara ait çalışma masaları mevcuttur. Böylece gelin yarışmacılara ayrılan bölümler, programda en önemli noktalardan birini oluşturmaktadır. Gelinler, kendilerine ayrılan bölümleri veya mutfakları, kendi özel alanı olarak görüp sahiplenmekte ve kayınvalidesi dışında başkasının girmesine kolay kolay izin vermemektedir. Başka bir gelin yarışmacı, başkasının mutfağına izinsiz girmeye çalıştığında krizlere yol açmaktadır.

Ayrıca gelinler kendilerine ayrılan bölümleri veya mutfak masasını eşlerinin askerlik fotoğraflarını, aile fotoğraflarını ve nazar boncuğu gibi simgeleri koymakta ve uğur getirileceğine inanmaktadırlar. Bunu aynı zamanda gerçek hayatlarımızda da görmek mümkündür. Hemen hemen bütün mutfaklarımızda bu tür simgelerle karşılaşmak olasıdır. Ayrıca gelinler kendi mutfaklarını birer “geçilmez kale” olarak görmektedir.

Şekil 1: Programın mekân düzeni ve kullanılan renkler

Mekânda kullanılan renkler de belli seçimleri temsil etmektedir. Özellikle kırmızı, pembe ve turuncu gibi renkler, mekânın duvarlarında, araç-gereçlerinde kullanılarak geleneksel ataerkil roller yeniden üretilmektedir. Ayrıca kayınvalidelerin olduğu izleme odasında bulunan koltuklar da pembe renklidir. Renklerin cinsiyetlendirilmiş anlamları (pembe kızlar için mavi erkekler vs.) yeniden üretilerek toplumda var olan cinsiyet kodları pekiştirilmektedir.

5.1.3. Programda müzik kullanımı

Televizyonlarda yapılan programlardaki içerikleri tamamlayan en önemli noktalardan biri müziktir. Müzik ile başlayan programın kapanışı da müzik eşliğinde olmaktadır. Programların başlangıç müzikleri programın ana temasını oluşturuyor. Program boyunca çalınan dip müzikler ise farklı sahnelerde karşımıza çıkıyor; arka fonda ya da belli bir sahneyi destekler nitelikte çalınmaktadır. Dip müzikler, programdaki dramatik, neşeli veya hareketli anlatımları desteklerken, izleyicinin dikkatini, duygusunu yönlendirmeyi hedeflemektedir.

Kadın yarışmacılar programın başında ve sonunda çalınan “Gelinim mutfakta” isimli parçaya hareketli danslarla eşlik etmektedir. Müziğin sözleri şöyledir:

“Gelinim mutfakta, yemeği tabakta, tadı damakta, gelinim mutfakta. Üstüme yok lezzeti bulmakta, masayı donatıp kurmakta, sanat eseri gibi sunmakta, gelinim mutfakta.”

Mutfakta ve yemek hazırlamak üzerinden bir varoluş imgesiyle aktarılan buradaki kadın, erkek için lezzetli yemekler hazırlamakla birlikte, yemeğin yenme sürecini keyifli hale getirecek bir sorumluluğa da sahiptir.

5.2. Gelinim Mutfakta Programının Analizi

Hegemonik erkekliğin toplumsal yeniden üretimi, farklı pratikler üzerinden gerçekleşir. Medya, bu pratiklerin söylemsel olarak yeniden üretildiği bir iktidar alanıdır. Medya metinleri, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin geleneksel temsillerini kitlesel bir yerden toplumda rıza üretir. Toplumsal cinsiyet meselesine, formatı itibarıyla doğrudan temas eden “Gelinim Mutfakta” programı, bu açıdan önemli bir inceleme temasıdır.

5.2.1. Programın formatı ve program sunucusu Fatih Ürek

Televizyon çeşitli programlar aracılığıyla izleyicilerin bilinçaltına ideolojik mesajlar üzerinden hükmederek bireylerin algılarını bu yolla etkilemekte ve

yönlendirmektedir. Böylece televizyon programlarındaki kadın ve erkek temsilleri geleneksel roller doğrultusunda sunulmaktadır. Bu bağlamda kadın ikincil konumda yer alıp erkeğe hizmet ederken erkek ise, gücü elinde tutan cinsiyet olarak ön planda yer almaktadır. Kısacası televizyon programları tarafından kadın ve erkek stereotipik kalıplara sıkıştırılarak izleyiciye sunulmaktadır.

Televizyonu bir ideolojik aygıt olarak da ele almak mümkündür. Çünkü hegemonik erkekliğin ideolojisini kadınların aleyhine işlemesi noktasında önemli bir işleve sahiptir. Bu bağlamda erkek güçlü, çalışkan, meslek sahibi, katı, sert, dayanıklı, akıllı, baba gibi rollerle temsil edilirken kadınlar ise zayıf, güçsüz, kırılgan, hassas, duygusal ve anne rolleri ile verilmektedir.

Türkiye televizyon tarihinde yayımlanan programlar genellikle ataerkil sistemden pay alan ve onu besleyen bir yapıya sahiptir. Özellikle son yıllarda büyük ilgi gören yemek programları da ataerkil sistemden pay alan formatlardan biridir. Bu programlarda kadınların yarışması ve erkeklerin bunun dışında kalması, bu ataerkil yapıyı destekler niteliktedir. Sadece kadınların veya format gereği gelinlerin yarıştığı, kayınvalidelerinin de yapılan yemekleri puan verdiği Gelinim Mutfakta adlı yemek yarışması geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini bir şov eşliğinde yeniden üretmektedir. Geleneksel aile yapısını izleyiciye sunan bu programda en çok gelin, kayınvalide, saygı, adalet, misafirperverlik, güler yüzlülük, yardımseverlik gibi kavramları ön plana çıkarmaktadır.

Katılımcılar belirli bir sistemle programın kurgusuna dahil edilmektedir. Bu sistemde ataerkil ve geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üreten bir yapı egemendir. Gerek yarışmacıların yarışma boyunca hararetli tartışmaları ve sonrasında hiçbir şey olmamış gibi tekrardan birbiriyle konuşmaları; gerekse de birkaç bölüm önce var olan diyalogları tekrardan katılımcılara gösterilip bir tartışma alanı yaratılması, bu kurgusal yapıyı destekler niteliktedir.

Programı sunan Fatih Ürek, hegemonik erkeğe aykırı bir rol ve performansa sahiptir. Yaşam şekli, giyim tarzı, saç stili, makyajı, konuşma şekli, jest ve mimikleriyle “metroseksüel erkek” olarak görülmektedir. Parfüm kullanmak, cilt bakımını aksatmamak, vücut bakımını önemsemek, düzenli olarak manikür ve pedikür yaptırmak metroseksüel erkek için olmazsa olmazlar arasında yer aldığı için Fatih Ürek de bunları yerine getirmektedir. Ürek, günlük hayatında hegemonik erkek

tarafından onaylanmayan bir erkeklik halini temsil etse de sadece kadınların yer aldığı programda yine de mekanın hakimi konumundadır. Çünkü Ürek bu otoriteyi, programın temel aldığı hegemonik erkeğin sözcüsü olmaktan devşirmektedir. Ürek, kadınlar ile hegemonik erkeklik arasındaki güç ilişkisini doğallaştıran bir aracı konumundadır. “Bakımına düşkünlük” ile kadın, bedensel performansı ile erkektir.

Hegemonik erkeklik kadınları ezdiği gibi diğer erkekleri de ezmektedir. Ezilen bu erkekler “madun erkek” olarak adlandırılmaktadır. Fatih Ürek’in de normal koşullarda hegemonik erkeklik anlatının dışında tutulduğunu söylemek mümkündür. Fatih Ürek’in metroseksüel bir kimliğe sahip oluşu onu “madun erkek” olarak görülmesinin yanında aynı zamanda programda kadınlar üzerinde bir hegemonik güce sahip olması onu “işbirlikçi erkek” konumuna da getirmektedir.

Şekil 2: Programın sunucusu Fatih Ürek

Yarışma Ürek’in kuralları dahilinde ilerlemektedir. Gelin ve kaynanalar, Ürek’in verdiği talimatlar çerçevesinde hareket etmekte ve birebir uymak zorundadırlar. Aksi takdirde ceza almak durumunda kalırlar. Ürek, hazırlanacak yemeğin gelinler tarafından bilinmemesi durumunda sert tepki vermektedir. “Ben bile biliyorum” diyerek hegemonik erkekliğin toplumsal yeniden üretimindeki “aracı” konumunu pekiştirmektedir.

Ürek, haftanın son final bölümünde yarışmayı daha da kızıştırmak için yarışmacıları kışkırtmaktadır. Ürek, yarışma esnasında gelinlerle konuşarak, birbirleriyle sataşmalarını sağlamaktadır. Kayınvalidelerle, “onlardan malzeme

toplaram” diyerek “dedikodu” yapmaktadır. Ürek, kayınvalideler ve gelinlerle sürekli iletişim halindedir ve yarışmacılar arasında gerilim yaratmaya çalışmaktadır. Ürek, programı sunarken, kadınları “yöneten” bir rol üstlenmektedir.

Ürek, hegemonik erkeklik söylemlerinin yeniden üretiminde “aracı” olarak etkin bir rol alırken, ihtiyaç duyulması halinde “erkek” olduğunu yarışmacılara hatırlatmaktadır:

“Ben bu yemeği evde yarım saat veya kırk dakikada pişirmiş ve servise hazır etmiş olurdum [...] Eller çalışmıyor, çenen çalışıyor sürekli. Hangisi yetiştirecek çok merak ediyorum. O kadar dakika veriyorum. Hiçbiri bir şey yapamıyor. Bu nasıl oluyor, konuşmaktan tabi” (28. Bölüm).

Ürek, geleneksel kadınlık rolleri hiyerarşisini yeniden tesis etmek için uyarılarda bulunmaktadır:

“Aslında kayınvalideler kayınvalide gibi gözükmüyor, çok anne gibi gözükmüyor. Anne gibi seviyoruz deseler de değilmiş bu. Yine de bu erkek tarafı kız tarafı mevzuları vardır bizim toplumumuzda. Gelinlerde hala o var. Kayınvalide kayınvalide, gelin de gelindir” (43. Bölüm).

Programda yapılan yemekleri izleyenlerin de program sayesinde yapabileceklerini söyleyen Ürek, kadınlara seslenerek “hanımlar bugün verdiğimiz tariflerle siz de beyti kebabı yapabilirsiniz” demektedir. İzleyici olarak kadınları hedef kitle olarak gören ve tüm kadınlara seslenen programda, yemek yapmak bir kadınlık sorumluluğu olarak tanımlanmaktadır.

5.2.2. İdeal “kayınvalide” ve “gelin” temsili için yarış

Programda kadın varoluşu, erkeğe tabiiyet ve ona hizmet şeklindeki erkeklik tahayyülüyle sınırlandırılmaktadır. Bu telkin, programın formatı gereği, rekabet ortamında haklılaştıran bir içerik politikasıyla gerçekleşmektedir. “Kayınvalide” ve “gelin” rollerinin ideal temsillerine ulaşmayı hedefleyen rekabet, çeşitli geleneksel söylem öbeklerinin ve bu söylemlerin karşılık geldiği güç ilişkilerinin yeniden üretilmesiyle sağlanmaktadır.

5.2.2.1. “Ana kuzusu” olarak erkek/erkeklik

Ebeveynler için çocuklar büyümüş, evlenmiş veya çocuk sahibi olmuş olsa da yine çocuktur. Özellikle ataerkil toplumlarda erkek çocuk için bu durum daha ön plandadır. Kız çocuğu büyür, evlenir, hanenin dışına çıkar. Hatta içinde doğup büyüdüğü ailenin bir ferdi değildir artık. O, başkasının gelini, kızı, eşi veya

annesidir. Erkek çocuk ise ailenin dışında bir evde yaşıyor olsa da daima o ailenin bir ferdi olarak kalmaktadır. Özellikle “anne” için erkek çocuk vazgeçilmezdir. O nerede yaşarsa yaşasın anne için yeni doğmuş bir bebek gibidir, “ana kuzusu”dur. Bu “ana kuzusu” olan erkek, her dönemde karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak doğumundan itibaren yüceltilen bu erkek, daha sonra erkekliğe erme yolunda gerçekleştirilen ritüellerde bile annesinin göz bebeğidir. Hatta bu “ana kuzusu” erkek bu ritüelleri gerçekleştiren kişidir de. Örneğin sünnet edildiğinde annesi onun acısını paylaşır, bağrına basar. Askere gittiğinde de kınası yakılır, kan akıtılır, tezahüratlar eşliğinde uğurlanır. Bu süreçte anne oğlunu dört gözle bekler, özler, onun için gözyaşı döker. Askerlik görevini bitirip eve dönen erkeği bağrına basan anne, oğlu için “evlenilecek kız” bakar. Sadece bununla kalmayıp oğlu için gelinine karşı veya geliniyle bir yarış içine giren anne, oğluna karşı duyduğu sevgiyi pekiştirirken aynı zamanda oğlunun kendisine karşı beslediği sevgiyi kaybetmek istemediği için de geliniyle sürekli bir yarış halindedir. Böylece oğlu için kayıinvalidelik rollerini yerine getirmeye çalışan anne, ataerkil düzen tarafından kendisine verilen rolleri yerine getirmektedir.

Yarışmada da, geleneksel ataerkil erkek ve kadın rolleri oyun ya da yarışma eşliğinde ekrana taşınmaktadır. Bu yarışmada çoğu zaman sevgi tartışması yapılmaktadır. Erkekliğin yüceltildiği bu diyaloglarda, erkeğin kadından daha değerli görüldüğü ataerkil bilgi teyit edilmektedir:

Hüsniye: “Torunlarını mı yoksa erkek çocuğunu mu çok seversin?”

Güler: “Çocuğumu daha çok seviyorum. Torun sevilir ama oğlumun önüne geçemez.”

Keriman: “Oğlunuzu siz kendiniz doğurup dünyaya getiriyorsunuz.”

Hüsniye: “Güler’in oğlunu sevmesinin nedeni kayıinvalidelik egosudur. Torununa baktığın zaman gelinin çocuğu diye bakıyorsun.”

Güler: “Torunum olsa da oğlumun önüne geçemez” (7. Bölüm).

Şekil 3: Kayınvalideler tartışıyor

Kayınvalidesinin evine gelin giden bir kadının ailesi artık eşinin ailesidir. Bu ailede yeni bir serüvene adım atan bu kadın, o evin kuralların uymak veya toplumda geline ya da kadına biçilen rolleri yerine getirmek zorundadır. Sabah ilk olarak eşinin işlerini halleden gelen gelin, evde birlikte yaşadığı kayınvalidesi, görümceleri veya eltileriyle beraber ev işine koyulmaktadır. Böylece aşağıda da belirtileceği üzere bir genç kızın başka bir eve gelin gitmesi demek, o evin bütün alışkanlıklarını, ritüellerini ve o evde bulunan diğer insanlarla yaşamayı öğrenmesi veya bilmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca ailelerde güç ilişkilerinin sahnelendiği alanlardır da. Bu alanda kayınvalide, görümce, elti ve gelinlerin ilişkisi bir “güç ilişkisi”dir. Kadın arasındaki bu güç duruma göre değişkenlik göstermektedir.

Programdaki yarışmacılar evdeki yaşam tarzlarını da programa taşımaktadır. Örneğin kayınvalidelerden Seniye, “Eğer gelinim benim evimde yaşıyorsa ilk benim eşimin, sonra da benim sözüm geçerlidir” diyerek, evdeki hiyerarşik düzeni teyit eden tartışmayı tetikliyor.

Hüsniye: “Oğlunuzla mı daha iyi geçiniyorsunuz yoksa gelininizle mi?”

Sevgül: “Gelinimle. Her şeyi paylaşıyoruz. Her şeyi konuşabiliyoruz”

Hüsniye: “Gerçi biz bunları çok söylüyoruz. Kızlarımızla da kavga ettiğimiz, tartıştığımız oluyor. Annelerimizle de oluyor. Ama adı gelin ya. Gelin olunca farklı oluyor”

Sevgül: “Anneler idareci olmak zorunda bir yerde. Çünkü oğlun üzülünce yine sen üzüleceksin. O yüzden idare ediyorsun. İdare edeceksin yani”

Hüsniye: “İdare edelim derken susmak zorunda mıyız? Nasıl yani. İdare etme şekli nasıl oluyor? Susup bir kenara mı çekilelim, yoksa doğru bir üslupla anlatalım mı?” (15. Bölüm).

Yukarıdaki konuşmalardan hareketle toplumsal cinsiyet normlarının aileler içinde ne kadar baskın ve yerleşik olduğunu görmek mümkündür. Kayınvalide ve gelin vurgusundan hareketle, kayınvalide-gelin ilişkisi anne kız ve oğlan çocuğu arasındaki ilişkiden farklılaşabilmektedir. Hatta Sevgül’ün “Anneler idareci olmak zorunda bir yerde. Çünkü oğlun üzülünce sen de üzüleceksin” deyiminden hareketle erkeğin dik, güçlü, sağlam veya mutlu olması için kadının “anne” de olsa alttan alması veya tolerans göstermesi gerektiği teyit edilmektedir. Bir diğer önemli nokta ise programda da konuşulduğu üzere kayınvalidelerin kendi erkek çocukları ile gelininin arasında “idareci” konumunda yer almasıdır. Buradaki idarecilik, erkeğin isteklerine boyun eğdirilen kadını mümkün kılmaya dönük bir pratiktir. Bu kapsamda bir erkek ile kadın arasındaki ilişkiyi kuran ve sürmesinde payı olan veya düzelteren kişi yine bir kadındır. Kısacası idare etmek zorunda kalan taraf yine kadındır.

Programda zaman zaman yarışmaya katılan kadınların yakınları da yarışmaya dahil olarak bazı konular hakkında yorum yapmaktadırlar. Bu genellikle çekilen videolarla gerçekleştirilmektedir. Örneğin yarışmanın 28. Bölümünde Elif’in eşi Sercan yarışmaya video ile katılarak, şunları söylemektedir:

Sercan: “Herkes merhaba. Sercan ben. Elif’in eşiyim. Hayatım seni oraya yollarken tereddüt etmeden yolladım. Çünkü elinin lezzetine çok güveniyorum. Orada bulunan herkesten daha başarılı olacağına eminim. Ama şöyle bir şey var ki duyduğuma göre annemin yemeklerini aramıyormuşum. Aslında bu koca bir yalan. Annem senden çok daha iyi yemekler yapıyor. Annemin lezzetine ulaşman için 40 fırın ekmek yemen lazım”

Çiğdem: “Buradan oğluma teşekkür ediyorum. Beni hala en güzel yemek yapan bir anne olarak görüyor ama eşinin de yemekleri güzel. E biraz kıskanırsın belki (gelini Elif’e diyor) ama oğlum iktidardan indirmemiş beni henüz. Söylediği gibi biraz daha çalışacaksın”

Elif: “Elimden geldiğince aç bırakmamaya ve en güzelini sunmaya çalışıyorum. Tabi ki annem gibi yemek yapamam. Öğreneceğim çok şey var. Ben de çok şanslıyım. İnşallah onun lezzeti bana geçer ve ona daha iyisini sunarım” (28. Bölüm).

Buradan hareketle Elif’in eşi Sercan programa dahil olarak ataerkil yapı içindeki kayınvalide-gelin rollerini erkek olarak onaylamaktadır. Özellikle Sercan’ın

söylediklerine bakıldığında yemek üzerinden kadını kadına ezdirmesi söz konusu olduğu gibi bir tür kadın düşmanlığı da yaratmaktadır. Bu bağlamda hem eşinin hem de annesinin başarısı kendisine yapılan yemekler üzerinden belirlendiği görülmektedir. Sercan'ın sarf ettiği sözler annesi ve eşi tarafından da karşılık bulunmaktadır. Özellikle annesi Çiğdem, oğlunun söylediği sözleri beğeniyle veya gururla karşılayarak cevap vermektedir. Çiğdem, “Oğlum beni iktidardan indirmemiş henüz” diyerek yemek üzerinden bir savaş alanı olduğu mesajı verilmekte ve hala en güzel yemekleri yaparak iktidarda kaldığını belirtmektedir. Bir diğer önemli nokta ise, Sercan, Elif'i daha acemi olarak görmekte ve annesine yetişmek, ustalaşmak veya güzel yemek yapmak için daha çok çalışması gerektiğini ifade etmektedir.

Hüsniye, “Oğlum çapkındır” diyerek bir tartışma ortamı yaratmaktadır. Bunun üzerine gelinler ve kayınvalideler konu hakkında görüşlerini ifade etmektedir. Bu kapsamda onlara göre erkeğin “erkek” veya “olgun erkek, erkekliğini tamamlamış erkek” olması için belirli bir yaşa ulaşması gerekmektedir. Farklı bir biçimde “olgun erkek” statüsüne erişmek için yaşın ilerlemesi ve o süre zarfında tecrübe edinmesi gerektiği ifade etmektedirler:

Elif: “Hüsniye teyze oğlunun çapkın olduğunu burada dile getirdi Hatice”

Hatice: “Bu konuda aşırı rahatsızlık duyuyorum. Kayınvalidem konuşurken bence ne konuştuğunu bilmediğini düşünüyorum artık. Öyle umuyorum”

Elif: “Ben o gün söyleyemedim ama eşin o zaman 21 yaşındaymış. Ben hep şunu savunurum. 21 yaşındaki erkek, erkek değil çocuktur. Çünkü erkekler 30 yaşına gelmeden olgunlaşmazlar bana göre. Sen kalkıp benim gözümde çocuk olan bir erkeğin o zamanki şeyini niye anlatırsın? Çocuk ya bu erkek. Oğlunla gurur mu duymaya çalıştı Hüsniye teyze anlamadım” (43. Bölüm).

Yukarıdaki tartışmada olgun erkeğin belirli bir yaşa gelmesi gerektiği ifade edilirken aslında kuramsal çerçevede ele aldığımız “erkekliğe ermede gerçekleştirilmesi gereken ritüeller”e vurgu yapılmaktadır. Böylece kadınların bahsettiği “olgun erkek” sünnet edilen, cinselliği tecrübe eden, askerlik görevini yapan ve meslek edinen erkektir.

Programda, “eşiniz eski sevgiliyle aynı iş yerinde çalışsa ne yaparsınız?” sorusu sorulmaktadır. Bu soruya bütün gelinlerin cevabı “kabul etmeyiz” olurken kayınvalidelerin cevapları dikkat çekicidir:

Çiğdem: “Eğer adam yapacaksa zaten eski sevgiliye gerek yok yani.”

Fatih Ürek: “Erkek yapar mı?”

Müzeyyen: “Erkek çabuk kanar”

Hüsniye: “Bence de erkek çabuk kanar. Kandırılır. Kadınlar erkekleri çok çabuk kandırır”

Fatih Ürek: “Bu çok cesurca bir açıklama”

Hüsniye: “Evet. Çok çabuk kandırır” (44. Bölüm).

“Kandırılmaya müsait erkek” vurgulu bu diyalog, kadını şeytanlaştırırken, erkeğin masumiyetinin altını çizmektedir.

Erkek, “masum” olduğu kadar “yüce” bir varlık da aynı zamanda. Kayınvalide Hüsniye şunları söylüyor:

Hüsniye: “Kız çocukları ile erkek çocukları arasında fark var. Kız çocukları en çok sevilendir. Ama erkek çocuğun ayrıcalığı insan olarak, insanlığın, ailenin, gelecek neslinin devamıdır. Budur yani erkek çocuk” (50. Bölüm).

Neslin ve ailenin devamında erkeğe ayrıcalıklı bir konum atfediliyor. Burada sözü edilen doğurganlık değildir. “Aile” vurgusu mülkiyet rejiminin kuşaklararası devamını erkek üzerinden gerçekleştirdiğini teyit ederken, “neslin devamı” vurgusu ise baskın erkek temsiliyle kurumsallaşmış toplumsal düzene işaret etmektedir.

Programın formatından da anlaşılacağı üzere kayınvalide, oğlunun (erkeğin) *mutluluğunu* garanti altına almak için, gelinini diğer gelinlerle yarıştırmakla test etmektedir. Gelinin, *kayınvalidenin oğluna* (kocasına) hizmet etmeyi öğrendiği bir eğitim sürecidir söz konusu olan. Bu öğrenme süreci, benzer bir deneyimden geçmiş olan kayınvalidenin bizzat gözetiminde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, kayınvalidenin programdaki mevcudiyeti, oğlunun erkek olmaktan mütevellit üstünlüğünü ve haklarını korumak şeklinde somutlaşmaktadır.

5.2.2.2. Gelinlerin gözünden erkeklik

Katılımcı kayınvalideler daha çok erkeğin materyal tatminine odaklı bir perspektife sahipler. Gelinlerin eylem ve söylemlerinde ise materyal tatminin yanı sıra erkekle ilişkili duygusal süreçler de öne çıkmaktadır.

Şekil 4: Yarışmacı gelinler

Başak: “Eşinizle nasıl tanıştınız? Nasıl tanıştın Hatice?”

Hatice: “Eşimle gitar kursunda tanıştık. 18 yaşımdaydım [...] Gitar kursunda ikimizin de yani birbirine karşı bir söylemi olmadı [...] İkimiz de birbirimizi beğenmişiz kursta ama birbirimizi beğenmemizden haberimiz yoktu [...] Daha sonra kurstan ayrıldım. Bir ay sonra beni aradı ve benden hoşlandığını söyledi. Ben de aynı şeyleri onun için düşünüyordum. Hani ne kadar hoş bir çocuk diye. Hoşlanmak değil de sadece öyle bir düşüncem vardı. Daha sonra yine bana dönüş yaptı. Teklif etti. Teklif ettikten sonra ben kabul etmedim. İstedğim halde kabul etmedim. Çünkü bana göre bir kız hemen her şeyi kabul etmemesi gerekiyor. Yani nazlanması gerekiyor diye düşündüm ve benim bu hareketim eşimin çok hoşuna gitmiş ve bu şekilde tanıştık.”

Başak: “Sen dedin ya bir bayan kendini geri tutmalı. İlk adımı erkeğin atmasından yana mısın?”

Hatice: “Tabi ki de”

Başak: “Şimdi ben buna yine taraf düşeceğim. Her düşüncede taraf olduğum gibi. Bizim ilişkimizde Ozan’ı gördüm beğendim [...] İlk gün çok beğendim. İkinci değil üçüncü günde gittim ben senden hoşlanıyorum, dedim”

Gülşah: “Yok artık bana göre çok yanlış. Bir bayanın bir ağırlığı vardır anladın mı? Ne demek ya. Asla gitmem yani”

Elif: “Ben de gitmem”

Hatice, “Hani dedim ben hoşlandığım halde eşimden bekledim. Teklif ettiği halde beklettim. Sen direkt kabul etmişsin. Ne tuhafısın ya?” (38. Bölüm).

Bu diyalogda, bir ilişkinin başlangıcında her zaman ilk adımı erkeğin atması gerektiği düşünülmektedir. Geleneksel “kız evi naz evi” söylemi burada farklı bir şekilde yeniden üretilmektedir. Hatice’nin, erkeğin ilişki teklifini “istediğim halde kabul etmedim” ya da bir kadının “nazlanması gerekiyor diye düşündüm” derken, ataerkil ahlaki beklentileri performe ettiğini ifade etmektedir. Kadın burada, taleplerini, isteklerini veya bir duyguyu yaşama biçimini belli geleneksel normlar doğrultusunda ihmal etmek zorunda kalmaktadır. Erkeğin duygusal konforunun bozulmaması uğruna girilen bu çaba kadınlık kimliğinin içsel gerilimlerine işaret etmektedir. Öte yandan, geleneksel normları dışındaki bir davranış, Başak örneğinden de anlaşılacağı üzere, yadırganmaktadır. Hatice’nin isteklerine karşı ihmali buradaki itirazı ile inkara dönüşmektedir.

Elif: “Kocam bana, benim yüzümü yere eğdirmedin, dedi. Emeginin hakkını aldın. Zaten sana en başından beri güveniyordum, dedi. Benim yüzümü yere eğdirmedin diye jest yapmak istedim, dedi. Beş taş aldı bana” (48. Bölüm).

Benzer şekilde, yukarıdaki ifadeler de erkeğin “namus” kodlarının sınırlarına dair farkındalığın, geleneksel kadınlık söylemini nasıl yeniden ürettiğini göstermektedir.

“Eşler kimin yemeklerini daha çok beğeniyor” sorusunun sorulduğu programın 37. bölümünde konuşan Başak, “Eşim benim yemeklerimi daha çok beğenir. Bunu her yerde de dile getirir” ifadelerini kullanmaktadır. Bunun üzerine Başak’ın eşi de bu konu hakkında programa videolu açıklama göndermektedir:

Ozan (Başak’ın eşi): “Yemek konusunda Başak’ın annemden çok çok daha güzel yemekler yaptığını düşünüyorum. Dürüst olmam gerekiyor bu konuda. Evlendiğimden beri annemin yemeklerini hiç aramadım diyebilirim. Buraya gelirken çok iddialı geldi. Ben her zaman arkasıdayım. Bana çok fazla diş geçiremedi. Mutfakta benden hep yamak olmamı istedi [...] Orada (yarışmada) üç tane yamak olacak. O zaman hodri meydan. O kızlara gününü göster. O bilezikleri almadan da gelme” (37. Bölüm).

Bir kadının başarısı “iyi yemek yapmak” ile ölçülürken, bu bilgi yine de erkeğin onayına muhtaç olabilmektedir.

Neticede, bir kadının iyi yemek pişirmesi kadar, duygularını yaşama biçimi veya ifadesi de erkeğin teyidine bağlıdır. Kadının “başarılı” kabul edilmesi veya “sevilmesi”, erkeğin “başını öne eğdirmemesine” bağlıdır. Kadınların bu bilgiye dair farkındalıkları, onları erkeğin beklentilerine göre standart davranışlara

yönelmektedir. Bu ilişki biçimi, kadınların kadınlıklarına ilişkin bilinçli bir “suskunluğu” tercih etmek zorunda kaldıklarının da ifadesidir.

5.2.2.3. Gelin-kaynana çekişmesi

Yeni bir aileye gelin giden bir kadın, o ailedeki bireyler ile zaman zaman bir çekişme, kavga, tartışma veya sürtüşme içerisinde olmaktadır. Bu duruma özellikle gelin-kaynana ilişkisinde sıkça rastlanmaktadır. Buradaki gelin-kaynana çekişmesi, “koca” veya “oğul” çekişmesidir. Çünkü oğlunun sevgisini kaybetmek istemeyen bir anne ve onun karşısında aileye yeni dahil olan, kocasının sevgisini kazanmak isteyen bir gelin mevcuttur. Bu ilişkideki iki taraf da erkeği veya erkekliği yücelten bir söylem üretmektedirler. Buradaki çekişmede erkeğin paylaşılama hali, onun daha da kendini yüce bir varlık olarak görmesini sağlamaktadır. Bu durum aynı zamanda oğluna eş seçen kayınvalide tutumunda da mevcuttur. Çünkü anne, çocuğuna, ailesine ve ailesinin ritüellerine uygun bir gelin adayı aramaktadır. Kayınvalideler, “görücü usulü” ile oğluna eş seçmesi “aile yapısına uygun gelin bulma” arayışındaki geleneksel bir tavidir. Günümüzde her ne kadar bir erkek ile kadın evlenmek istese de zaman zaman son sözü söyleyen ya da o ilişkiyi onaylayan yine kayınvalidedir. Bu durumu programda yarışan kayınvalide ve gelin ilişkilerinde de görmek mümkündür.

Program boyunca yemek yapan gelinler, birbirinin moralini bozmak ve rekabet ortamı yaratmak için küçük düşürücü ve moral bozucu ifadeler kullanmaktadır. Ayrıca gelinlerin mutfakta yemek hazırlaması, bu esnada kaynanaların onları bir odada izlemesi ve sonrasında yapılan yemekleri tadıp yorumlamaları, hatta puan vermeleri büyük tartışmalara yol açmakta ve bu durum programa büyük heyecan ve gerilim katmaktadır. Programdaki gelin ve kaynana çekişmesi ve erkeklerin taraflar açısından vasıfları, gelin-kaynana ilişkisinin niteliği belirlemektedir.

Erkeklerin mutfakta çalışması genel olarak kayınvalideler tarafından eleştirilmektedir. Onlara göre “erkek” veya “koca” mutfakta çalışmamalıdır. Kimi gelin bu fikre karşı çıkarak erkeğin mutfakta yemek yapmasını doğal olarak karşılamaktadır. “Kocam güzel hamur açıyor” diyen bir gelin, başka bir kaynananın itirazıyla karşılaşır. Bunu söyleyen gelinin kaynanasına, “Oğluna yazık be. Hep kocasını çalıştırıyor” demektedir. Bu söylemde, ev içi işlerin sadece kadının sorumluluğunda olduğuna dair bilgi teyit edilmektedir.

Program sunucusu Fatih Ürek, “Kayınvaliden seni eşine hiç şikâyet etti mi?” şeklindeki sorusuna Arzu, “Birebir şahit olmadım; ama etmiş olabilir. O karakteri var” yanıtını veriyor. Soru üzerine, Arzu’nun kaynanası Seniye, Arzu “kötü huylarını değiştirsın diye” oğluna şikâyetle bulunmuş olabileceğini söylüyor (2. Bölüm).

“Kötü huylu” bir “gelinin” davranışlarını düzeltmesi beklenilir. Söz konusu eylem ve söylemlerini, erkeklik kurumu adına gözetlemeyi üstlenen işbirlikçi “kaynana”, icap etmesi durumunda ilgili otoriteye şikayeti iletebiliyor. Bu ilişki biçiminin meşruiyetine dair bir kuşku söz konusu değildir.

Kaynanaların vurguladığı bir diğer nokta ise erkek çocuklarının hatalarına veya kötü huylarına karşı gelinlerinden onları *idare etmelerini* talep etmeleridir. Kaynanaların gözünden gelinlerinin becerikli, akıllı, zeki ve güçlü olmalarının ölçütü, kocasına yani oğullarına iyi bakması, iyi yemekler pişirmesi gibi meziyetlere bağlıdır. Bu becerileri yerine getiremeyen gelinler ise, beceriksiz, güçsüz, iş bilmeyen, bir işe yaramayan olarak görülmekte ve kaynanalar tarafından eleştirilmektedir.

Fatih Ürek’in, “Evde gelinlerinizin mi yoksa oğullarınızın mı sözü geçiyor?” sorusuna, gelinlerden Ayşegül şu cevabı veriyor:

Ayşegül: “Ben çok otoriter değilim aslında. Eşim daha çok otoriter. Yani o şimdi duyacak ama o yönettiğini düşünüyor aslında. Ben o izlenimi vermek istiyorum. Evde eşimin sözü geçiyor ama bunu da kayınvalidemden öğrendim. Yoksa ben böyle bir şeyi bilmiyordum.”

Ayşegül’ün kaynanası: “Bu bir taktik” (1. Bölüm).

Bu diyalogda kadınların “karı” olma halini bir performans olarak ifade ettiklerine işaret etmektedir. Kadınlıklarına ve kişisel taleplerine dair bir fedakarlıkla gerçekleşen bir performanstır bu. Fatih Ürek, yukarıdaki diyalogu onaylayarak çoğu ailede kadınların kıvrak zekalarıyla yani kurnazlıklarıyla evde yöneten taraf olduğunu belirtmektedir. Bunun üzerine kaynanalar Fatih’i onaylayarak kadınların “ev içi işleri bakanı”, erkekleri de “ev dışı işleri bakanı” olarak adlandırmaktadır. Buradaki bakan analogisi, feminist düsturlardan “özel olan politiktir” belirlenimini ve politik olanın da performansla olan ilişkisini doğrudan ifade etmektedir.

Buradaki bir diğer önemli nokta da evde kayınvalide ile gelin arasındaki güç ilişkileri ve bunun sonucunda kimin sözü geçtiğidir. Çünkü evdeki “iktidar” ve “otorite” için gelin ve kaynana “evin hanımı” olmak için mücadele verir. Bununla ilişkili olarak evdeki iktidar sahibi erkeğin kalbini çalan diğerinin otoritesini de çalmış olur. Böylece iki kadın da erkek üzerinde etkili olmak isteyecektir. Çünkü erkek hangisini daha çok sevip sayarsa onun dikkate alacaktır. Bu bağlamda ataerkil toplumlarda kadın, gücü elinde bulunduran erkeğin kalbini kazanarak kendi otoritesini diğer kadınlar üzerine inşa eder.

5.2.2.4. Kayınvalide teyze değil, annedir!

Ataerkil toplumda, kadın ve erkek eşitsizliği aynı zamanda kadınlar arasında kurulan hiyerarşilerle de yeniden üretilmektedir. Kadınların, anne, gelin, kaynana, baldız gibi sıfatları esasen erkeklerle ilişkileri üzerinden belirlenmektedir. Yani, erkekler kurduğu bağın niteliği kadının alacağı sıfatı da belirlemektedir. Erkeklerle ilişkinin niteliğinden devşirilen bu sıfatlar aynı zamanda kadınlar arasında hiyerarşik bir düzeni tesis etmektedir.

Kaynana-gelin ilişkisi sürekli tartışılan konuların başında gelmektedir. Kaynana gelin için anne mi, teyze mi veya gelin kaynana için kızı mı yoksa sadece gelini mi gibi tartışmalar sürekli yapılmaktadır. Burada her ne kadar kaynana-gelin ilişkisi “anne-kız ilişkisi” gibi görünse de aslında bu ilişkinin iki yüzü vardır. Çünkü kaynana-gelin ilişkisi anne-kız ilişkisine benzemez. Anne-kızmış gibi yapıldı için bu ilişkinin iki yüzüdür. Gelin herhangi bir olumsuz durumda o kaynananın gelini veya kızı olmaktan çıkabilir ve bu ilişkiyi bitirebilir ama anne-kız ilişkisi sabittir. Elbette kaynana ve gelin anlaşarak iyi bir ilişki sürdürebilirler ama anne-kız olamazlar. Gerçek anne-kız ilişkisinde anne-çocuk sevgisi vardır ama kaynana-gelin ilişkisinde ise gelin, anne-erkek çocuk arasına giren kişidir ve bu ilişkinin bozulmasına da neden olabilecek bireydir. Ataerkil toplumda kadına atfedilen bu roller veya söylem sabittir ve değişkenlik göstermezler. Bu durumu programdaki kaynana-gelin ilişkilerinde de görmek mümkündür.

Programda gelinlerden biri kaynanasına teyze dediği için diğer gelin ve kaynanalar tarafından şiddetli bir biçimde eleştirilmektedir. Kaynanalar da bu durumu eleştirerek “gelinim bana anne demiyorsa hiçbir şey demesin. Kayınvalideye teyze denilmesi Türklerin örf, adet ve geleneklerine uygun değil” diyerek (25.

Bölüm) geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini hatırlatmaktadır. Diyalog şöyle devam etmektedir:

Fatih Ürek: “Acaba hangi gelinimiz kayınvalidesini anne olarak görmüyor?”

Emel: “Hatice kayınvaliden demişti ki gelinim asla kızım olamaz. Sen kayınvalideni annen olarak görebiliyor musun?”

Hatice: “Kayınvalidemi annem olarak görmüyorum tabi ki de. Siz görüyor musunuz? Böyle bir şey var mı?”

Elif: “Ben görüyorum tabi ki”

Cansu: “Yerine koymak değil. İki annesi olabilir insanın”

Hatice: “O konuda tabi ki annem olarak görüyorum”

Cansu: “O konuda da görme. Ben senin yerinde olsam görmem yani”

Elif: “Ben de olsam görmem. Yani o seni kızı yerine koymuyorsa”

Hatice: “Hayır. O sadece şeyi söyledi. Benim gelinim asla kızım olamaz. Yani herkesin yeri ayrı olduğunu söyledi [...] Annemin yerine hayatta koyamam kayınvalidemi. Benim için sadece kayınvalidedir yani”

Emel: “Belki de bu yüzden seni kızı gibi göremiyor yani”

Hatice: “Ben karşıdan ne görsem aynısını yansıtan cinstenim [...] Beni kızı gibi görseydi ben de görebilirdim. Demek ki kendisi görmüyor. Ben de o şekilde görmüyorum” (25. Bölüm).

Fatih Ürek, geçmiş bölümlerde söylenen sözcükleri veya yapılan tartışmaları tekrar gündeme getirerek bir tartışma veya polemige yol açmaktadır. Hatta kendisi tartışmaya bizzat dahil olarak sorular sormaktadır.

Fatih Ürek: “Kaynana ile gelin arasında rütbe farkı var. Kim o kaynana?”

Çiğdem: “Ben kendimi kayınvalide olarak görmüyorum. Gerçekten de görmüyorum yani”

Sevgül: “Ben bir arkadaş olarak görüyorum gelinimi”

Hüsniye: “Arkadaş olmaz da. Arkadaş gibi diyelim. Çünkü gelin ile kaynana arkadaş olamazlar. Arkadaş gibi olurlar çünkü arada bir makam, rütbe farkı var. Aslında budur yani. Gelinim de gelin olup bir makama sahip olmuş. Kaynana ise bir üst rütbedir. Kayınvalide tabi daha üst bir makamda olduğu için daha fazla konuşur. Gelin kayınvalideden daha fazla konuşursa olmaz [...] Benim gelinim benim kızım olamaz. Benim torunlarımın annesidir ve onun rütbesi budur. Bu çok önemli bir rütbedir. Gelinimin makamı budur” (30. Bölüm).

Kadınların erkeklerle yakınlıkları ve ilişkilerinin niteliği, kimi zaman askeri terminolojiyi referans alabilmektedir. Askeri hiyerarşi, ataerkilliğin yoğunlaşmış yalın ifadelerindendir. Aynı zamanda, baskın erkeklik hallerinin öğrenildiği, kadın kimliğinin değersiz ve kadının cinsel obje olarak yeniden üretildiği kurumların başında gelmektedir. Buradaki diyalogda, kadın olma hali ve kadınların diğer kadınlarla ilişkisi dolaylımsız bir erkeklerin dünyası üzerinden ifade edilmektedir.

Programa Türkiye’de “ünlü” olarak görülen konuklar da katılmaktadır. Daha program sunucularından biri olacak olan Seda Sayan ile Demet Akalın gibi popüler isimler misafir konuk olarak programa katılmaktadır. Seda Sayan programda “Gelin, evlat mı yoksa gelin midir?” tartışmasına dahil olmaktadır:

“Gelin diye bir şey yoktur bence, evlattır. Çünkü ben bir erkek annesi olarak oğlum kimi seviyorsa ve oğluma değer vereni baş tacı yaparım. Kızım olur o benim. Oğlumu sevmesi önemli. Oğlumu üzmemesi önemli. Gelin gelinliğini bilmeli tabi. Gelin, gelin olduğunu bilecek. Kayınvalide de kayınvalidelliğini bilecek” (35. Bölüm).

Erkeğe hizmet eden kadın imajını olumlayan Seda Sayan, yerleşik eril kodları teyit etmektedir.

5.2.2.5. Laf soka kaynana, huysuz gelin

Program süresince birçok kez gelin ve kaynana çatışmasını veya çekişmesini gerek jest ve mimikleriyle gerekse de konuşmalarıyla görmek mümkündür.

Kuliste konuşan kayınvalideler, gelinlerinin kişisel özelliklerini şu ifadelerle tartışmaktadırlar:

Hüsniye: “Benim gelinim aslında cimri. Oğlum da tutumludur. Ama şunu istiyorum aslında. Cimriliği sevmiyorum açıkçası.”

Güler: “Konudan konuya değişiyor. Mesela yeme içme konusunda cimri değil. Kıyafetler konusunda her şeyi almak ister, doymaz. Kıyafetlere doymuyor, asla doymuyor” (12. Bölüm).

Öte yandan, kayınvalideler arasında geçen konuşmada gelin-kayınvalide çatışmaları, çekişmeleri ve baskınlık durumları konuşulmaktadır:

Hüsniye: “Seniye’nin gelini ona bağırsa da çağırsa da hiç üzülmüyor. Üstüne bile almıyor. Yeter ki Arzu, çığırtkanlık yapmasın. Ben şimdiki gibi böyle susayım diyorsun”

Seniye: “Unutma ki ben Karadenizliyim, unutma yani. Bir köşeye yaz. Biz nerde duracağımızı, nerede susacağımızı biliriz. İdare etmeyi de biliriz”

Güler: “Ben de Karadenizliyim; ama benim seninle (Seniye’ye diyor) aramızda bir fark var. Beni gelinim bastıramaz. Yani Arzu’nun yaptığı şeyleri gelinim bana yapamaz” (11. Bölüm).

Yukarıdaki diyaloglardan hareketle kayınvalide-gelin arasındaki güç savaşı kayınvalidelerin gözünden farklılaşabiliyor. Bazı kayınvalideler gelinleri üzerinde tahakküm kurarken bazı gelinler ise kayınvalideleri üzerinde baskıcı bir role sahip olabilmektedir. Buradan hareketle, kayınvalidesi üzerinde tahakküm gücünü elinde bulunduran gelinler, toplum tarafından “saygısız, büyüğüne saygı duymayan, ona karşı çıkan ve istenmeyen gelin” olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Keza bu kanıyı kayınvalidelerin söylemlerinden de görmek olasıdır.

Yukarıda da görüleceği üzere güç veya iktidar yer değiştirebiliyor ve toplumun ya da bir ailenin en alt tabakasında bulunan kişinin (gelinin) eline de geçebilmektedir. Bu kapsamda gücün bir merkezi yoktur diyebiliriz. Örneğin kaynana-gelin ilişkisinde büyük taraf yaşlandığında veya elden ayaktan düştüğünde güç ya da iktidar gelinin eline geçmektedir.

5.2.2.6. Tecrübeli, tecrübesiz gelin

Ataerkil toplumda aileler, genellikle ailesine tüm yönleriyle “yakışır” gelin adayı aramaktadır. Bu arama noktasında kayınvalide öne çıkmaktadır. Çünkü aileye en çok yakışacak gelin adayını o bilir. Bu kapsamda “ideal gelin” anlatısı, kayınvalidenin saltanatını yıkmayan, güzel, iyi kalpli, saygılı, mütevazı, mutfakta ve temizlikte iyi olan bir ev hanımı özelliklerini içermektedir. Kayınvalide de oğluna gelin adayı ararken genellikle bu özelliklere dikkat etmektedir. Keza programdaki kayınvalidelerin gelinlerini onaylama sürecinde bu tarz özelliklere dikkat ettiklerini de açıkça söylemektedirler.

Yarışmacıların kendi aralarında tartıştıkları diğer önemli konulardan biri de mutfakta deneyimli olmaktır. Kayınvalidelere göre de gelinlerin başarılı olmasının ön şartı iyi yemek yapmaktır. Çünkü mutfak işleri, hiyerarşik olarak diğer ev işlerinin arasında en önemli olanıdır. Bu kapsamda mutfak işleri en çok hüner gerektiren alandır. Bu söylemler toplumda var olan “kadın-yemek-mutfak” ilişkisini pekiştirmekte ve yeniden üretmektedir.

Ataerkil kültürde kadının yeri mutfaktır ve “kadın dediğin” iyi yemek yapmayı bilmelidir. Kaynanalar kendi aralarında gelinlerini bu konuda çekiştirmektedirler:

Seniye: “Keriman Hanım sen hiçbir şey öğretmemişsin aşk olsun. Bir kadın 31 yaşında soğan doğramayı bilmez mi?”

Keriman: “Kızı annesinin evinden aldım. Sokaktan almadım ya. Annesi göstermemişse ben ne yapayım.”

Seniye: “Bir kayınvalide olarak öğretmen gerekirdi” (8. Bölüm).

Bir diğer diyalog şöyle gerçekleşmektedir:

Elif: “Ben 29 yaşımdayım. 7 yıllık şahane bir evliliğim var. 2 çocuğum var. Bayburtluyum. Bayburt kültüründe kızlar, gelin olarak yetiştirilir. Ben de iyi bir gelin olduğumu düşünüyorum. Buraya mutfağın kraliçesi olmaya geldim”

Fatih Ürek: “Elif, neden kayınvalideni mutfığa sokmuyorsun?”

Elif: “Biz yetiştirilirken gelin olarak yetiştiriliyoruz. Yani temelden geliyor sanırım. Biz de kendimizden büyük olana iş yaptırmayız. Mesela ben ona hizmet etmek isterim. Benim kayınvalidem benim evimde niye iş yapsın ki?” (16. Bölüm).

Türkiye gibi geleneksel ataerkil toplumlarda kadına, ideal sıfatlara sahip olabilmesi için farklı rolleri de üstlenmesi gerektiği hatırlatılmaktadır. Çocukluktan yetişkinlik süreçlerine kadar, geçmesi gereken birçok eşik vardır. Evlilik kurumunun yüklediği görevlerden biri de, geleneksel değer yargılarına riayet. “Anası öğretmemiş ben nasıl öğreteyim” vurgusu, toplumsal cinsiyet rollerinin çocukluktan itibaren gerçekleşen bir öğrenme süreci olduğuna işaret etmektedir.

Gelinlerin rakiplerine karşı olan söylemlerine baktığımızda, “boş, bilmiyor, edemiyor, aklını kullanmıyor” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Bir erkek için söz konusu olmazken, bir kadının yemek yapmayı bilmemesi çok büyük bir eksiklik veya sorun olarak görülmektedir. Sunucu Fatih Ürek’in, “ben bile dolma sarmayı biliyorum. Bu kızlar bilmiyor. Olacak iş değil” derken, kadınlara ihmal ettikleri sorumluluklarını hatırlatmaktadır. “Ben bile” diyen Ürek, maskülen sıfatına vurgu yaparak, erkek otoritesinin kurallarını teyit etmektedir.

Programda kadınların başarılı ve deneyimli olmanın ölçütü aynı zamanda uzun bir evliliktir. “Yeni gelin, tecrübesiz gelin” ve “tecrübeli gelin” tespitleri bu rasyonele işaret etmektedir:

Elif: “Hüsniye teyze yeni gelin ile tecrübeli gelin dolması arasındaki farkı merak ediyorum”

Hüsniye: “Yeni gelin daha yeni yapmaya başlamıştır, öğrenmiştir. Daha yeni yeni öğreniyordur. Tecrübeli gelin ise bunu birkaç yaptığı için bunun lezzeti oturmuştur. Budur yani” (43. Bölüm).

Öte yandan, bir kadının erkekten kabul görmesi ev işlerindeki tecrübesi üzerinden ölçülürken, “güzel yemek” yapmak bu ilişkide kritik önemdedir. Zira, kocasını günlünü hoş tutması gelinin güzel yemek yapmasına bağlıdır. Yani, kadının sevimliyi hak etmesi, mutfaktaki sorumluluğunu yerine getirmesine bağlıdır.

Kaynanaların görüşleri genellikle gelinlerinin iyi yemek yapmaları gerektiğidir. Çünkü eşlerini ancak iyi yemek yaparak mutlu edebileceklerini söylemektedirler. Böylece “erkeğin kalbine giden yol midesinden geçer” söylemini sıklıkla vurgulanmakta ve bu söylem üzerinden erkek iktidarı yeniden üretilmektedir.

5.2.2.7. Evlilik kararı, kimin kararı?

Ataerkil toplumlarda bir kadının oğluna eş seçmesi çok önemlidir. Bu kapsamda kayınvalideler, kendi otoritelerine karşı gelmeyen, onların sözünü çiğnemeyen veya sözlerinin üstüne söz söylemeyen gelinleri isterler. Dolayısıyla kayınvalidelerin gelinlerinden birçok beklenti ve hayalleri mevcuttur. Bunlardan ilki de aileye yakışır bir gelin olmak. Günümüzde “görücü usulü” evlilikler kırılmış olsa da etkinliğini devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Bu görücülük mevzusunu genellikle erkeğin annesi, akrabaları veya bu işi üstlenmiş kadınlar halletmektedir. Oğlunu evlilik yaşına getiren anne, şimdi “ideal gelin” bulma arayışına girmektedir. Böylece gelin ilk olarak kayınvalidenin onayından geçmektedir. Böylece kaynanalar bir nevi ailelerinin “eşik bekçiliği” görevini üstlenmektedirler. Bu ideoloji hemen hemen bütün ataerkil ailelerde mevcuttur.

Geleneksel toplumlarda “kaynana” faktörü ikili ilişkilerde büyük bir role sahiptir. Özellikle erkek annesi olarak kaynana, oğlunun seçimlerine karışma hakkını kendinde bulmakta ve oğlunun partnerine veya evleneceği kadına karşı söz hakkına sahip olabilmektedir. Böylelikle evlilik denen anlatı, kayınvalidenin tahakkümüne maruz kalmakta ve çoğu zaman evlilikler buna göre şekil almaktadır. Bu faktörü programdaki kayınvalidelerde de görmek mümkündür.

Fatih Ürek’in kayınvalidelere “gelinini isteyip istemediği” sorusu üzerine gerçekleşen diyaloglardan biri şu şekildedir:

Hüsniye: (Hatice'nin kayınvalidesi) "Oğlum hayatı boyunca delikanlıydı. Pek çok kızla çıktı, gezdi, dolaştı. Hiçbir kızı yanıma getirmede ve onu bu kadar kararlı görmemiştim. Oğlum yanlış bir karar verebilir. Beni çiğneyip gittiğinde de yaptığı hatanın bedelini tek başına ödeyecek güçte olmalı. Bu güçte olmadığı için beni dinleyecek."

Hatice: "Belki de o güçteydi."

Hüsniye: "Hayır Hatice, oğlum evlenirken belki de otuz yaşında değildi. Sen de 25 yaşında değildin. İkinizin de yaşı küçüktü. Doğru kararları alacak olgunlukta değildiniz. İyi seçimi ben yaptım."

Hüsniye: "Sevdim, evlendim, boşandım. Evlilik çok ciddi bir şey. Vazgeçmek kolay bir iştir. Ben vazgeçmesine razıyım insanların. Yanlış yoldan dönmek de bir karardır. Ama ciddi bir yoldur evlilik ve orada büyüklerini dinlemek zorundasın" (1. Bölüm).

"İşbirlikçi" kaynana, "ideal" gelinin normlarını ifade etmektedir. Hüsniye, "delikanlı" oğlunun, "eğlenilecek kadın" ile "evlenilecek kadın" ayrımını yapabildiğiyle övünmektedir. Ancak, olası bir "yanlış" durumda, geleneksel normlara helak gelmemesi için müdahale edebileceğini anlatmaktadır. Erkek dünyasının geleneksel normlarına uygun düşecek tipteki kadını seçebilecek yetkinliktedir çünkü. Hüsniye, oğlu için "uygun" eş seçmek suretiyle, kendi evlilik deneyimini erkeklerin değerler dünyası doğrultusunda kullanmaktadır. Başka bir ifadeyle aileye katılacak yeni üyenin kim olacağı noktasında karar verici olan kaynana, aile hikayesini (olumlu yönde) şekillendirecek adayı seçme hakkına sahiptir. Aynı zamanda yeri geldiğinde bir gelinin aileden çıkarılması noktasında da söz sahibidir.

Gelin yarışmacı Emel'in internet aracılığıyla eşiyle tanışması kayınvalideler ve diğer gelinler tarafından tepki alarak "sıcak" bakmadıklarını belirtmektedirler. Toplumda hali hazırda var olan "görücü" ya da "normal" ilişkiler sonucunda oluşan evlilikler haricindeki evlilikler veya "sanal ilişkiler" onaylanmamaktadır.

Güler: "Allah herkese benim gelinim gibi bir gelin nasip etsin."

Hüsniye: "İyi olanı benimki. Seninki ya da onunki gibi bir gelin istemiyorum. Bana uygun olan belki değişik bir şeydir."

Güler: "İyi insan diyorum. Herkese uygundur. Becerikli ayrı bir şey, iyi insan ayrı bir şey."

Hüsniye: "Ya iyilik anlayışlarımız farklıysa?"

Güler: “İyilik anlayışınız nasıl farklı olacak? Sana saygılı ise yani düzenbaz değilse...” Hüsniye, “Bana saygılı olan gelin istemem. Ben kendine saygısı olanı isterim.”

Güler: “Zaten kendisine saygısı olmayan gelinin sana nasıl saygısı olacak.”

Hüsniye: “Bir eve bir de bir oğlana sahipsın. Şimdi bir oğlu var. Ne istiyor? Kendisine saygı istiyor. Onu pohpohlamak istiyor. Gelini onu pohpohlasın. Canım cicim desin. Bir de o Allah o bitti. Bunun için gelin ona bir tane. O başka türlü bakamaz hayata. Ama benim istediğim gelin de bir defa mutfağında tek olmayı seviyor. Bravo. Ben de öyleyim. Lider olmak istiyor.”

Güler: “Valla ben pohpohlamayı falan bilmem. Ama ben sadece şunu bilirim. Örfümde, adetimde, geleneğimde, beni yetiştirende ben bunu gördüm. Herkes konumunu, yerini bilmeli. Gelin ve kaynana yerini bilmeli. İşte o zaman hayat çok güzel olacak.”

Diğer kaynanalar ise: “Biz de bunu istiyoruz, buna varız. Doğrusu olan bu” (6. Bölüm).

Yukarıda yer alan konuşmalardan yola çıkarak aslında kaynanaların gelinlerine karşı üstünlük kurma, yönetme ve kendilerine saygı göstermeleri çabası gütmektedirler. Gelinleri hem onların hem de erkek çocuklarının rızasını kabul edip onlara boyun eğme veya iyi davranmaları beklenilmektedir. Gelinin görevi sadece “kocasına ve kaynanasına iyi bakmak” ve “iyi insan olmak” gibi gösterilmektedir. Böylece kayınvalidelerin, “vurgulanmış kadınlık” rolünü sergilediklerini ve hegemonik erkeklığe hizmet ettiklerini söylemek mümkündür. Ayrıca kendi hayatlarında sergiledikleri “gelin” rolünü de el alarak kendi gelinlerinin de o rolleri sergilemelerini istemektedirler.

5.2.2.8. Entrikacı, oyuncu kadın

Program süresince çoğu zaman kadın yarışmacıların “entrika” peşinde oldukları ifade edilmektedir. Örneğin kayınvalide Hüsniye, gelin Cansu’yu “entrikacı” ve “oyuncu” olduğunu şu sözlerle tanımlamaktadır:

Hüsniye: “Cansu’ya bak. Hep entrika peşinde. Yani kafa hep bir oyun veya entrika var”

Sevgül (Cansu’nun kayınvalidesi): “Oyun peşinde değil de oyun bozma peşinde”

Hüsniye: “Oyun olduğunu düşünüyor ama nerden nereye gitti kafa. O kadar da büyük plan kurabilecek, o kadar büyük bir düzeneği kafasına koyup algılayacak kadar zekası varsa onun yaptığı oyunlardan korkarım” (19. Bölüm).

Buradan hareketle kadınlar entrikacı, oyuncu, sinsî vs. kalıplara sokularak var olan eril sistem yeniden üretilmekte ve toplumda hakim olan kadın algısı pekiştirilmektedir. Yarışmacıların, kıskançlık, hilecilik, dedikoduculuk, çıkarıcılık, oyunculuk, kurnazlık gibi sıfatlarla kimi zaman kadınları “şeytanlaştırırken”; benzer sıfatlar kimi zaman olumlanarak, meziyet olarak da sunulabilmektedir.

Programda baskın karakter olarak kayıinvalideler, gelinlerini ezen kadın olarak gösterilmekte veya temsil edilmektedir. Hatta bazı gelinlerin “ben yaşadığım için” diyerek bu durumu bildiğini, diğer bazı gelinlerin de kendisini ezdirmediğini belirtmektedirler. Ayrıca yapılan sohbetler, tartışmalar ve sürtüşmelerde bir “kadın düşmanlığı” algısı da üretilmektedir. Özellikle gelin-kaynana atışmaları kadınlığı sorunsallaştıran bir zemin üzerinden gerçekleşmektedir.

5.2.2.9. Gelinin güzeli, yemeğin güzeli

Programdaki kadınlardan sadece birinin mesleği hemşire iken geriye kalan bütün kadınlar kendilerini “ev hanımı” olarak tanımlamaktadırlar. Kadınların bütün motivasyonu, başarısı ve yaşam mottosu, mutfakta güzel yemek yapmak şeklinde sunulmaktadır.

Yarışmada yemeğin lezzeti, sunumu ve görünüşü ile kadınının ya da gelinin dış görünüşü arasında bir ilişki yaratılmakta ve bir tutulmaktadır. Aşağıdaki diyalogda, kadının yemekle olan ilişkisi sadece mutfaka girip yapmakla sınırlı olmadığını, yemeğin sunumu, lezzeti veya tadı ile kadın bedeninin güzelliği, karakteri ve huyu arasında da bir ilişki kurulmaktadır. Aynı zamanda burada tıpkı sunumu güzel ve lezzetli bir yemek gibi kadının da bu özelliklere sahip olması gerektiği düşünülmekte ve burada kadının bedenine, dış görünüşüne ve karakteristik yapısına vurgu yapılmaktadır. Kısacası kadının bedeni, güzellik, iyi huyluluk gibi belirli kıstaslara sıkıştırılmakta, metalaştırılmakta ve bir obje gibi sunulmaktadır:

Fatih Ürek: “Ünlü yemekler nasıl biliyor musunuz? İlk önce yemek geldiği zaman şöyle bir görünüşüne bakarlar. Yemeğin lezzeti gibi sunumu da çok önemli. Sonrasında tadına bakarlar”

Hüsnîye: “Fatih Bey, peki ben size bir şey söyleyeceğim. Ben gidiyorum oğlum diyor ki ‘anne falanca kızla evlenmek istiyorum.’ Ben de oğlum bu kız çok güzel tamam. Görüntü çok hoş. Bu kızı aldık. Peki iyi geçiniyor mu? Diyorum. Oğlum, ‘anne kız çok güzel geçinirim, diyor. Aldık kızı geldik eve. Kızda düzen yok, tertip yok. Ağzı düzgün değil. Ne kadar çekeceksin o dış görüntüyü? Lezzeti yok, tadı yok gelinin.”

Fatih Ürek: “Yemek de işte böyle oluyor [...] Aynı şeyi yemek için söylüyorum” (25. Bölüm).

Günümüz dünyasında kadın bedeni, çoğunlukla erkeklerin yön verdiği moda değerleri doğrultusunda belirli kalıplara sıkıştırılmaktadır. Sıklıkla birbirlerini fiziki görünimleri üzerinden saldıran yarışmacılar, “ideal kadın bedeni” tartışmaları üzerinden toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını yeniden üretmektedir.

Evlilik arifesinde de “güzellik” kavramı çok önemlidir. Kayınvalideler için ideal gelinin taşıdığı normlardan biri de dış güzelliğidir. “Güzel olan evde kalmaz” veya “çirkin kadın evde kalır” söylemlerini sık sık işitmek mümkündür. Bu söylemlerin evlilik kararında ciddi bir etkisi olduğunu da söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü kayınvalide gelinin en iyisini isterken aynı zamanda en güzelini de istemektedir. Çünkü kayınvalide “gelinlerim çok güzel” konulu anlatıyı çok sevmektedir. Keza programdaki kayınvalideler de gelinine ilk bakışta dış güzellik üzerinden bakmış ve öyle onaylamıştır. Böylece güzellik anlatısını evliliğin ön şartı olarak kabul etmek mümkündür.

Öte yandan, gelinler evlerindeki mutfak düzenlerini ve kurallarını yarışmaya taşıyarak aynı zamanda günlük yaşam pratiklerini veya rutinlerini de yeniden üretmiş oluyorlar. Ayrıca programda kaynana ve gelinlerin yaptığı sohbetlerde günlük hayatta var olan yaşam pratikleri hakkında da ipuçları verilmektedir. Özellikle evdeki düzenden ve rollerden bahsedilmektedir. Örneğin, programda yapılan sohbetlerde, yaşlıların bakımından sadece kadınların sorumlu tutulduğu bilgisinin teyit edildiğini de görmekteyiz.

5.2.2.10. Güçsüz, sakar kadın

Gelinim Mutfakta programı hem eğlencenin hem de rekabetin olduğu bir programdır. Gelinler sataşmalarında “sakar, beceriksiz ve bilgisiz, dilsiz, çok konuşan, duygusal, güçsüz” gibi ifadeler üzerinden birbirlerini yermekte ve küçük düşürmeye çalışmaktadırlar. Kadınların birbirine yakıştırdığı bu ifadeler erkek dünyasının değerler sistemindeki kadınlık bilgisiyle örtüşmektedir. Çoğu zaman “güçsüz, narin” sıfatlarla anılan bir yarışmacının karşısına sert tavırlar sergileyen başka bir yarışmacı konulabilmektedir. Kadınların kadınlar üzerinde otorite kurduğu bu mizansende, “erkek gibi” imajıyla öne çıkan sert kadın profili, “vurgulanmış kadınlık” ya da “işbirlikçi kadın” rolünü üstlenmektedir.

Yarışma boyunca gelinler ve kayınvalideler birbirine küçük düşürücü, zayıflık belirtisi gösteren ve kendini üstün tutmak için her türlü çabayı sarf eden hareketlerde bulunmaktadır. Katılımcıların eylem ve söylemleri, çoğunlukla feminen varoluş biçimlerini olumsuzlayan nitelikte. Örneğin yarışmanın beşinci bölümünde Arzu, Tuğçe'ye; "Tabureye çıkmakla fasulyelikten vazgeçilmiyor kusura bakma. Fasulyesin yani. Çıktın diye fasulyelikten kurtulmuş olmuyorsun" demektedir (5. Bölüm). Buradan hareketle Arzu, Tuğçe'yi zayıf, küçük, güçsüz ve yarışamayan ya da rakibi olamayacak kadar bilgisiz olarak göstermektedir. Başarıları çoğu zaman "şans eseri" olarak kabul edildiği programda, kadınların, emek ve becerilerinin göz ardı edildiği bir eğilim gözlenebilmektedir.

BULGULAR VE SONUÇ

Erkeklik, belirli süreçlerden geçerek elde edilen ve bu elde etme süreci hiç bitmeyen bir iktidar alanıdır (Atay, 2004:24). Örneğin bir erkek çocuk, erkekliğini elde edebilmek için zorluk, stres ve acı yüklü birçok ritüellerden başarıyla geçmek zorundadır. Erkekliğe ilk adım ritüeli, anneden kopuş ile başlar; çünkü ataerkil sistemde erkek çocuk için anne bir tehdit unsudur. Erkek çocuğun annesiyle kurduğu duygusal bağ, onun hiçbir zaman “erkek gibi” hissetmesine olanak sağlayamayacağı düşünülür (Gilmore, 1997). Böylece bu kopmanın gerçekleşmesi için artık erkek çocuk bir dizi ritüelden geçilir. İlk olarak erkek sünnet edilir. Sünnet erkekliğe erme yolunda önemli bir adım olduğu gibi simgesel olarak anneden kopuşu da ifade eder. Daha sonra erkekliğin bir diğer gereklerinden biri de sokağa çıkıp erkek çocuklarla oyun oynamak, küfretmek ve kavga etmektedir. Çünkü erkek pısrıklığını bu ortamda yener ve sert, kavgacı, güçlü ve acımasız bir kimliği elde eder. Ayrıca, ailenin erkekleri, küçük oğlanları erkek hamama götürerek de onların erkekliğini elde etmelerini sağlar. Sadece erkeklerin olduğu bu alanda, erkekliğe ermek için geçilecek eşikler anlatılır. Bu eşiklerden ilki cinselliktir. Erkekliğe ermede en önemli adımlardan biri cinsel ilişkiye girmektir. Daha sonra askerlik görevi gelmektedir. Türkiye’de hemen hemen birçok kültürde “asker yapmayana kız verilmez”. Çünkü askerlik, erkek için en “kutsal” eşiklerden biridir. Erkekliğin dönüştürüldüğü, “adam edildiği”, belirli kalıplara sokulduğu yerdir askerlik. Askerlikten sonra da erkeği, iş hayatı, evlilik ve baba olmak gibi ritüeller bekler. Erkek olabilmek veya erkekliğe erişmek için öncelikle para kazanmak gerekir. Bunu elde ettikten sonra erkek evlendirilir. Artık erkeği evi geçindirme, koruma, iktidar sahibi olma rolleri beklemektedir. Ayrıca baba olmak da erkekliğin gereklerinden biridir. Özellikle de erkek babası olmak... Atay’a göre bütün bu ritüeller yerine getirilse de nihayetinde erkeklik, ömür boyu her ortamda ve ilişkilerde kaybedilmemesi için mücadele edilen bir kimlik olarak karşımıza çıkar. Bu erkeklik, işte, statta, sokakta, evde, yatakta,

arkadaş ortamlarında, okulda veya kısacası her an sınama ve tehdit altındadır aynı zamanda. Bu tehdit de diğer erkeklerden gelmektedir. Bundan dolayı da erkekler arasında hep bir rekabet ve iktidarlık söz konusudur (2004:26).

Seksizm, ırkçılık, milliyetçilik, holiganizm ve homofobi gibi kavramlar hegemonik erkekliğin yeniden tanımlanmasında inşacı kavramlardır. Hegemonik erkekliğin normalleşmesini sağlayan bu unsurlar, söylemsel bir işleve de sahiptir. Örneğin günümüzde gerek ataerkil sistem dahilindeki kurumlar gerekse de bu kurumun başında bulunan heteroseksüel erkekler, diğer erkeklikleri dışlayan, ötekileştiren, kötüleyen, şeytanileştiren ve homofobik gruplar olarak gören bir tavır sergilemektedir. Kısacası LGBTİQ+ bireylere yönelik hegemonik erkekliğin bu tutumundan hareketle, hem kendi erkeklik kaybının oluşmasını engellemekte hem de kendisi dışında var olan diğer veya öteki erkekliklerin varlığını kabul görmemektedir. Çünkü diğer erkekliklerin varlığı güçlendikçe hegemonik erkekliğin gücü, kaygan zemine oturtulmakta ve giderek kaybetmesine yol açılacağı düşünülmektedir.

Kadınla, eşcinselle, öteki erkekle, kısaca toplumun güçten yoksun olan özneleriyle hiyerarşik ilişki kuran hegemonik erkek, toplumsal cinsiyet düzeninin bu güçten yoksunlarına, ataerkil sistemin rıza mekanizmaları yoluyla boyun eğdiren stratejilere sahip olan erkektir. Bu noktada medya, hegemonik erkekliğin simgesel düzeninin yeniden inşa edildiği kritik bir söylem alanıdır. Böyle olmakla birlikte, medya aynı zamanda erkeklik çalışmaları açısından verimli tartışmaları mümkün kılan analizlerin devşirildiği bir alandır da.

Sinema filmi, dizi ve reklam gibi medya içeriklerindeki ataerkil ilişki ve temsiller araştırmacıların odaklandığı analiz temalarıdır. Giderek artan bir popülerliğe ulaşan “yemek programları” da ataerkil düzen tartışmasının yapıldığı güncel medya metinlerindendir. Bu noktada “Gelinim Mutfakta” yemek programı, erkek iktidarının toplumsal ve simgesel düzeninin yerleşik kodlarını analiz etmede anlamlı bir tartışmayı mümkün kılmaktadır. Program, hegemonik erkekliğin toplumsal ve simgesel düzeninin bizzat kadınlar tarafından yeniden tanımlanıp, onaylandığı bir analiz çerçevesi sunmaktadır.

“Gelinim Mutfakta” yarışmasında kurgu, dram, diyalog, kadro gibi program bileşenlerinin tamamı erkeğe göre düzenlenmiştir. Erkek, fiziki olarak orada

bulunmasa da varlığı mütemadiyen teyit edilen, programın asli karakteridir. Program onun gölgesi altında gerçekleşmektedir. Programın kurgusu, onun isteklerini en iyi şekilde karşılamaya yetenekli kadını (gelini) belirlemeyi hedeflemektedir. Bu erkek, evli, düzenli bir işe sahip, annesi ile eşi arasında bir denge kurabilen, damak zevki olan, ev işlerine karışmayan, yeri geldiğinde “erkeklik” yapmaktan geri durmayan gibi sıfatlara sahip, ataerkil toplumsal kodların vurguladığı hegemonik erkektir. Ayrıca bu erkek, “erkekliğe ermede geçilmesi gereken eşikleri” de başarıyla gerçekleştirmiştir. Sünnet edilmiş, cinsel deneyim kazanmış, askerliğe gitmiş, iş sahibi olmuş bu erkek evlilik eşliğini de tamamlamıştır. Hatta baba da olmuştur. Tüm program süresince, hegemonik erkeğin beklentilerine göre tanımlanan kadınlık halleri ve/veya bu kadınlık hallerinin nasıl olması gerektiği bilgisi işlenmektedir. Kadının nasıl olması (nasıl yemek yapması) gerektiğine dair bu tartışmanın esas amacı, erkeğin bu konudaki beklentilerini vurgulamaktır. Bu amaç, erkeklerle ilişkilerinin niteliği üzerinden tanımlanan katılımcı kadınların haftalar süren performansları üzerinden gerçekleşmektedir.

Connell (2019), hegomonik erilliği tamamlayan ve ona boyun eğen dişi kimliğe “vurgulanmış kadınlık” adını vermektedir. Hegemonik erkeklik ile vurgulanmış kadınlık arasında bir uyum vardır. Bu uyum kapsamında erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarını pekiştiren ve kurumsallaştıran pratikler muhafaza edilmektedir (Belek, 2013:24). Başka bir ifadeyle vurgulanmış kadınlık hegemonik erilliğin amaçları, menfaatleri ve istekleri doğrultusunda şekil almaktadır (Giddens, 2012:657). Bu kapsamda programda yer alan kadınlar da “vurgulanmış kadınlık” rollerini yerine getirmektedir. Hegemonik erkeğin iktidarını, söylemini ve ideolojik kaygılarını üstlenen bu kadınlar, bu erkekliğin yeniden üretilmesinde pay sahibidirler. Buradaki kadınlık örüntüsü, ataerkil söylemden pay alan, boyun eğen, içselleştiren ve onun inşasında rol oynayan kadındır. Böylece ataerkil toplumsal cinsiyet düzeninin erkeğe biçtiği eril roller vurgulanmış kadınlık üzerinden yeniden hatırlatılmaktadır.

Aile, Türkiye’de nüfusun büyük çoğunluğu tarafından kutsal kabul edilen bir kurumdur. Bu ailede kuralları belirleyen ve koyan kişi çoğunlukla erkektir. Erkek bu gücü, ataerkil sistemden almaktadır. Kadın ve erkek rolleri de bu sistem tarafından belirlenir: Erkek daha çok dışarıda, yani eve ekmek getiren, evi geçindiren, evin reisi rolündeyken, kadın ise ev işlerinden sorumlu domestik bir

roldedir. Kadının ev içi rolünün en önemli mıntıkası kuşkusuz mutfaktır. Mutfak, başta evin reisi olmak üzere, aile fertlerine yemek yaptığı, bu konudaki marifetleriyle onları memnun etmesi gerektiği ve aynı zamanda geleneksel beklentiler doğrultusunda “kadınlığını” teyit edebildiği yerdir. “Gelinim Mutfakta” programı kadının bu kritik görevlerinin yeniden hatırlatıldığı bir söylem alanıdır.

Bu programda, ataerkil aile düzeninin yansımalarıyla sıklıkla karşılaşmaktayız. Kayınvalide ve gelinler aile yaşamlarını, aile içindeki rollerini ve sorumlu oldukları işleri burada tatbik etmektedirler. Yarışmaya katılan kadınların neredeyse tamamı kendilerini “ev hanımı” olarak tanıtmaktadırlar. Kendilerini ev içi işlerden ve eş/çocuk bakımından sorumlu tutan kadınlar, eşlerinin ise çalışıp “eve ekmek getirmekle” sorumlu olduklarını ifade etmektedirler. Programın bu ataerkil anlatısı, ataerkil sistemin toplumsal yeniden üretimini yani izleyiciyi hedeflemektedir.

Formatları itibariyle evlilik ve yemek programları gibi medya içerikleri, insanların gerçek hayatlarına hitap etme iddiasına sahiptirler. Yani ataerkil toplumsal düzenin yerleşik ve kolay kolay değişmeyen geleneksel ilişkilerini ekrana taşırlar. Bu ilişkileri izleyiciye dikte ederler. Bu içeriklerde izleyiciye, toplumsal cinsiyet rolleri, eril kodlar doğrultusunda tekrar hatırlatılmaktadır.

“Gelinim Mutfakta” programında kadınlar ilk olarak mutfakta görüntülenmekte ve kadınların “çalışma alanı” olarak gösterilerek, en basitinden erkekler bu alanın dışında bırakılmaktadır. Başka bir ifadeyle, kadınların yerinin mutfak olduğu veya yemek yapmanın kadının sorumluluğundaki bir görev olduğu bilgisi işlenmektedir. Böylece, mevcut geleneksel ilişki teyit edilmektedir.

Medyada erkeklik ve kadınlık rolleri bazı istisnalar dışında hemen hemen hiç değişmez ve geleneksel ataerkil sistem çerçevesinde belirlenmektedir. “Gelinim Mutfakta” programı erkeği yücelten bir strateji izlemektedir. Erkekler genellikle güçlü, zeki, akıllı, çevik, yakışıklı, iş insanı, kaslı, fit vücutlu, baba, koca, evin reisi, söz sahibi, dışarda çalışan vb. sıfatlarla; kadınlar duygusal, kırılgan, ev kadını, ev işlerini yapan, anne, güzel, seksi, söz dinleyen sıfatlarla temsil edilirler. Temsil açısından bir diğer önemli nokta ise programda yer alan kadınların diyaloglarıdır. Bu diyaloglarda kadınlar, erkekliğin simgesel düzeninde temsil ettikleri konumlardan

konuşurlar. Kadını erkek iktidarındaki ikincil konumunu verili kabul ederek birbirlerine karşı kırıncı, küçük düşürücü sözler sarf etmektedirler.

Medya içeriklerinde veya özellikle televizyon içeriklerinde genellikle işin mutfağında erkekler yer almaktadır. Senaryoyu yazan kişi genellikle erkektir. Ayrıca yapımcılar da toplumun beklentilerini, nabzını ya da isteklerini ölçerek hareket etmekte ve toplumun ne istediklerini bildikleri için yaptıkları içerikleri süslemekte ve eril kodlarla sunmaktadırlar. Burada öne çıkarılan nokta, içeriklerdeki hegemonik erkeğin dünyasıdır.

Hegemonik erkeklik üzerine yoğunlaşan bu çalışma kadınların temsili üzerine önemli bir parantez açmakla birlikte onların hegemonik erkeklik rollerinin dayatıldığı bir nesne olarak sunulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Medya içeriklerinde kadınlar, her ne kadar modern bir yapı içerisinde temsil edilse de genellikle örtük bir ataerkil gücün taşıyıcısıdır. Kadını ataerkil toplumsal cinsiyet rollerine sadık bir konumda tutmaya çalışan hegemonik erkeklik, kadının erkekle eşit olamayacağı bir tahayyül dünyası içinde hareket etmektedir. Programdaki kadınlar, hegemonik erkeklik düzenini yeniden üreten öznellikleri olarak, kadınlık kimlikleriyle mesafeli ve sınırlı bir ilişki kurmaktadırlar.

Sonuç olarak bu çalışmanın amacı, medya içeriklerinde inşa edilen hegemonik erkekliğin eylem, söylem ve performanslarını açığa çıkarmaktır. Bu kapsamda gündüz kuşağında yayınlanan ve geniş bir izleyici kitlesine sahip “Gelinim Mutfakta” programındaki hegemonik erkeklik görünümü tartışılmıştır. Bu tartışma yapılırken, aynı zamanda medyanın geleneksel cinsiyet rollerinin toplumsal yeniden üretiminde ve hegemonik erkekliğin yeniden tanımlanıp, teyit edilmesinde kritik bir önemde olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akal, B. C. (2003). *İktidarın Üç Yüzü*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Akar, M. Y. (2007). Marksist ve Foucaultcu İktidar Anlayışları Üzerine sosyolojik Bir Karşılaştırma. *Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Akca, B. E., & Ergül, S. (2014). Televizyon Dizilerinde Erkeklik Temsili: Kuzey Güney Dizisinde Hegemonik Erkeklik ve Farklı Erkekliklerin Mücadelesi. *Global Media Journal*, 4(8), 13-39.
- Akca, B. E., & Tönel, E. (2011). Erkek(lik) Çalışmalarına Teorik Bir Çerçeve: Feminist Çalışmalardan Hegemonik Erkekliğe. İ. Erdoğan içinde, *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil* (s. 11-40). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Akkaş, İ. (2013). Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları Çerçevesinde Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı. *EKEV Akademi Dergisi*, 97-118.
- Akkayan, T. (2010). Bedenin Kültürel Gerekçelerle Sakatlanması ve Söğüt'te Sünnet, Antropoloji. *Antropoloji*, 37-68.
- Alemdar, Z. (1994). *Türkiye'de Kadın Olmak*. İstanbul: Say Yayıncılık.
- Alemdaroğlu, A., & Demirtaş, N. (2004). Biz Türk Erkeklerini Böyle Bilmezdik!: Mynet'te Erkeklik Halleri. *Toplum ve Bilim*(101), s. 206-224.
- Altunoğlu, A. (2019). *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayını.
- Atay, T. (2004). "Erkeklik" En Çok Erkeği Ezer! *Toplum ve Bilim*(101), 11-30.
- Avanoz, E. (2018). Günümüz Türk Dizilerinde Hegemonik Erkeklik Temsili: Diriliş "Ertuğrul", Söz, Eşkıya Dünyaya Hükümdar Olmaz Dizilerinin Analizi. *İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve Kültürel Çalışmalar Ana Bilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*.

Avşar, S. (2017). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Tarihsel Rollerini Yitiren Erkekliğin Çöküşü: Küllerinden “Yeni Erkek”liğin Doğuşu. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 224-241.

Aytaç, Ö. (2004). Kapitalizm ve Hegemonya İlişkileri Bağlamında Boş Zaman. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(2), 115-138.

Baran, H. B. (2019). Hegemonik Erkeklik: Formülasyon, Yeniden Formülasyon ve Genişleme. Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2(2), 295-303.

Barutçu , A. (2015). “Ucundan Azıcıkla Atılan Sağlam temel: Türkiye’de Sünnet Ritüeli ve Erkeklik İlişkisi”. *Masculinites: A Journal of Identity and Culture*(3), 129-155.

Barutçu, A. (2013). Türkiye’de Erkeklik İnşasının Bedensel ve Toplumsal Aşamaları. *Ankara Üniversitesi Yayınlanmış Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*.

Beauvoir, d. (2019). *İkinci Cinsiyet*. (G. Acar Savran, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Belek, U. (2013). *Toplumsal Cinsiyet Algısının Statik Duruşu*. In L. Gültekin, G. Güneş, C. Ertung, & A. Şimşek (Eds.), *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları* (ss. 17-27). Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.

Belge, M. (2011). *Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya ve Türkiye*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Berktaş, F. (2009). Feminist Teorinin Önemli Bir Alanı: Cinsellik. *Cogito: Feminizm*(58), 58-72.

Berktaş, F. (2018). Felsefenin Kadına Bakışı. B. Emrah Oder, D. Yüksek, F. Gökşen, & H. Şimga (Dü) içinde, *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar* (s. 2762). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Bhasin, K. (2003). *Toplumsal Cinsiyet ‘Bize Yüklenen Roller*. (K. Ay, Çev.) İstanbul: Kadav Yayınları.

Bilgin, O. (2018). Türk Milliyetçiliği ve Kemalizm Meselesi: Hegemonya, Asimilasyon, Mücadele. *Akademik Hassasiyetler*, 5(10), 331-360.

Biricik, A. (2013). Ok-Militarizm: Vatandaşlık, Borçluluk ve Çürükleştirmek Üzerine. N. Yeşim Sünbülöğlu (Dü.) içinde, *Erkek Millet Asker Millet: Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler* (s. 369-392). İstanbul: İletişim Yayınları.

Boratav , B. H. (2018). *Erkekliğin Türkiye Halleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bourdieu, P. (2018). *Eril Tahakküm*. (B. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.

Bozok, M. (2009). Erkeklik İncelemeleri Alanındaki Başlıca Kuram ve Yaklaşımların Sosyalist Feminist Bir Eleştirisine Doğru. 6. *Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı*, (s. 431-445).

Bozok, M. (2009). Feminizmin Erkekler Cephesindeki Yankısı: Erkekler ve Erkeklikler Üzerine Eleştirel İncelemeler. *Cogito: Feminizm*(58), 269-284.

Bozok, M. (2011). *Soru ve Cevaplarla Erkeklikler*. İstanbul: Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları Merkezi Derneği (SOGEP).

Bozok, M. (2018). *Ebeveynlik, Erkeklik ve Çalışma Hayatı Arasında Türkiye'de Babalık*. İstanbul: AÇEV.

Butler, J. (2009). Toplumsal Cinsiyet Düzenlemeleri. *Cogito Dergisi*(58), 73-91.

Butler, J. (2018). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Alt Üst Edilmesi*. (B. Ertür, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Connell, R. (2017). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar*. (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Connell, R. (2019). *Erkeklikler*. (N. Konukcu, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.

Croteau, D., & Williams, H. (2003). *Media and Society*. USA: Pine Forge Press.

Cüceloğlu, D. (2014). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitapevi .

Çarpar, M. C., & Şavran, T. (2019). Beden, Kültür ve Erkeklik: Vücut Geliştirmenin Eril Bir Alan Olarak Savunulması Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 264-288.

Çelik Ahbab, H., & Eksi, H. (2013). Söylem Analizi. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27(27), 99-117.

Çoban, B. (2013). Gösteri İktidarı ve Militarist Erkeklik. N. Yeşim Sünbuloğlu (Dü.) içinde, *Erkek Millet Asker Millet: Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler* (s. 187-204). İstanbul: İletişim Yayınları.

Demren, Ç. (2003). Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri. *Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi*.

Depeli, G., & Uzun, E. (2013). Asker Fotoğrafları: Aileden Ulusa Bir İmgenin Yolculuğu. Ekranın, Perdenin, Haberin Etnografisi. H. Ergül (Dü.) içinde, *Sahanın Sesleri: İletişim Araştırmalarında Etnografik Yöntem* (s. 119-198). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Donaldson, M. (1993). What Is Hegemonic Masculinity, Theory Of Society. *Special Issue: Masculinities*, 22(5), 643-657.

Dökmen Y., Z. (2010). *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Dural A., B. (2012). Antonio Gramsci ve Hegemonya. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*(39), 309-321.

Ecevit, Y. (2011). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç. Y. Ecevit, & N. Karkıner (Dü.) içinde, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (s. 2-30). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları.

Enloe, C. (2013). Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm. A. Gül Altınay (Dü.) içinde, *Vatan, Millet, Kadınlar* (s. 203-226). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ercan, E. (2021). Militarizm. Vicdani Ret Derneği. 05 22, 2021 tarihinde <https://vicdaniret.org/militarizm-erol-ercan/> adresinden alındı

Erdoğan, İ. (2011). Erkek Dergilerinde (Men's Health-FHM-ESQUIRE Türkiye Örneğinde) Hegemonik Erkek(lik), Beden Politikaları ve Yeni Erkek İmajı.

İ. Erdoğan (Dü.) içinde, *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil* (s. 41-68). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Eren, O. (2016). Eril Tahakküm Gölgesinde Bir Sanatçı: Alma (Mahler). *Sosyoloji Dergisi*(34), 223-242.

Erkılıç, H. (2011). Türk Sinemasında Hegemonik Erkek(lik): Kahramandan Anti-kahramana Erkeklik Temsil(ler)i. İ. Erdoğan (Dü.) içinde, *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil* (s. 231-242). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Erkol, G. Ç. (2015). İllet, Zillet, Erkeklik: Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Türkiye’deki Seyri. *Masculinities: A Journal of Identity and Culture*(3), 235-239.

Erkol, G. Ç. (2019). Erkekliğin Onda Dokuzu. BirGün Gazetesi. 05 14, 2021 tarihinde <https://www.birgun.net/haber/erkekligin-onda-dokuzu-279131> adresinden alındı

Ertan, C. (2011). Medyada Eşcinselliğe ve Eşcinsellere İlişkin Söylem(ler): Televizyon Dizisi ‘Bir Kadın Bir Erkek’ ve (Hegemonik) Erkek(lik) Temsili. İ. Erdoğan (Dü.) içinde, *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil* (s. 95-123). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Fiske, J. (1987). *Television Culture*. London, New York: Routledge.

Fiske, J. (1999). *Popüler Kültürü Anlamak*. (S. İrvan, Çev.) İstanbul: Ark Yayınları.

Foucault, M. (2005). *Özne ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (1974) *The Archaeology of Knowledge*, Tavistock, London.

Foucault, M. (2007) Cinselliğin Tarihi. (Çev.) Hülya Uğur Tanrıöver. Ayrıntı Yayınları 2. Basım, İstanbul.

Gauntlett, D. (2002). *Media, Gender and Identity: An Introduction*. London-UK: Routledge.

Gedik, E. (2020). Bir İnşaa Süreci Olarak Erkeklik: Yozgat Örneği. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 84-95.

Gelles J. , R., & Straus A. , M. (1998). İntimate Violence: The Causes And Consequences Of Abuse İn The American Family. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 84-95.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Gill, R. (2003). Power and the Production of Subjects: A Genealogy of the New Man and the New Lad. B. Benwell (Dü.) içinde, *Masculinity and Men's Lifestyle Magazines* (s. 34-56). Oxford-Malden: Blackwell.

Gilmore, D. (1997). "The Manhood Puzzle", *Gender in Cross-Cultural Perspective* içinde, der. C.B. Brettell & C. F. Sargent, Prentice Hall, New Jersey.

Goldberg, H. (2010). *Erkek Olmanın Tehlikeleri: Erkek Üstünlüğü Mitini Yaşatmak*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Gramsci, A. (1997). *Selections From the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. (Q. Hoare, & G. Nowell Smith, Dü) New York: International Publishers.

Gramsci, A. (2014). *Hapishane Defterleri: Felsefe ve Politika Sorunları*. (A. Cemgil, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.

Grosz, E. (2011). Deneysel Arzu: Queer Öznelliğini Yeniden Düşünmek. *Cogito Dergisi*(65-66), 7-37.

Hall, M. A. (1996) *Feminism and Sporting Bodies: Essays On Theory and Practice*, Human Kinetics.

Hearn, J. (1996). Is Masculinity Dead? A Critique Of The Concepts Of Masculinity/Masculinities. M. M. Ghail (Dü.) içinde, *Understanding Masculinities: Social Realities And Cultural Arenas* (s. 202-217). Buckingham, UK: Open University Press.

Hebdige, D. (2004). *Alt kültür: Tarzın Anlamı*. İstanbul: Babil Yayınları.

Işıklar, U. (2014). Zeki Demirkubuz Sinemasında Toplumsal Cinsiyet Temsilleri. H. Kuruoğlu, & B. Aydın (Dü) içinde, *Toplumsal Cinsiyet ve Medya* (s. 267-299). Ankara: Detay Yayıncılık.

Jessop, B. (2005). *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet*. (B. Yazar , & A. Özkazanç, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Kabadayı , L. (2004). Toplumsal Cinsiyet ve Film: 90'lı Yıllarda ABD, İspanya, Hong-Kong ve Türk Sinemasında Üretilen Filmlerde Toplumsal Cinsiyet Olgusunun Feminist Yaklaşımla İncelenmesi. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*.

Kadioğlu, Ş. (2018). Marie Darrieussecq'in Truismes Adlı Romanında Eril Tahakküm. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(41), 51-68.

Kandiyoti, D. (2019). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayınları .

Karaca, N. (2020). Yeniden ve Yeniden Üretilen Eril Tahakküm. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*(65), 405-416.

Karacasulu, N. (2009). Hegemonik Düzen Tartışmaları ve Eleştirel Görüşler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(4), 53-71.

Kaya, T. (2016). Erkek Akıl Batı Felsefesinde “Erkek” ve “Kadın”. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 3(12), 138-141.

Kimmel, M. (1993). Invisible Masculinity. *Society*, 30(6), 28-35.

Kimmel, M. (2013). “Homofobi Olarak Erkeklik: Toplumsal Cinsiyet Kimliğinin İnşasında Korku, Utanç ve Sessizlik, Bozok. M (Çev.). *Fe Dergi*, 5(2), 92-107.

Kırımlı , Y. (2009). “Yetişkin Olmaya İlk Adım”. A. Koç, & E. Naskali Gürsoy (Dü) içinde, *İğdiş, Sünnet, Bedene Şiddet* (s. 151-163). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Koca, C. & Bulgu, N. (2005). *Spor ve toplumsal cinsiyet: genel bir bakış*. Toplum ve Bilim, 103, 163-184.

Köse, E. (2013). Cinsiyet/ Toplumsal Cinsiyet İkiciliği Üzerine Eleştirel Yaklaşımlar Ya Da Doğa “Doğal Mıdır?”. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*(64), 37-52.

Kurtuluş, C. (2004). Hegemonik Erkekliğin Peşinden. *Toplum ve Bilim*(101), 50-70.

Lloyd, G. (2015). *Erkek Akıl: Batı Felsefesinde “Erkek” ve “Kadın”*. (M. Özcan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

MacKinnon, K. (2003). *Representing men: Maleness and masculinity in the media*. London: Arnold.

Macnamara, J. R. (2006). *Media and male identity: The making and remaking of men*. New York: Palgrave Macmillan.

Maral, E. (2004). İktidar, Erkeklik ve Teknoloji. *Toplum ve Bilim*(101), 127-143.

Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Akınbay Osman, & D. Kömürcü , Çev.) İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.

Meral, S. P. (2008).). En Beyaz Çamaşırları En Ucuza Kim Yıkar? Reklam, Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları ve İktidar. *Fatih Üniversitesi Civilacademy Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 17-30.

Meral, S. P. (2011). Erkek Hegemonyasının (Yeniden) Üretimi: Dergi Reklamlarında Hegemonik Erkeliliğin Temsili. İ. Erdoğan (Dü.) içinde, *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil* (s. 297-323). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Metin, A. (2011). Kimliğin Toplumsal İnşası ve Geleneksel Kadın Kimliğinin Aktarımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 74-92.

Nagel, J. (2013). Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik. G. A. Altınay (Dü.) içinde, *Vatan Millet Kadınlar* (s. 58-94). İstanbul: İletişim Yayınları.

Nicholson, L. (1999). “Interpreting Gender”. L. Nicholson , & S. Seidman (Dü) içinde, *Social Postmodernism: Beyond Identity Politics* (s. 39-67). Cambridge: Cambridge University Press.

Onur, H., & Koyuncu, B. (2004). “Hegemonik” Erkekliğin Görünmeyen Yüzü: Sosyalizasyon Sürecinde Erkeklik Oluşumları ve Krizleri Üzerine Düşünceler. *Toplum ve Bilim*(101), 31-49.

Özbay , C., & Baliç, İ. (2004). Erkekliğin Ev Halleri! *Toplum ve Bilim*(101), 89-103.

Özbay, C. (2013). Türkiye’de Hegemonik Erkekliği Aramak. *Doğu Batı Dergisi*, 16(63), 185-204.

Özer, Ö. (2001). *Haber Söylem İdeoloji: Eleştirel Haber Çözümlemeleri*. Konya: Literatür Yayınevi.

Özerkan, Ş. A. (tarih yok). Bir Toplumsallaştırma Aracı Olarak, Medyanın Kadın İmajına Yaklaşımı. *Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma*, 2, 21-29.

Özsoy, A. (2011). Yerli Polisiye Televizyon Dizilerinde Hegemonik Erkek(lik): 'Bir Ankara Polisiyesi Behzat Ç.' Örneği. İ. Erdoğan (Dü.) içinde, *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil* (s. 125-161). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Öztimur, N. (2007). Feminist Teoride Pierre Bourdieu Tartışmaları. *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (G. Çeğin, Çev., s. 581-604). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.

Pompper, D. (2010). Masculinites, The Metrosexual and Media Images: Across Dimensions Of Age And Ethnicity. *Sex Roles*(63), 682-696.

Sancar, S. (2016). *Erkeklik: İmkânsız İktidar, Ailede Piyasada ve Sokakta Erkekler* (4 b.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sankır, H. (2010). Eril Tahakküm ve Üstün Erillik Olgusunun Plâstik Sanatlar Alanında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Oluşumuna Etkileri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar Dergisi* , 1-17.

Saraçgil, A. (2005). *Bukalemun Erkek: Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Ataerkil Yapılar ve Modern Edebiyat*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sayer, H. (2011). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı. *Uzmanlık Tezi*. Ankara.

Segal, L. (1992). *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler Değişen Erkekler*. (V. Ersoy, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Selek, P. (2014). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sığın, A., & Canatan, A. (2018). Connell'ın "Erkeklikler" Teorisinde İşbirlikçi Erkek, Madun Erkek ve Marjinal Erkek: Hegemonik Erkekliğin Kavramsal Hegemonyası. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(32), 163-175.

Sivri, T. (2019). Wattpad Romanlarında Küresel Hegemonik Erkeklik: Psikopat Mafya. *Masculinities A Journal of Culture and Society*(12), 82-128.

Smith, P. (2007). *Kültürel Kuram*. İstanbul: Babil Yayınları.

Sünbuloğlu, Y. N. (2013). Giriş: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik ve Erkek(lik)lere Dair Bir Çerçeve. Y. N. Sünbuloğlu (Dü.) içinde, *Erkek Millet Asker Millet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler* (s. 9-44). İstanbul: İletişim Yayınları.

Toker, N. (2008). “Vicdani Red, Sivil İtaatsizlik ve Antimilitarizm: İtaat Etmeme ve Direnme”. H. Ö. Çınar , & Ç. Üsterci (Dü) içinde, *Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler* (s. 79-94). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tuksal, Ş. H. (2004). İslamcı Erkekliğin İnşası- Geleneksel rollerin İhyası. *Toplum ve Bilim*(101), 81-88.

Türker, Y. (2004). Erk ile Erkek. *Toplum ve Bilim*(101), 8-10.

Türkoğlu, B. (2013). Fay Hattında Erkeklikler: Çalışma ve İşsizlik Ekseninde Erkekliğe Bakış. *Mülkiye Dergisi*, 37(4), 33-61.

Ulusay, N. (2004). Günümüz Türk Sinemasında “Erkek Filmleri”nin Yükselişi ve Erkeklik Krizi. *Toplum ve Bilim*(101), 144-161.

Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Sosyoloji Konferansı*, 35, s. 29-56.

Willis, P. (1992) “Women in sport in ideology”, *Sport, culture and ideology*, içinde, der, J. Hargreaves, Routledge & Kegan Paul, London.

Yavuz, M. v. (2011). Sünnetin Çocuk Ruh Sağlığı Üzerine Etkisi: Gözden Geçirme Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 23(1), 63-70.

Yavuz, Ş. (2014). İktidar Olma Sürecinde Erkeklerin Erkeklikle İmtihanı. *Milli Folklor Dergisi*(104), 110-127.

Yavuz, Ş. (2015). Erkekliğin Tutkulu Hali: Tofaş Modifiye Gençliği. *Masculinities: A Journal of Identity and Culture*(104), 70-104.

Yuval-Davis, N. (2016). *Cinsiyet ve Milliyet*. (A. Bektaş, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Yüksel, E. (2013). Babalar ve oğullar: 2000’ler Türkiye sinemasında erkeklik krizi. *SineCine Sinema Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 41-67.

Türk Dil Kurumu, (<https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 07.05.2021).

<http://bizerkekdegilizinsiyatifi.blogspot.com> (Erişim Tarihi: 20.03.2021).

